

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Aus
82518
3.33

WIDENER

HN N3LK L

Aus 82518.3.33

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

The
Charles Motley Clark
Memorial

tst.

ESZMÉK

ÉS

GONDOLATOK

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN MŰVEIBŐL.

□ □

ÖSSZEÁLLITOTTA :

DR. KOMLÓSSY FERENC

POZSONYI PRÉPOST.

BUDAPEST

BUSCHMANN F. KÖNYVNYOMDÁJA

1907.

Aus 82518.3.33

✓

Clark Hill

AJÁNLVA :

BÁRÓ JESZENÁK ISTVÁNNÉ

SZÜL. KOMLÓSSY ANNA ÚRNŐNEK.

Neked ajánlom, kedves hugom, ezt a könyvet, mely a legnagyobb magyar: gróf Széchenyi István eszméiből füzött gyöngysor. Széchenyi eszméi diszitsék mint kincsek a magyar hölgyek szellemét és lelkét.

A nők vannak arra hivatva, hogy mint anyák és hitvesek terjeszszék az ő arany-igazságait, melyeknek követése hazánk boldogulásának legbiztosabb talpköve.

Annak az országnak sorsa biztos, melyben a nők jó honleányok. Hazánk multjában sok nagy és hőslelkű honleányt találunk, kik a hazaszeretetnek örök időkre fényes és követésre méltó példái.

Maga Széchenyi is átérezte, hogy a nők erénye, hazaszeretete mentheti meg a hazát, ezért ajánlotta első művét: a »Hitelt« »Hazánk szebb lelkű leányainak.«

Magas polczra helyezte Széchenyi a nőt. Nem csoda, hisz édes anyja, gróf Festetich Julia, a legjobb magyar nők és anyák egyike, kihez a legnagyobb magyar verset irt, a ki nemcsak megálmodta fia egykori nagyságát, de irányította is.

Széchenyi István jó gyermek volt, rajongón szerette

atyját és különösen anyját, kihez a leggyengédebb fiúi szeretettel teljes leveleket irta

A legnagyobb magyar hitvese, gróf Seilern Crescentia, kiért tíz évig epedett, szintén magasztos hölgy volt. Neki adta át a »Hitel« legelső példányát, mert nagy súlyt helyezett ítéletére. Tíz év alatt majdnem minden eszméjét közölte a kitűnő és erényekben gazdag hölgygyel és meghallgatta nézetét, véleményét.

Sokat adott báró Wesselényi Miklós édesanyjára és a nádornéra, Mária Dorottya főhercegnőre.

Egyáltalában Széchenyi szellemét a nőkkel való szellemi érintkezés élesítette. Belevonta őket minden: nagy alkotásába s az ő gondolkozását fejezte ki a költő

Magyar hölgynek születél,
Áldd érte sorsodat;
Magyar nőnek születni
Nagy és szép gondolat.

Ezekben a sorokban van letéve, hogy mit várt Széchenyi a magyar nőktől és mit várhatunk mi is az igazi honleányoktól, kik jól ismerik Széchenyit és követik eszméit, azokat hirdetik és tanítják, azokkal nevelnek.

Olvasd és forgasd ezeket a gyöngysorokat, mint a hólapdát gurítsd tovább mindenfelé és szaporítsd Széchenyi tisztelőit s használtál sokat, igen sokat hazádnak, mely közös mindnyájunké.

Pozsony; 1906. karácsonyhava.

Dr. Komlóssy Ferencz.

ESZMÉK ÉS GONDOLATOK

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN MŰVEIBŐL.

Széchenyi Istvánról.

Napjaink forrongásának, politikai féktelenségének, társadalmi harcainak Széchenyi eszméi népszerűsítésében találjuk meg egyik orvosságát. A beteg Magyarországot annak gondolatai, eszméi, megértése gyógyíthatják, ki a háromszáz évig Mohácsnál siránkozó nemzetet felrázta álmából és a kevés igazat tette hevitette, Vörösmartyt pedig a Szózatra.

Korunk jobbjai Széchenyihez fordulnak, nyomdokait követik, hagyományai szerint alkotnak s mintegy végrehajtják munkáiban letett végrendeletét, hogy boldog legyen a magyar. Munkáit adja ki a Magyar Tudományos Akadémia, fennköltebb gondolkodóink tekintélyes munkákban világítják meg a legnagyobb magyart. Jellemezik Gál Jenő mint államférfiut, Berzeviczy Albert és Beöthy Zsolt mint író, Beöthy Ákos mint küzdőt, mások mint nemzetgazdászt, paedagogust, technikust, büntető jogászt stb. Régi méltatóihoz — Arany, Eötvös, Kemény, Szalay, Gyulay Pál — ujak sorakoznak. Mindenütt és mindenfelé idézik. A Magyar Tudományos Akadémia megalkotja a Széchenyi-muzeumot, egyesületek alakulnak a Széchenyi-cultuszért. A közgazdasági és társadalmi téren vezérkedő követői akadnak s a vallásos érzés erősítését az ő gondolataitól áthatva, a jók javai nélkülözhetlen mentőhorgonynak tartják. A kik Széchenyit követik, nem

lehetnek mások, csak vallásosak. Ő is az volt. Mindig és mindenkor fohászzkodott. Imái mutatják. Közelebb ez a két szép ima, melyeket maga szerzett:

»Mindenható Isten, hallgasd meg minden órai imámat. Töltsd el szívemet angyali tiszta szeretettel embertársaim, hazám s honfiaiim iránt. Világosíts föl engem egy cherub lángszellemével, erős eszével. Engedj a jövőmbé pillantanom s megkülönböztetnem a jónak magvát a gonoszok magvától. Add tudtomra, mit tegyek és miként kezdjem, hogy neked egykor azon tőkéről, melyet reám bízál, beszámolhassak. Gondolkodni akarok és dolgozni éjjel és nappal, egész éltemen át. Segítsd sikerre azt, a mi jó; tipord el csirájában azt, a minek rossz gyümölcse lehetne. Nyujtsd segélyedet, hogy minden heves indulatot elnyomhassak magamban. Engedd, hogy igaz lelki alázattal tekintsek mindent a világon s fogjak hozzá bármihez. Azt az angyalt pedig, a kitől világosságot nyerek, engedd élni békében s csendes boldogságban!

Ezen imám ne szóval legyen elmondva, hanem tetteimben szünetlen az éghez bocsátva. (Decz. 1826.)

*

Isten, te foglalatja minden jónak, magasztosnak, tökéletesnek, befejezettnek, töltsd meg szívemet és lelkemet a Te szellemeddel.

Erősíts meg engem mennyei hatalmaddal, hogy földi gyarlóságaimon erőt véve, elmémet hozzád fölemelhessem!

Tisztítsd meg érzéseimet minden hozzám tapadó

földi salaktól, s világosságoddal töltsd be emberi természetemet, hogy ez a Te műved hozzád méltó lehessen.

Önts bizalmat lelkembe, s ne engedd meg, hogy a te végzéseidet bírálgassam, vagy éppen kételkedhessem a te mindenhatóságod, mindentudásod és véghetetlen irgalmasságodban.

Add végre a te legjobb áldásodat minden hozzátartozóimra s barátimra, hogy egykoron mindnyájan együtt Téged dicsőíthessünk és magasztaljunk mindörökké Amen. (Decz. 16. 1832. Cr. — imakönyvébe.)

A Széchenyi-cultusz megerősítéséhez akarok én is ezzel a könyvvel járulni, melyben közlök néhány olyan dolgot, minek elolvasása után Széchenyi emlékét még jobban tiszteli az olvasó. Adom Arany ódáját, Eötvös József báró emlékbeszédét, Berzeviczy Albert tanulmányát, a Nemzeti Casinóban elmondott Széchenyi-pohárköszöntőkből néhányat, gondolatokat Stadium, Hitel, Lovakról, Magyar játékszin, Adó és két garas, Üdvlelde és Programmtöredékek, Balatoni gőzhajózás stb. című műveiből.

Nincsen mindenki abban a vagyoni helyzetben, hogy megvehesse Széchenyi összes műveit és ezekben a gondolat összefűzött gondolatokban jobban és magasabban látja Széchenyit, megismeri, átérzi.

A tanulmányok- és pohárköszöntőkből meglátja az olvasó Széchenyi óriás szellemnagyságát és azt, hogy gondolkodóink milyen oldalról fogták fel ezt a nagy szellemet, ki a hazától semmit sem kért, a hazának mindent adott. Meglátja a korszakalkotó nagy ember

egész egyéniségét, homályos sejtelmait, öntudatra ébredését, szent hivatása felismerését s elszánt követését, e közben élvezett magasztos, bár gyér örömeit s kiállott tömérdek szenvedéseit.

Tükörben pillantjuk meg tehát e bámulatos egyéniséget. Nem egy aranyrámába foglalt, simára csiszolt nagy tükörtáblában, mely vakító fényben vet vissza az optikai csalódás minden bájával, egy fenséges alakot, hanem inkább apró, széttördelt tükördarabkákban, melyek mindegyike egy-egy jellemző vonást tart fenn számunkra, s benső szemeinkre bizza, hogy nemünk diszét lássuk magunk előtt s vonjuk ki belőle, kiki a maga módja szerint, következtetéseinket. . . .

Én nem is irányítom, nem befolyásolom az olvasót Széchenyi megítélésében, csak arra kérem, mélyedjen el benne, emelkedjék fel gondolataihoz.

Szólnom kell a pohárköszöntőkről is.

Érdekes, hogy e pohárköszöntőkben az ünnepi szónokok mindegyike mást-mást tud mondani Széchenyről. *Báró Wenckheim Béla*, az első szónok, Széchenyi érde-meül az *egyesületi élet* alapvetését domborítja ki; *Szent-iványi Károly* a közösügyben elfoglalt állását említi; *Majláth György* szintén a társas élet felvirágoztatásáért kifejtett munkásságát méltatja; *gróf Apponyi Albert* első beszédében a magyar faj kifejtése és biztosításáért folytatott lázas küzdelmét érinti; *gróf Péchy Manó* önzetlen, szeplőtlen hazafiságát, elszántságát emeli ki; *Zichy Antal*, Széchenyi leghivatottabb commentátora, mint a népszerűség megvetőjét mutatja be; *Jókai Mór* Széchenyi ébresztő hatásáról elmélkedik s hivatkozott arra, hogy

a merre nézünk, minden alkotásban Széchenyivel és szellemével találkozunk, szóval:

Széchenyi homlokán
Virul a borostyán.

Gróf Széchenyi Pál lángoló hazaszeretetét és simulekony modorát, határozott irányát dicsérte; *báró Radvánszky Béla* felsorolta fajunk biztosítása és kiműveléseért, Budapest fényéért, a haladásért kifejtett munkásságát s kijelentette, hogy az általa épített alapokra építettünk mindent; *gróf Keglevich István* Széchenyi férfiasságát, mérsékletteljes higgadtságát, önzetlen munkásságát, rend- és kötelességérzetét, bölcs takarékoságát, áldozatkész bőkezűségét, a komoly megfontolást és az erélyes kezdeményezést, mások jogainak tiszteletben tartását mutatta ki követésre méltó példának; *gróf Széchenyi Béla* (a legnagyobb magyar fia) mint atyáról, családfőről emlékezett s idézte intését: »Gyakorold magad a gondolkodásban«; *gróf Tisza Lajos* rátért arra, hogy bálványoztatással határos népszerűségét áldozta fel inkább, sem mint attól az iránytól — melyet nemzete érdekében helyesnek tartott — csak egy lépést is tágitott volna; *gróf Károlyi István* Széchenyi Istvánról felemlítette, hogy az által ébresztette nemzete reményét, könyörgés, korbácsolás, nevetségessé tétel s első sorban jó példaadással, honszeretettel, áldozat és önérzetre támasztotta és így ápolta a jövő reményét. Másik évben tartott pohárköszöntőjében a haza fiatalságának ajánlotta Széchenyit, mint példát; *gróf Apponyi Albert* második pohárköszöntőjében arról beszélt, hogy Széchenyi a megsemmisülés veszélyétől mentette meg hazánkat; *gróf*

Zichy Géza Széchenyit azzal jellemezte, hogy a valódi nagyság legbiztosabb jele, hogy azt semmi más nagysággal összemérni nem lehet. Emelkedetten mondá: Széchenyi költeményeket gondolt s azután megörökitette azokat, kőben, márványban, *intézményekben*, közhangulatban s halhatatlan művekben; *gróf Zichy Jenő* Széchenyi emlékére köszöntve, abban látta közéletünk hanyatlását, hogy a szilárd jellemek ritkulnak; *báró Vay Béla* utalt Széchenyinek arra a szándékára, hogy egyetértést teremtsen és anyagi és szellemi tőkéjéből mindenki áldozzon a hazának; *gróf Esterházy Mihály* arra kérte a mai nemzedéket, kövesse Széchenyi hazafiságát és hazafiui erőnyeit; *Szemere Miklós* országszerte nagy hatású pohárköszöntője, mit azzal végzett, hogy: *nem boldog a magyar*, arról szólt, hogy Széchenyiben és kortársaiban sok volt a virtus. Tiszta volt az agy, lelkes a szív és acélosak az izmok. Ős termésköből építhetett Széchenyi István; ha ma akar építeni valaki, annak a Széchenyinek jó, ha az új nemzedékben legfeljebb vályog lesz rendelkezésére. Elítélte, hogy tulságos sokat politizálunk, mit csárdának nevez; *gróf Bethlen András* azt fejtette ki, hogy Széchenyi kimutatta a nemzetnek boldogulásának útját és példája, elvei Mekkájává lettek az igaz magyarnak; *ifju gróf Zichy János* Széchenyi fenséges idealismusát dicsérte, a melyre ma legfőbb szükség van; *gróf Széchenyi Imre* sivár, anyagi korunkkal szemben Széchenyi önzetlenségét dicsőítette. Idézte Széchenyi szavait: »Csak a gyöngye szereti önmagát, míg az erős egész nemzeteket hordoz szívében«; *Beöthy Ákos* arról szólt, hogy Széchenyi halántékai körül a nemzeti hála boglárait füzte a történelem és hogy Széchenyi nemcsak

a sziv, de az ész politikáját követte; *Vécsey Tamás* rámutatott arra, hogy Széchenyi a haza földjét mindenütt termékenynyé, népét gazdaggá, szabaddá és az államalkotó magyar fajt uralkodóvá akarta tenni; *Majláth József* Széchenyi arra a szavaira alapította beszédét, hogy a nemzetet előbb vagyonossá, azután politikailag függetlenné kell tenni. . . .

Ezek a pohárköszöntők azok, melyeket eddig ismeretek.

Széchenyi emlékezete.

Irta s előadta

a XIX. ünnepélyes közülés másod napján

ARANY JÁNOS rt.

Egy szó nyilallott a hazán keresztül,
Egy röpke szóban annyi fájdalom;
Éreztük, a mint e föld szive rezdül
És átvonaglik róna, völgy, halom.
Az első hir, midőn a szót kimondta,
Önön viszhangjától megdöbbene;
Az első rémület kétségbe vonta:
Van-é még a magyarnak istene.

Emlékezünk: remény ünnepe volt az,
Mely minket a kétségbe buktatott:
Gyászról, halálról, szív-lesujtva szólt az,
Napján az Urnak, ki feltámadott.
Már a természet is, hullván bilincse,
A hosszú, téli fásult dermedés,
Készíté uj virágait, hogy behintse
Nagy ünneped, dicső Felébredés!

Immár az ég — ah, oly hideg korábban! —
Írántunk hő mosolyra engede;
A négy folyó és három bérc honában
Kilebbent a tavasz lehellete;

S melynek halálos — úgy tetszék — elasztá,
Életre pezsdült a kór sivatag,
Lassu folyót önérzelem dagasztá,
Büszkén rohant le a szilaj patak.

S felzenge távol a menny boltos alja.
Gyümölcsshozó év biztató jele,
Hallott korán megdördülő morajja, —
Midőn egyszerre villám sujta le.
»Széchenyi meghalt«. — Oh, mind, mind csalékony
Te vig tavasz nap! ujjongó mezők! . . .
»Széchenyi meghalt«. — S e nagy omladékon
»Élünk-e hát *mi?*« busan kérdezők.

Mert, élni hogyha nem fajulva tengés,
Olcsó időnek hasztalan soka;
De vérben, érben a vidám kerengés,
Mely szebb jövőndő biztos záloga;
Ha célra küzdvén, nagy, nemes, dicsőre,
Igy összehat kezünk, szivünk, agyunk,
Vezérszó: ildom, a zászlón: előre! —
Ő az, ki által lettünk és vagyunk.

Megrontva bünöd és a régi átok,
Beteg valál, s nem érzéd, oh magyar
Nép, a hazában nem volt már hazátok:
Sirt még hogy adna, állt az ős ugar.
S mint lepke a fényt elkábulva iszsza,
Ugy lőn nekünk a romlás — élvezet;
Egy-két kebel fájt még a multba vissza;
Nem volt remény már, csak emlékezet.

De, mely a népek álmait virasztja,
 Elhagyni a szelid ég nem kívánt;
 Széchenyit küldé végtelen malasztja
 E holttetembe érző szív gyanánt,
 Hogy lenne élet-ösztön a halónak,
 Bénult idegre zsongító hatás,
 Reménye a remény nélkül valónak
 Önérzet, öntudat, feltámadás.

Midőn magát ez nem tudá szeretni,
 Ő megszerette pusztuló fáját.
 Oh, nemzetem, *ha* fognád elfeledni
 Hogyan viselte súlyos nyavalyád?
 És mennyi harcot küzde önmagával?
 Hány izgatott, álmatlan éjjelen?
 Mig bátorító Macbeth-jóslatával
 Kimondá: »a magyar lesz« -- hogy *legyen!*

Bizton, ezer bajunk közt, megtalálta
 Azt a mi fő, s mindent befoglaló:
 »Elvész az én népem, elvész — kiálta --
 Mivelhogy tudomány nélkül való.«
 S mig kétle a bölcs, hátrált a tevékeny,
 Bujt az önérdék, fitymált a negéd:
 Ő megjelenve, mint új fény az égen,
 Felgyújtá az oltár szövétnekét.

És ég az oltár. Im, körébe gyültünk,
 Szétszórt bolyongók a vész idején.
 Már is tüzenél szent lángra hevültünk,
 Fénye világol sorsunk ösvenyén.

Oh, rakjuk e tüzet, hogy estve nála
 Enyhet találjon áldó magzatunk!
 Ez lesz a méltó, a valódi hála,
 Mit a nagy Jóltevőnek adhatunk.

De hogy' kövesse nyomdokát az ének?
 Némuljon el, lant, gyöngé szózatod.
 Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!
 Klió, te készítsd legdicsőbb lapod!
 Évezredek során mit összejegyzél
 Honfi erény magasztos érdemét,
 S arany betűkkel érc táblába metszél:
 Abból alkosd Széchenyi jellemét.

Ird azt, ki a pusztán népét vezérli;
 Ki kürtöl, és lerogy a régi fal;
 Tarquin előtt ki arcát megcseréli; —
 Fülepet ostoroz lángajkival;
 Ki győzni Athént csellel is szoritja;
 Kit bős csoport elitél, mert igaz;
 Ki Róma buktán keblét felhasítja —
 Elég a példa fáj: Széchenyi az!

Ő szól: s mely szinte már kővé meredten
 Csak hátra néze, mint Lóth asszonya,
 A nemzet él, a nemzet összeretten,
 Átfut szívéen a nemlét iszonya:
 Szól újra: és im lélek ül a szemben,
 Rózsát az arczra élet színe fest;
 Harmadszor is szól: s büszke gerjelemben
 Munkálni, hatni, küzdeni vágy a test.

Hitel, Világ és Stádium! ti három —

Nem kézzel irt könyv, mely bölcsel, tanít,
De a lét és nemlét közti határon

Egekbe nyuló hármass pyramid!

Ám, hadd üvöltsön a Számum viharja,

Dőljön nyugatról a sivár homok:

A bujdosók előtt el nem takarja,

Melyet ti megjelöltök, a nyomot.

S lön uj idő — a régi visszacsökkent —

Reményben gazdag, tettben szapora;

A »kised makk« merész sudárba szökkent; *)

Ifju! ez a kor: »Széchenyi kora«.

Nézd ez erőt: hatása mily töméredek —

De ne imádj: a munka emberé —

Szellem s anyag, honszeretet s önéredek

Mily biztosan lejt a közjó felé.

Majd elborulni kezde láthatára:

Kik műve által lettünk magyarok,

Nem ügyelénk többé vezérnyomára,

Mi napba néző szárnyas Ikarok.

Oh, hogy riadt fel intő jós-ajakkal! —

S midőn a harc dult, mint vérbősz Kain,

Hogy álla tört szívvél, merev hajakkal —

Egy uj Kasszándra Trója lángjain!

*) »Minden jelenetek jövődő fényt mutatnak nemzetünknek, minek megjövendőlésére semmivel több jóslói tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy a *kised makkból*, ha meg nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja«. *Széchenyi*.

Hosszu, nehéz, sötét lön akkor éjünk,
 Nyugalma egy álarcozott halál;
 S midőn a szív feldobbant, hogy reméljünk:
 Nagy szellem! ime, köztünk nem valál.
 Oh, mely irigy sors önző átka vett el,
 Hogy ébredésünk hajnalát ne lásd? —
 Vagy éppen egy utolsó honfi-tettel
 Tagadnod kelle — a feltámadást? . . .

Nem, Üdvezült, nem! . . . fájdalmunk hevében
 Hamvad ne sértse káromló beszéd:
 Oh, nézz egedből és örvendj e népen,
 Mely soha *így* még nem volt a tiéd!
 Leomlunk sirodon szent döbbenéssel,
 A sujtó karra félve ismerünk:
 De Antéuszként majd ez illetéssel
 Küzdelmeinkhez uj erőt nyerünk.

Emléket, oh hazám, mit adsz e sirra?
 Hová tekintesz földeden, magyar,
 Hol Széchenyi nevét ne lásd megírva
 Örök dicsőség fénysugarival?
 Ha büszke méned edzi habzó pálya,
 Ha eszmeváltó diszes körbe gyűlsz,
 Ha szárnyakon röpit a gőz dagálya,
 Ha tenni, szépre, jóra egyesülsz;

Duna, Tisza . . . ez mely prüsszögve hordja
 Fékét, s szabályhoz törni kénytelen;
 Amannak hódol a sziklák csoportja,
 S Trajánusz hire újból megjelen;

Az ifju szép Pest, ki bizton ölelve
 Nyujt Corvin agg várának hü kezét,
 S az édes honni szót selypíti nyelve — —
 Széchenyié mind ez emlékezet!

Széchenyi hírét, a lángész csodáit,
 Ragyogja minden, távol és közel:
 Áldozni még jerünk — ah, oly sokáig
 Nem értők — Széchenyi szivéhez el.
 Nem láttuk, e sziv néha mit palástol
 Hordván közöny havát és guny jegét:
 Hogy óvni gyöngé csiráit fagyástol
 Örizze életosztó melegét.

Értünk hevült, miattunk megszakadt sziv,
 Te, az enyészet ágyán porladó!
 Késő, de tartozott szent hódolat hiv:
 Egy nemzeté, im, e hálás adó.
 El kelle buknunk — haj, minő tanulmány! —
 Meg kelle törnöd — oh, mily áldozat! —
 Hogy romjaidra s romjainkra hullván,
 Adjunk, Igaz! tenéked igazat.

Szentebb e föld, honunk áldott alapja,
 Mióta, nagy sziv, benne nyugszol;
 Szentebb a multak ezredévi lapja,
 Mióta, nagy név, hozzá tartozol.
 Koszorut elő! . . . morzsoljuk el könyünket:
 Az istenülés perci már ezek!
 Borítsa ünneplő myrtusz fejünket:
 Reménynyé váljon az emlékezet.

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dus élte kincsét, ámbár napja mul;
Hanem lerázva, a mi benne földi,
Egy éltető *eszmévé* finomul,
Mely fenmarad s nőttön nő tiszta fénye
A mint időben, térben távozik;
Melyhez tekint fel az utód erénye:
Óhajt, remél, hisz és imádkozik.

Te sem haltál meg, népem nagy halottja
Nem mindenestül rejt a cenki sir;
Oszlásodat még a család siratja —
Oh, mert ily sebre hol van balzsamir? . . .
Mi fölkelünk: a fájdalom vigasztal:
Egy nemzet gyásza nem csak leverő:
Nép, mely dicsőt, magasztost *így* magasztal,
Van élni abban hit, jog, és erő!

Gróf Széchenyi István emlékezete.

A XIX. ünnepélyes közülés másod napján

1860. október 13-án mondotta

B. EÖTVÖS JÓZSEF, alelnök.

Ha a népek életében nincsen fontosabb pillanat azoknál, midőn közös érzelemtől áthatva nemzeti egységek tiszta öntudatára emelkednek: akkor, tisztelt gyülekezet, a férfinak halála, kinek emlékére összegyültünk, időszakot fog képezni történetünkben.

A veszteség, melyet szenvedünk, a csapásnak váratlansága, a mód, melylyel az történt, egyenlő fájdalommal tölté a nép minden osztályait, s az ország messze határai között nincsen vidék, a különböző népfajok s vallásfelekezetek között, melyeket az isteni gondviselés e földön egy nemzetté egyesített, nincs oly töredék, mely e közérzületben részt nem vett volna; mintha a kegyes istenség e férfiú nagy érdemeinek azt adta volna jutalmul, hogy azon egyetértés, melynek eszközléseért munkás életén át fáradozott, sirja fölött létesüljön, s ő azt örökségül hagyhassa nemzetének.

Soha fejedelem, hatalmának tetőpontján, soha államférfi népszerűsége verőfényében nem szállt sirjába, kinek ravatalát több s általánosabb tisztelet környezé; s az idegen, ki e napokban hazánkba jó, s a hatásnak

tanuja lehet, melyet Széchenyi halála okozott, bizonyosan azon meggyőződéssel tért volna vissza övéi közé, hogy azon férfiú, kiért egy egész nemzet, tíz évvel miután a közélet pályájáról lelépett, gyászt ölt, nagy s felejtethetlen érdemeket szerzett magának e nemzet iránt.

Mennyivel erősebb ezen meggyőződés bennünk, kik életének tanui valánk, s kik, ha a múltba visszanezünk, vagy hazánk jelen helyzetét tekintjük, mindenben, mi ott szép vala s mi itt legalább megnyugtató, az ő tevékenységének emlékét találjuk fel.

Ha volt magyar, kiről elmondhatjuk, hogy nem egy vidéknek, hanem hazájának, nem egy osztály- vagy pártnak, hanem nemzetének élt — Széchenyi az. S a magyar tud. akadémia bizonyosan soha nem felelt meg inkább a nemzet közkívánatának, mint midőn a gyászünnepelet rendelé, hogy azon tisztelet s hála, melyet iránta az egész nemzet érez, költészet s szónoklat által méltó kifejezést nyerjenek.

A költészetnek magasztosabb tárgya, a szónoklatnak nagyszerűbb feladata nem lehet; de hol van, ki annak méltóan megfelelni képes legyen?

Mélyen érzem én, tisztelt gyülekezet, a kötelesegeket, melyeket az akadémia reám ruházott, midőn érdmem felett megtisztelve, ez alkalommal szónokának választott. Tudom, hogy midőn nem csak az akadémia alkotóját, de a haza legnagyobb polgárát gyászoljuk, tőlem több kíváncsít, mint hogy beszédemben kizárólag azon érdemeket soroljam el, melyeket a nagy elhunyt intézetünk alapítása s hosszú vezetése által magának szerzett; csak ha jellemének s összes működésének méltó képét állithatnám fel szebbítés nélkül, de hiven,

hogy nagy emléke világosan állva előttünk, önmaga hirdesse dicsőségét, mint Memnon szobra, melynek csak a nap világító sugara kell, hogy megszólaljon — csak akkor felelnék meg feladásomnak, — de ismétlem, — ki az, ki e gazdag életet, mely egészben csak a hazának, s melynek minden órája egy-egy a haza felvirágzására vezető külön célnak vala szentelve, egy beszéd szűk korlátai között méltóan leírni, ki nagyszerű személyiségét kevés vonásokban hiven lefesteni képes legyen? vagy ki részrehajlatlan ítéletet merne mondani e férfiú felett, most, midőn a könyek, melyeket sirjánál egy egész nemzet ontott, még alig száradtak fel.

Alakja nagyobb, semhogy ily közléről, való arányaiban feltűnjék; s a küzdelmek, melyek között élete lefolyt, s melyekben majd oldalánál majd ellenei közt részt vettünk, újabbak, semhogy azokról mi hozzunk igazságos ítéletet.

Mi e helyen legfeljebb munkás életének eredményeit sorolhatjuk el, s ítélet helyett hálánkat fejezhetjük ki; s én erre fogok szorítkozni előadásomban, egyszerűen elmondva: mit Széchenyi tett, s annak megbirálását, a mi ő volt, a jövőre bizva, mely korunk előítéletei, érdekei s szenvedélyeinek határán kívül állva, a küzdelmekről, melyeken mi keresztülmentünk, majdan ki fogja mondani igazságos ítéletét, s vele együtt ítéletét azon férfiúról, kit mig élt, még ellenei is a küzdelem legszenvedélyesebb pillanatában a legnagyobb magyarnak neveztek, s kinek sirjánál az egész nemzet gyászott azért öltött, mert érezé, hogy a hely, melyet ő üresen hagyott, e hazában egyes ember által soha betölteni nem fog.

Hazánk újabb történetében nincs oly esemény, mely a nemzet kifejlődésére nagyobb befolyást gyakorolt volna, mint az 1825-iki országgyűlés; mert habár azon mozgalom, melynek nemzetiségünk újabb feléledését köszönjük, előbb vevé kezdetét s a fő érdem e részben Kazinczyt és kortársait illeti, s habár az 1791-iki országgyűlésnek alkotmányos reform-mozgalmai örökre nevezetesek fognak maradni évkönyveinkben: tagadhatatlan mégis, hogy átalakulásunknak ez első kísérletei a hadizaj között, mely századunk elejét eltölté, csaknem feledésbe mentek; hogy a nemzetiségi lelkesedés, mely József császár uralkodása után rövid ideig általánosnak látszott, kevéssel utóbb azon buzgó de szűk körre vala szorítva ismét, mely nemzeti irodalmunkat művelé; s hogy csak az 1825-iki országgyűléssel kezdődik azon időszak, melyen innen alkotmányos s nemzetiségi törekvéseinkben félbenszakadás többé nem történt, s melyet azért méltán egész újabb fejlődésünk kiindulási pontjának tekinthetünk.

E fontos, a haza egész jövőjére elhatározó pillanatban lépett fel Széchenyi István a közélet pályáján; s miután az erélyt, mely annak befutására szükséges vala, csak akkor méltányolhatjuk, ha ismerjük annak akadályait is: szükséges, hogy mindennek előtt rövid tekintetet vessünk ez időszakra, mely, ha csak az éveket számítjuk, hozzánk oly közel, s ha arra gondolunk, mi azóta történt, tőlünk mégis már oly távol fekszik.

A XVI. s XVII. század e hazában külső harcok s belső küzdelmek között folytak le, s ha épen akkor, midőn más népek a tudomány s művészetek mezején a legnagyobb haladást tették, nemzetünk, fenmaradá-

sáért küzdve, másoktól elmaradt: csak hazánk szerencsétlen helyzetét vádolhatjuk, nem őseink hanyagságát.

De magyarázva bár oly okokból, melyeket pirulás nélkül bevallhatunk: mégis tagadhatatlan marad a tény, hogy hazánk e század kezdetén a nyugati civilisatio köréhez tartozó más országoknál hátrább állt, hátrább nemcsak művészet és tudomány, ipar s mezeti gazdaság, közlekedési eszközök s kereskedelem, egyszóval mindazokban, miktől az országok anyagi jóléte s az egyesek kényelme függ: hanem, mi ennél fontosabb, hátrább még azon általános műveltségben is, mely minden haladásnak első feltételét képezi.

Országunk ez állapota, mely azt a kevés idegen előtt, kik e hazát akkor meglátogatták, majd szánakozás, majd guny tárgyává tévé, nem került ugyan el egyes mélyebben látó honfiak figyelmét; és a század kezdetén tartott országgyűléseken nem hiányoztak egyes felszólalások, melyek a nemzetet a létező bajokra s azoknak következményeire figyelmezteték: de a nagy sikon, melylyé akkor viszonyaink lapultak, e szózatok viszhang nélkül hangzottak el; s ha az ország helyzetében talán soha sem vala kevesebb, miáltal a gondolkozó hazafi magát kielégítve érezheté: bizonyosan alig találunk történetünkben időszakot, melyben az elégedetlenségnek, a haladás e fő ösztönének, kevesebb jelei mutatkoztak volna. A nép hallgatva s csaknem öntudatlanul viselte el megszokott terhét; a nemesség megelégedéssel s teljes biztosságban élvezé jogait, feledve, hogy azok oly szolgálatok díjául adattak, melyeket rég nem teljesített már; s az élelemszerek bősége, az anyagi jólét, mely ebből következett, s a személyes szabadságnak magas foka,

melyet nem csak a nemesség, de a népnek minden műveltebb osztályai az országban akkor élveztek, eltakarta állapotaink nagy hiányait még azok előtt is, kiknek ellenük panaszt emelni okuk s képességük volt.

Ugy látszott, mintha a magyar nemzet elfáradva, hosszú küzdelmei után csak pihenni akarna s az anyagi jólét karjai között mindinkább azon tespedésbe sülyedne, mely az egyesnél s nemzeteknél a végkép elaggottnak halálát megelőzi.

Az 1823-iki események bebizonyíták, hogy azok, kik ekként vélekedtek s eljárásukat arra építették, hibásan számítottak.

Mi József császárnak nemzetiségünk ellen irányzott törekvései után történt, az történt újra. A nemzet másodszor azoknak köszöné szabadsága megszilárdulását, kik őt annak maradványaitól is megfosztani akarták.

A világos, maga a király által az ország rendei előtt bevallott sérelem, mely az alkotmányon elkövetett, s azon tapasztalás, hogy a nemzet legfontosabb jogai, melyektől minden egyéb jogok- s kiváltságoknak megtartása függ, csak néhány törvényhatóságnak erélyessége s a fejedelem lelkiismeretessége által mentettek meg, ki midőn meggyőződött, hogy kormánya a törvény korlátain túl hágott, az elkövetett hibát nemcsak jóvá tévé, hanem bevallá, — felrázta a nemzetet hosszú nyugalomból s az új veszély csak a nemzet megtöretlen életerejét bizonyítá be.

De bármi öröndetes vala a tapasztalás, s bármennyi tisztelettel hajoljunk meg azok előtt, kik a nemzetnek e nehéz napokban vezérei voltak, s egyaránt távol a szenvedélytől s távol a gyengeségtől alkot-

mányunkat nyugodt erélyességgel fentartották: megfoghatjuk az aggodalmat, melylyel mélyebben látó honfiak még ezen pillanatban is a jövőbe tekintettek.

Mint 1791-ben, alkotmányunk megszilárdult új győzelme után s az egész nemzet ismét fellelkesült nemzetisége iránt; de éppen a hasonlóság, mely a két mozgalom között létezett, nem juttatá-e eszébe a gondolkozó hazafinak, hogy azon okok, melyek miatt a rövid ébredés után, mely József uralkodását követte, új tespedésbe süllyedtünk, mind még most is léteznek?

Mert ha a magyar ismét sajátjának mondható alkotmányát, mely az idő minden viszontagságai között e hazában legalább a szabadság eszményét tartá fen, melynek nemzeti egységünket köszönjük, s melynek egyes részei az újabb küzdelmek alatt ismét bebizonyították szilárdságukat: vajjon el lehete-e feledni, hogy azon alkotmány, bármi szép és dicső legyen, csak a nemzet egy osztályának tulajdona, s hogy midőn ennek személyes és politikai szabadságát oly rendkívüli mértékben biztosítja, minőben az Anglia kivételével akkor talán sehol nem élveztetett: a népre ép oly rendkívüli terheket ró.

Az 1825-iki törvényhozás az alkotmány biztosítására új törvényeket alkotott; de ha ezen alkotmányt nem egészen félszázad alatt kétszer végveszély fenyegeté, valóban nem a világos törvényeknek hiánya okozta azt. Nem új sáncokra, melyekkel elődeink az alkotmányt eléggé körülövezték, hanem védelmezőkre vala szükségünk; s az 1825-iki országgyűlés, midőn szabadságunk megtámadtatott erősségeit kijavítá, e hiányon nem segített.

Helyesen jegyezte meg egy híressé vált beszédében Nagy Pál: hogy az elveszett alkotmányt visszaszerez-

hetni, de a nemzetiséggel elhal a nemzet is; hogy tehát csak ennek fentartása-, szilárdítása- és biztosításában kereshetjük egy szebb jövőnek zálogát; — de vajjon állt-e ez egyesek hatalmában? s ha az ország akkori helyzetét tekintjük, ki mondhatá, hogy e cél elérését bizton reményli?

A nemzeti nyelv, mely egy ideig csaknem kizárólag a nép körében élt, ismét emelkedni kezdett. Egy nemzeti irodalomnak alapjai rakattak le, mely, mert kevesek által pártoltatott, lassan, de mert csak olyanok által miveltetett, kiket erre hivatásuk érzete s lelkesedés buzdított, — belső becsére nézve folytonosan emelkedett; de vajjon az irodalom egymaga, sőt azon egyes törvények, melyek által nemzeti nyelvünk a közélet mezején a deák helyébe állították, biztosíthatják-e nemzetiségünket oly viszonyok között, — midőn a miveltség, melytől az irodalom befolyása függ, s a közéletben való részvétel, csak a nemzet egyes osztályaira vala szorítva?

Kifejlett nemzetiség, mely minden idegen befolyásoknak ellentállani képes legyen, csak ott létezhetik, hol egészséges nemzeti életet találunk; s ki szólhatott erről nálunk akkor, midőn honunk főbb nemessége nagy részben a külföldön lakva, saját hazájában idegenné vált, s elfeledve még ősei nyelvét is, a végső köteléket, mely őt a nemzethez láncolá, szétszakította; midőn ipar s kereskedelem nem lévén, a magyar középrend csak egyes mesteremberekből állt; s úgy szólván, senki nem volt, ki magát teljes joggal a haza polgárának nevezheté, mert a kiváltságos osztályok nem részesültek terheiben, s a nép nem ismeré jogait.

Vajjon ily állapotokon egyes, bármi célszerű tör-

vények, vagy azon lelkesedés, melylyel a nemzet némely osztályai nyelvünket felkarolák, segíthettek-e? — Magyarországnak nagy, gyökeres reformra vala szüksége, és ugyan mily eszközök léteztek annak keresztülvitelére?

A mód, melyen József császár kísérletei, dacára a tolerantiális pátensnek s e fejedelem népies törekvéseinek, az egész országban fogadtattak, bebizonyítá, hogy vannak dolgok, melyekről e nép soha nem mond le, még a vallásszabadság s polgári egyenlőség kedvéért sem. Az 1823-iki események meggyőztek arról mindenkit, hogy, ha az ország állapotának változnia kell, ez csak az ország törvényhozása által történhetik; de ki remélhette egy gyökeres átalakulásnak keresztülvitelét oly törvényhozástól, mely kizárólag a kiváltságos osztályok képviselőiből állva, érdekei által a létező állapotokhoz lekötve érezé magát?

Haladni a civilisatio ösvényén, azon jogfogalmak szerint módosítva alkotmányunkat, melyek Európaszerte elfogadtattak, — a nélkül, hogy ez által alkotmányos létünk s nemzetiségünk veszélyeztessék;

Szilárdul ragaszkodni alkotmányunk formáihoz s nemzeti sajátságainkhoz, a nélkül, hogy ez által haladásunkban akadályoztassunk;

Kivívni a XVIII. század eszméit oly törvényhozás segédelmével, mely középkori szerkezetét megtartá; — a jogegyenlőséget a kiváltságos osztályok által:

Ez volt a feladás. S valóban, nem bámulhatja senki, ha az csaknem mindenki által megoldhatatlannak tartatott, s még a hazának leghivebb fiai is, kétségbeesve a jövő felett, emlékeikben keresték vigasztalásukat, féltékenyen őrizve minden követ, mely a régi épületből

megmaradt, hogy e nemzet dicsőbb napjainak legalább romjai tartassanak fen; hisz a teendőknek tömege oly nagy, az eszközök, melyek annak, ki hazai állapotaink átalakítását magának célul kitűzné, rendelkezésére álltak, oly csekélyek, az akadályok látszólag oly legyőzhetetlenek valának, hogy a legbátrabb is elveszté bizodalmát.

Egy volt, ki azt nem vesztette el, ki a haza jövőjén nem kételkedett: Széchenyi István.

Senki nem ismerte nálánál jobban azon hiányokat, melyek e hon anyagi s szellemi műveltségében szintugy mint alkotmányunkban léteztek; senki nem fájlalta azokat így.

Vegyük kezünkbe számos munkáinak bármelyikét s ott fogjuk találni a vallomást: hogy mindenben hátra vagyunk; s a keserűség, melylyel azt kimondja, eléggé bizonyítja az érzést, melylyel szíve telve volt; ő teljes mértékben méltányolta azon nehézségeket, melyekkel a reformnak küzdenie kell; hisz fellépésének módja, az eszközök, melyekkel élt, s a fontosság, melyet egész életén át a modernak tulajdonított, eléggé bizonyítják ezt: de mindez nem ingathatá meg a bizodalmat, melylyel e haza jövőjére tekintett.

Mert ha igaz is, hogy a haza anyagi kifejlésében Európa többi országainál hátrább áll, ha csatornai nincsenek, nincsenek utai, s a mezei gazdaság azon állapotban pang, melyben azt a középkor gyakorolta: nem áldotta-e meg Isten az országot minden adományaival?

Hol van a sik, mely alföldünknel termékenyebb? hol a bércek, melyek az ásványvilág minden kincseiben

Kárpátainknál gazdagabbak? hol a folyók, melyek a közlekedés dicsőbb eszközei lehetnének azoknál, mik szabályozatlan árjaikkal most téreinket elöntik?

És ha e nép a miveltség alantabb fokán áll, ha osztályait nagy válaszfalak különítik el egymástól, s e nemzet, mely a harc mezején egykor dicsőséget aratott, a békés ipar s a tudományok körében nevet nem szerzett magának: nem ugyanazon nép-e ez, mely e hazát szerző s fentartotta? mely századokig küzdött a legszentebb ügyért, s miután legyőzetett, ellenének rabja lett, de szolgálja soha; — mely dacára azon válaszfalaknak, miket a törvény közötté felállított, nemzeti egységének érzetét mindedig nem vesztette el; mely nádfedelek alatt lakik, durva köntösben jár, s az élet kényelmeit nem ismeri, de nélkülözései között emelt fővel tekint körül, mert tudja, hogy ha semmi egyebe nem lenne — hazája van, — egy egész ország, melyért halni kész; és mely századokig élhetett oly alkotmány alatt, mely a nemesnek mindent engedett s a jobbágyot csaknem oltalom nélkül hagyá, a nélkül, hogy amaz zsarnokká válnék vagy ez emberi méltóságáról megfélemedezett volna, mert Isten úgy rendelé, hogy a nép sem zsarnok, sem szolgál, hanem szabad legyen.

Hisz e földnek csak munka, a nemzetnek csak akarat kell, hogy felviruljanak, s alkotmányunk által, bármik annak hiányai, saját kezünkbe van adva sorsunk, — miért kételkednénk?

Az nem lehet, hogy e hon, melyet Isten a természet minden adományaival megáldott, örökké parlagon heverjen, hogy e nemzet, mely egykor az első helyek egyikét foglalta el, s mely annyi viszontagság után nem vesztett

egyet sem férfias erényei közül, most az utolsók egyike legyen.

Régi dicsőségünk napjai letűntek.

A nemzet rég nem adta életének jelét, s hazánkban körültekintve, hideg s érzéketlen minden, csak romjai szólnak, s már a világ halottnak hirdeti az egykor virágozót.

De nézzétek közelebből; nincsenek sehol a rothadásnak jelei; hol az idegen érzéketlenségében változást nem lát, ott e honnak gyermekei újra érzik a meleg lehelletet.

Kiért keseregtünk — a hon csak tetszhalott volt, — hitünk fogja megmenteni életét, s ő fel fog támadni előbbi szépségében s hatalmában.

Magyarország nem volt, hanem lesz.

Harminc éve mult, hogy Széchenyi »*Hitéleben*« ezeket elmondá; s mi, kik fellépésének tanúi valánk, nagy időközön mentünk keresztül, melyek többet adtak s többet vettek el tőlünk, mint mit egy rövid emberi élet alatt elérni vagy elveszteni lehetségesnek gondoltunk; de vajjon most is, annyi év után, ki nem emlékszik a hatásra, melyet e szavak előidézték? Sokan közülünk még félig gyermekek valánk, s mi egészen új színben tűnt fel előttünk az élet, melynek küszöbén állva, dicső pálya nyílt előttünk; és lelkesedésünket megosztá a férfiú, ki egyszerre tért látott maga előtt, melyre tevékenységét fordíthatá; s megosztotta maga az agg, ki életének határához érve, most legalább egy nagy reménynyel szállhatott sirjába.

Valóban, ha e férfiúnak összes érdeme csak az lenne is, hogy nekünk e reményt adá; ha működésének minden nyoma eltűnt volna, s csak ezen napoknak

emléke maradna fen : — ő megérdemelné, hogy a hon mint a római senatus a consulnak Cannae után, haláját mondja ki, mert kétségbe nem esett hazája felett, s mi valamennyien gyászt öltünk érte, ki ifjuságunknak, ki egész életünknek jóltevője volt, mert legszebb pillanatait neki köszönjük, s neki köszönjük mindazon jótékony hatást, melyet honfiui lelkesedésre ébresztve jellemünkre gyakorolt.

De csak pályája kezdetén állunk még, s a szózat, melyre százezrek szíve új reményben feldobogott, csak azon ígéret vala : hogy e szebb jövőnek, melyet hirdetett, fogja szentelni egész életét.

Ritka embert nevezhetünk, ki, midőn a közéletbe lépett, ennyi reményeket gerjesztett, s talán senkit, ki ezen reményeket oly tökéletesen teljesíté; de mielőtt é dicső pályára követjük, s tevékenységének egyes ágait s összes eredményét bármi röviden felemlítjük, legyen szabad egy általános észrevételt előrebocsátanom, mely, valamint egyes lépéseinek úgy egész működésének nemcsak méltánylására, de megértésére szükséges.

Nem az elmének tehetségei, hanem a kedély hatalma az, mi minden való nagyságnak alapját képezi; s az emberi nem története tanuságot tesz, hogy soha nagy befolyást senki még nem gyakorolt a világon, ki önmaga egy nagy eszme vagy érzelem befolyása alatt nem állt, s midőn kortársait elragadá, önmaga elragadva nem érezte magát. Ezt látjuk Széchenyinél is; s habár a hideg megfontoló észnek nálánál nagyobb magasztalója nem volt, és senki sem szólalt fel élesebb gunynyal azok ellen, kik közdolgokban szivők gerjedelmét követik : mégis talán soha nem volt férfit, ki a közélet pályáján

megőszülve, első fellépésétől élete végéig oly egészen érzelmeinek hatalma alatt állt volna, mint épen ő.

Igen, Széchenyi a szívnek embere volt, a szó legszebb, legnemesebb értelmében.

Midőn fiatal korában körültekintve, a hazának állapotát látá, s látta a közönyösséget, melylyel a többség, — s a lemondó kétségbeesést, melylyel e hon jobbjai ezen állapotot türték, mert megváltoztatására sehonnan kilátás nem nyílt, s a messze láthatáron nem látszott még egy felleg sem, mely vészt hozva e tespedésnek véget vethetett; s ő egymaga lépett fel, *hogy ha más senki nem, ő vesse meg nemzetünk egykori nagyságának alapját, vagy hogy legalább ezen célnak szentelje véglegelőtéig életét*: akkor nem hideg számítás sugallta neki ez eltökélést; — — s nem a mindent megfontoló ész vala az, mi neki, miután e pályán fellépett, erőt adott, hogy vissza ne ijedjen a mindig növekedő nehézségek s ellenszóiinak száma előtt.

Szívének meleg gerjedelme, egy erős ellenállhatatlan érzés vezette a pályára, ez tartá fen, ez serkenté mindig új tevékenységre még akkor is, midőn nem támogatva a közvéleménytől, elhagyatva azoktól, kikhez legközelebb állt, a közszeretet virágkoszoruja helyett még csak a nyilvános élet töviskoronáját viselte; — s ki Széchenyi jellemének ezen oldalát nem ismeri, az őt igazságosan megítélni nem képes.

Megtörhetetlen erélyének s egyes gyöngeségeinek — miktől őt felmentenünk nem lehet — forrása ebben fekszik.

Hazájának határtalan szeretete vala az, mi a bátor férfit, ki ha csak személyes veszélyekről vala szó, a

legkisebb sértésért a halállal szembe szállt, a közdolgokban néha a tulságig óvatossá, sőt mint ellenei mondák, félénkké tevő; ez az, mi őt néha igazságtalanságra ragadta, s arra birta, hogy szenvedélyes szónoklatának egész hatalmát, keserű gunyt s tulzó vádak fegyverét használja olyanok ellenében is, kiknek jó szándokát kétségbe nem voná, sőt kiket, mint gróf Dessewffy Józsefet, mélyen tisztelt, de kikben a közjónak habár akaratlan elleneit látta.

És ez volt alapja egyszersmind azon rendkívüli befolyásnak is, melyet e férfinak mindvégig nemzetére gyakorolt.

A történetben kevés példát találunk, hogy valaki népszerűségét annak köszönte, mert honfitársait szüntelen hátramaradásukra, hibáikra s gyengeségükre figyelmeztette. Főkép oly nemzetnél, mint a magyar, melyet ellenségei hiúsággal vádolnak s melyről legalább azt mondhatjuk: hogy saját becsének teljes öntudatában él, kettősen feltűnő tünetény ez; s mégis csak a »Hitel«-t kell kezünkbe vennünk, hogy meggyőződünk, miként Széchenyi népszerűségét így szerzé meg. Nem volt senki, ki a legélesebb guny fegyvereit többször használta oly szokások s intézmények ellenében, melyekhez a nemzet mint őseinek hagyományához ragaszkodott; nem volt senki, ki azon irányt, melyet a közvélemény követett, s a férfiakat, kiket az felkarolt, nyiltabban megtámadta; és ha mégis mindennek dacára Széchenyi szépszerűségét 15 évig folyvást növekedni látjuk, s ha később is, miután népszerűségét már elvesztette, befolyásának nagy részét még megtartá: e rendkívüli tünetény csak onnan magyarázható, mert, midőn sokan azt hívék, hogy téved,

s a többség általa legforróbb óhajtaiban s legkedvesebb embereiben kiméletlenül megtámadva érzi magát, midőn őt hol a kormány soraiban, hol az ellenzék padjain látá: sokan nem érték, sokan rosszallák, sokan ellenezték eljárását, de senki egy perczig nem kétkedett hazafiságán.

Ez azon kapocs, mely közte s a nemzet között mindig létezett. Kevés politikai szerepet játszott férfit ismerünk, ki midőn meggyőződése kívánta, pártját oly könnyen elhagyá, sőt azt oly hevesen megtámadta; talán senki sincs, ki miután egy ideig az egész nemzet élén állt, később oly egészen elhagyatva találta magát, mint ő. De elhagyatva mindenkitől, megtámadva eljárása miatt, volt egy, mi e férfit, midőn magát egészen elszigeteltnek mondá is, a nemzettel összeköté, s ez épen azon érzés, mely nemzetünk közös tulajdona; — s ha Széchenyi e hazáért többet tett, mint bárki más, ezt annak köszöni, mert tudtuk, hogy senki e hazát nálánál inkább nem szereti.

Volt idő, melyben sokan, sőt ő maga is a hideg számítás emberének tartá magát; de e tévedésnek oka abban fekszik, mert kizárólag csak egy érzelemnek uralma alatt állva, a pillanat benyomásainak s szenvedélyeinek ellentállni tudott; s miként éltenek célját csak szívével választá: ugy azon eszközökre nézve, melyeket használt, csak belátását követé; egyiránt szenvedélyes s egyszersmind előrelátó szeretetében, kész feláldozni magát minden pillanatban s mégis folyvást figyelemmel irányozva s méregetve lépteit, hogy a kedves tárgy, melyért lelkesül, veszélynek ne tétesék ki.

S épen egyediségének e kettős, látszólag ellentétben álló oldala, a lángoló szeretet mellett a hideg számítás, a szenvedély, midőn törekvéseinek fő célját veszélyeztetve látá, s mégis e csaknem félnkséggel határos ildomosság, melylyel haladási terveiben eljár: ez az, mi jellemének egyik fővonását képezé; a másik, mely evvel bizonyos összeköttetésben áll, sőt annak kifolyása: azon könnyűség, melylyel helyzetét megváltoztatá, s feltételeinek kivitelére majd politikai elleneivel, majd barátaival kezét fogott a nélkül, hogy valaha működésének főirányától eltérne, úgy hogy ugyanazon férfin, kit kortársai, csak a könnyűséget látva, melylyel pártját elhagyá, többször apostasiával vádoltak, a jövő kor előtt épen a következetesség miatt fog bámultatni, melylyel hosszú politikai pályáján minden egyes feltételeihez ragaszkodott, Proteusként mindig változtatva alakját, de csak hogy azon egy küzdelmet folytassa; s innen van, hogy míg Széchenyi élete, ha egyes lépéseit követve, azoknak összefüggését magyarázni akarjuk, feloldhatatlan rejtélyként tűnik fel: midőn azt mint egészt tekintjük, nyitott könyvként fekszik előttünk, melynek célja iránt mindenki teljes ismeretet szerezhet magának, s melynek egész foglalatját kevés szavakkal mondhatjuk el.

Megkísértem ezt.

Ha azon belátás, hogy hazánk csaknem mindenben hátra van, Széchenyit a nagy feladástól, melyet magának kitűzött, vissza nem ijeszté, ennek okát azon meggyőződé-
 désben találjuk, hogy a magyar nép még ifju, s hogy valamint Isten e hazát roppant, eddig parlagon heverő természeti kincsekkel áldotta meg, ugy a magyar nemzetben

oly erők s tehetségek szunnyadnak, melyeknek becsét eddig senki nem ismeri még.

Kifejteni Istennek ezen nagy adományát mindkét irányban, haladni az anyagi érdekek mezején, hogy e haza Európa legmiveltebb országaival a versenyt kiállhassa, s haladni főleg szellemi kifejlésünkben, hogy a magyar nemzetiség benső becse s értéke által nyerje vissza azon állást, melyet egykor harcias tulajdonai által birt; ez volt a feladás, melynek megoldásától nézete szerint a nemzetnek szebb jövője sőt fenmaradása függ, s melyet magának kitűzött.

E két irány közül a fontosabb, Széchenyi meggyőződése szerint a nemzet szellemi kifejlése volt. *»A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni Európában ázsiai bölcsőjében rejtőző, eddigelé sehol ki nem fejtett, sehol érettségre nem virult sajátságait. — Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait mint ereklyét megőrizni és szeplőtlen minőségben kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit, s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végcéljához az emberiség feldicsőítéséhez vezetni, — ez a feladat. — Hivatásunk nem csekélyebb, mint a világot egy új nemzettel gazdagítani meg.«* Így értelmezi ő maga törekvéseinek végcélját, s az óvatosság, melylyel oly reformok körül eljár, miknek, csak az ország anyagi kifejlését tekintve, jótékony hatását kétségbe vonni nem lehetett, de melyek nézete szerint nemzetiségünket, azaz szellemi kincseink legfőbbikét veszélyeztetik, eléggé bizonyítja, mi szilárdan ragaszkodott elvéhez, *»hogy minden haladás csak annyiban üdvös, a mennyiben szellemi alapon nyugszik;«* de miután a szellemi és anyagi lét válhatatlan kapcsolatban áll valamint az egyes embernél úgy nemzeteknél,

— s miután a lélek hatalma a testnek épségétől függ : e magasabb szellemi feladat csak úgy oldathatik meg, ha anyagi kifejlésünket sem hanyagoljuk el, s lépéseinket úgy intézzük, hogy sem szellemi érdekeinket anyagi jólétünknek, sem ezt tisztán eszmék és elvkérdéseknek, nem áldozzuk fel; s épen a következetesség, melylyel Széchenyi ezen meggyőződéséhez nem csak elméletben, de egész eljárásában ragaszkodott, e látszó dualismus, mely miatt egyes lépései néha megfoghatatlanná válnak, egyszersmind kulcsa egész nyilvános életének.

Épen mert ugyanazon férfiú, ki 1825-ben a magyar akademiát alapítá meg, szintakkor lótenyésztésünk emelése mellett buzgólkodott, s miután 1826-ban a lóversenynyel összekötött lótenyésztő társulat létesült, ezen intézet emelésének és gyarapításának szintoly buzgósággal szentelé idejét s fáradságát, melylyel a tudós társaság alapszabályain dolgozott; épen mert midőn üdveldjét tervezé, hogy a haza nagy halottjainak méltó temetkezési helyök legyen, egyszersmind azon törte fejét, hogy az általa felállított nemzeti casino tagjainak mentől több kényelmet szerezzen; épen az : hogy ugyanazon elme, mely a Duna s Tisza szabályozásával foglalkozott, ugyanazon ember, kinek az álló hidat s a gőzhajózást köszönjük, ugyanakkor a főváros számára sétatért tervezett, s midőn a szabad föld, a közteherviselés- s az emberiség legszentebb jogaiért küzdött, azon kérdést, vajjon társalgásunkban az »Ön« vagy »Kegyed« használtassék-e, nem tartá figyelmére érdemetlennek; hogy egyszerre — látszólag hasonló lelkesedéssel, de mindig hasonló szorgalommal s kitartással felkarolt nagyot és kicsinyt, egyes helyeknek apró érdekeit s az egész haza haladását, az egyes polgárok

kényelmeit s nemzetünk jövőjét; mert semmit, mi e haza határai között egy helynek jólétére befolyt, csekélynek — semmit mi nemzete emeléséhez vezethetett, nehéznek nem tartott: ez az, miben nagysága fekszik s mi őt összes haladásunk vezetésére képessé tevő.

Harmincöt éve, hogy Széchenyi tevékenységét megkezdé. A magvak, melyeket elhintett, csiráztak, a mit ültetett, gyökeret vert, s szétterjesztve ágait gyümölcsözni kezd: összes törekvéseinek eredményei előttünk fekszenek.

Az akademiából, melyet alapított, hogy világot terjeszsen a nemzetiségünket fedő sötét felett, a nemzet tudományos s irodalmi tevékenységének gyupontja vált, melynek fénye most már csak onnan jó, mert azon egyes sugarakat, mik e hon egén mindenfelől feltűnnek, egy pontban egyesíti.

A sors meg nem kimélte a nemzetiséget nehéz csapásoktól, de melyeknek csak az volt hatásuk, hogy a vas mint acél kerüljön ki a nehéz próba alól; s azon idő helyett, melyről Széchenyi szólt, mondván: hogy egykor talán az akademia csak ereklje gyanánt fogja őrizni a nyelvet, melyet a magyar egykor legdrágább kincsének tekintett: eljött a nap, melyben e kincset biztosabb kezekben látjuk.

A nemzet magára vállalta annak őrzését, szívében s ajkán hordva sajátját, s reánk csak annyit bizva, hogy mi is e kincscsel éljünk, és támogatva azon irodalmi s tudományos intézetek egész sora által, melyek az akademia mintájára keletkeztek, — a magyar nemzetnek a tudományok körében is azon állást szerezzük meg, mely, mint Széchenyi 1842-ben az akademiához tartott

beszédjében mondá: nemzetiségünket egyedül képes biztosítani.

A lóverseny s lótenyésztő társulat a gazdasági egyesületet hozta létre, s most az ország minden vidékein, csaknem minden megyében hasonlóintézetet találunk, nemzeti iparunk azon ágának emelésén dolgozva, melytől az ország anyagi jóléte mindenek előtt függ.

A nemzeti casino mellett az ország különböző részeiben hasonló társulatok léteznek, s alig találunk nevezetesebb helyet, mely a kölcsönös eszmecserének s az által a miveltség terjesztésének ezen hatalmas eszközeit nélkülöznék; s ugyanakkor az anyagi s szellemi érdekeknek minden körében, a társadalmi élet minden fokozatán új meg új egyletek alakulnak, melyek tevékenységben versenyezve, a nemzet általános mivélésének közös munkáján dolgoznak.

S vajjon, ha azon tudományos s irodalmi intézeteket, melyek az akadémia megalakulása után e hazában támadtak, mások alapították; ha azon üdvös hatás, melyet gazdasági egyleteink földmivélésünkre gyakorolnak, másoknak köszönhető, s a tevékenység, melyet egyes társulatok kifejtének, közvetlenül másoknak érdeme: vajjon közvetve mindezt nem neki köszönjük-e?

E hely, hol az általa alapított akadémia nevében azon egyletek s társulatok képviselőihez szólok, melyek létüket neki vagy legalább azon egyesületi szellemnek köszönik, melyet e hazában ő honosított meg; e város, melynek legdicsebb emlékeit ő tervezte vagy építette fel, s melynek jóléteért s felvirágzásáért ő egymaga többet tett, mint előtte egész nemzedékek, — az egész haza, felszólalnak érdemei mellett. — A Duna, melynek

szikláit megrepeszté, hogy az akadályoktól felszabadított folyó a népek békés közlekedésének utul szolgáljon, s a Tisza, melynek árjait erős partok közé szorítá, hogy a pusztítás helyett, melyet előbb okoztak, termékenyítve hasítsák át hazánk áldott rónáit: egyiránt hirdetik dicsőségét.

A gőzhajó, ha színes lobogókkal folyóinkon elhalad, s a gőzmozdony, midőn az általa tervezett pályán villámgyorsasággal elrobog, — reá emlékeztetnek.

Forduljunk bárhová, tekintsünk bármit, a mi e hazában 1825-től üdvös történt: Széchenyi nyomaira találunk. Az ő tevékenységének s e nemzet haladásának azonegy története van, — s az idő, melyet előadásommal igénybe vehetek, elfogyna, ha mindazt csak elsorolnám is, mit neki köszönünk vagy mire legalább elhatározó befolyást gyakorolt.

Fordítsuk e helyett figyelmünket azon *egyre*, mi összes tevékenységének fő célja volt, s ha munkás éltének más eredményei nem is maradtak volna reánk, egymaga elég lenne arra, hogy Széchenyit e nemzet örök hálájának tárgyává tegye.

Habár nemzetünk az utolsó harminc év alatt tagadhatatlan előmenetelt tett, mégis jelen helyzetünket más európai népek állapotaival összehasonlítva, bármennyire fájjon hazafiaságunknak, kénytelenek vagyunk bevallani: hogy sem anyagi sem szellemi tekintetben helyzetünkkel megelégedni nincs okunk, s hogy a nagyobb jólét, melyet egyesek élveznek, s azon haladás, melyet az irodalom s tudományok körében tettünk, nem pótolja a veszteségeket, melyeket a közélet mezején szenvedénk; és mégis honnan van az, hogy midőn a jelen oly keveset

nyujt, mi vágyainkat kielégitheti, öntudattal tekintünk magunk körül, és sokkal több reménynyel fordulunk a jövő felé, mint azok, kik 1825-ben a haladás pályájára lépve, a csalódásokat, melyeken mi keresztülmenénk, még nem ismerék?

Szükséges-e, hogy e kérdésre feleljek?

A kor, melyben életünk szebb része lefolyt, nehéz küzdelmek s keserű tapasztalások időszaka volt. Soha a férfias törekvés, melylyel egy nemzedék hazája átalakulásán dolgozott, — annyira nem hiusított meg, — soha szebb reményeket keserűbb csalódások nem követtek. Ha a hazában körültekintünk, nincs hely, mely a szomorú időknél nyomait nem viselné magán, — nincs család, mely létét feldulva nem érezte, s mi ennél több — maga az alkotmány, mely egy ezredév vészének dacolt, talpkövében ingattatott meg: — de egy fenmaradt egyéb törekvéseink romjai felett, egyet megtartottunk a nagy hajótörésnél melynél annyi reményünk elveszett, — egyet, mit tőlünk sem egyesek hibái, sem erőszak, sem az idő viszontagságai többé el nem rabolhatnak.

A válaszfalak, melyek e nép egyes osztályait egykor távol tarták egymástól, ledőltek.

Az egyenlenség, mely által minden jog bizonytalanná s minden teher elviselhetetlenné vált, — megszűnt.

A bilincsek, melyek az ipar kifejlését akadályozák s az egyes törekvéseit megfoszták gyümölcsétől, — széttörtettek.

A néptöredékek, melyeket viszontagságos multunk e földön hagyott, *egy nemzetté* olvadtak össze. S ki az, ki ezen eredményt felcserélné a jólétért, melyet előbb tán élvezett? — ki az, ki, ha tőle függne, hogy ezen

egész időszak szomoru emlékeivel együtt multunkból kitöröltessék, ezt kívánná még azon esetben is, ha a visszalépés árul mindazon alkotmányos jogokat nyerhetné vissza, melyekre oly büszkék valánk?

Az idő a nehéz küzdelmek nyomát, melyeken keresztülmentünk, nem törölte el még, s szomszédaink sokat hozhatnak fel, miben még hátrább állunk; — *de a nagy igazságtalanság*, mely e hátramaradásnak egykor fő oka s elleneink szemrehányásainak méltó tárgya volt, — nem létezik többé.

Az isteni gondviselés számunkra talán új küzdelmeket rendelt, hogy e nemzet még inkább kitisztulva salakjaiból, méltóan foglalja el hivatásának helyét; — de bármi várjon reánk, oly szerencsétlenség, melyet e hon lakói nem *közösen* viselnének, nem jöhet reánk, s az áldás, melyért buzgó imáinkkal az éghez fordulunk, ezentul *közös* lesz e hon minden lakóira.

S hogy ez így van, hogy az osztályok közötti surlódás kiegyenlítettett mielőtt az harccá vált; hogy mindazon válaszfalak, mindazon korlátok, melyeket századok építettek, a kiváltságos osztályok saját belátása s igazságszeretete által hordattak le, mielőtt azok erőszakosan megtámadtatnának; hogy a nagy lépés, melylyel a magyar az újabb miveltség körébe jutott, nálunk megtörtént, és sem szenvedett, sem elkövetett erőszak emléke tiszta örömről nem zavarja, — Isten után, ki e nép szívét felvilágosítja, vajjon kinek köszönjük?

Vonjátok kétségbe Széchenyinek minden egyes érdemeit, mondjátok, hogy készületlenül lépett a pályára, hogy mások egyengették ki az utat, melyen járt, s minden mit neki tulajdonítunk, szintugy történt volna nélküle

is, — mert az irányt, melyben működött, nem ő adta, hanem ő vette korától: — de azt, hogy az eszmesur-lódást, mely a jogegyenlőség általános elismeréséhez vezetett, ő kezdte meg, hogy ő rontotta le azon előitéleket, melyek a célnak útjában álltak, hogy társadalmi viszonyaink s törvényeink azon módosításait, melyek szükségkép a jogegyenlőséghez vezettek, neki köszön-jük, — ezen érdemet tőle senki sem fogja megtagadni, valamint azt sem, hogy Széchenyi tevékenységének ezen irányában teljes öntudattal járt el, s egyes indítványainak ezen következményeit tisztán belátta.

»Hazánknak ingadozás nélküli átvárázsolása egy el-kopott, félig-meddig feudalis, félig-meddig alkotmányos szö-vevényből, emberhez illő s minden álfénytől kitisztult kép-viseleti rendszerre« — ezt tűzte ki magának feladásul; s miután átlátta: »hogy ha a kasztok és összesaraglyózott kiváltságok szűk rekeszéből végkép tágasabb körbe akarunk lépni s elaljasodott nemzetünknek jövőndőt eszközölni, — nagy köveket kell emelnünk, ezt pedig nem egyes emberek, hanem csak mindnyájan tehetjük, egész életén át mind a törvényhozásnál, mind azon kívül összes fáradozása oda voltak irányozva, »hogy mindenekelőtt reánk virrad-jon azon nap, midőn nemcsak privilegiumokkal dicsekedve és nagy phrasisokkal, hanem áldozatokkal s tettel járulunk a haza felvirágzására. Mert ha igazán akar e nemzet erős és nagy lenni, — szükséges, hogy némely dolgokban egy soron álljunk mindnyójan; szükséges, hogy kiki, ki a ma-gyar levegőjét szivja, elmondhassa: »én is a honnak pol-gára vagyok.«

Széchenyi saját szavaival fejeztem ki azt, miben ő maga törekvéseinek végcélját kijelölte: s ha valaki

ezeket kétkednék, — előttünk fekszik »Hitele«, a »Világ«, a »Stadium«, melyben az általa szükségeseknek tartott reformokat megpendíté, kifejté s formulázta, egyenként előadva a nagy változásokat, melyeket e hon ujjaszületésére szükségeseknek tartott; visszaemlékezünk az időre, midőn e munkák megjelentek, s ha irott kutforrás kell, ott vannak az ezen időszakban hozott törvények s országgyűlési tanácskozásaink jegyzőkönyvei, melyekből az akkor uralkodó szellem világos előttünk; s ki ezeket ismeri, az azon érdemet, hogy a jogegyenlőségnek lobogóját e hazában ő emelte fel először, nem fogja megtagadni azon férfiutól, ki az ősiség s fiskálítás eltörlését, a nem-nemesek birtokszereshetési jogát, a haza minden polgárainak törvényelőtti egyenlőségét, úgy azt, hogy a nem-nemesek, érdekeiknek a kiváltságos osztályok irányában való védelmére magoknak megyei pártvédelmet válasszsanak, hogy az országos közlekedési vonalak fentartására mindenki egyenlőleg adózzék, s a monopoliumok, céhek és limitációk töröltesse- nek el, Stádiumában már 1833-ban merte indítványozni.

Egy nemzet megújulása egyes embernek műve nem lehet; s ha Széchenyi törekvéseit siker követte, az annak köszönhető, mert a bátor ujitó buzgó támogatókra talált, kik az elveket, melyeket ő évekig követett, tisztábban formulázni, vagy a szónoklat adományával megáldva, azok iránt általánosabb lelkesedést ébresztetni képesek voltak; s kétségen kívül vannak e hazában mások is, kiknek e szent ügy kivívásában előkelő részük volt: de olyan, kiről elmondhatnók, hogy Széchenyinnél korábban lépett fel e pályán, vagy azon

következetesebben s több sikerrel járt el, oly férfit, ki vele e téren a koszoruért versenyezhetne, nem volt s nem lesz e hazában; és ha mindazon egyes intézetek, melyeknek alakulását neki köszönjük, rég nem léteznének is többé, s az óriási műből, mely által fővárosunk két partját összeköté, mint Traján hidjából csak az oszlopok süllyedő romjai maradnának fen: — amáz egy érdemnek emléke elég, hogy a jövő megértse a népszerűséget, mely Széchenyit pályája kezdetén környezé, s mely őt sirjához kísérte.

Népszerűségét! — rosszul választám a szót. — Széchenyiben voltak hibák s voltak nagy tulajdonok, mik azon közvetetlen befolyásnak utjában álltak, melyet egyesek tömegekre gyakorolnak; s talán nem tévedek, ha mondom, hogy a mi a nemzetet hozzá köté, még akkor is, midőn népszerűsége látszólag tetőpontján állt, csak azon meggyőződés vala, hogy a férfiú, ki már ennyi sikert aratott, a jó uton jár, s hogy őt követni tanácsos; de e meggyőződés általános vala, s kevés férfit nevezhetünk, kinek minden lépéseit a közpályán ily hosszú ideig közelismerés követte volna. Mindazáltal, ha Széchenyi politikai életének ezen jellemző vonását kiemeljük, nem hallgathatjuk el azon változást sem, mely a közvéleményben később történt, s ép oly rendkívüli mint előbb népszerűségének állandósága vala, mert én legalább nem tudok esetet, hogy ugyanazon férfiú, kit csaknem az egész nemzet tizenöt éven át bizodalommal követett s ki elveit meg nem változtatá, később annyira elszigetelve lett volna, mint ő magát pályája végszakában érezé.

E rendkívüli tüneménynek magyarázatát is csak

azon egészen sajátyszerű helyzetben kereshetjük, melyet Széchenyi a közéletben elfoglalt.

Hol alkotmányos élet van, ott pártokat találunk, s azoknak létezése, nem mint némelyek hiszik e kormányformának hiányát, sőt épen annak egyik főelőnyét képezi, mert az egyes kérdéseknek minden oldalról megvitatását eszközölve, a törvényhozást megőrzi azon rögtönzéstől, mely, bárhonnan jó, a nemzet jólétét egyaránt veszélyezteti.

De valamint időszakok vannak, midőn a pártok szava elhallgat, s az egész nemzet, mert léte veszélyben forog, feledve az egyes kérdéseket, melyek felett pártokra szakadt, a haza közös zászlója körül csoportosul: úgy vannak egyes emberek, kik egy távolabb fekvő célt tűzve ki munkásságuknak, a pártok körén kívül állanak.

Egy eleme az erőnek ez; mert csak a ki ily helyzetet foglal el, hathat egész nemzetére egyenlően; de egyszersmind egy eleme a gyengeségnek is, mert a bilincsekkel, mik pártjához kötik, az egyes eldobja egyszersmind a támaszt, melyet bennök talál; s midőn oly állást foglal el, melyről egész nemzetének új irányt adhat, egyszersmind azon eszközöktől fosztja meg magát, melyek nélkül a megindult mozgalmat kormányozni nem lehet.

Ez volt Széchenyi helyzete; s valamint az általános hatás, melyet fellépése okozott, minden pártu s színezetű férfiakat egyesítve a haladás lobogója körül, annak tulajdonítható, mert a sérelmi kérdések körül csoportosuló pártok köréből kilépett; úgy főképp ebben fekszik annak oka is, hogy ő, kit a pálya kezdetén a

nemzet nagyobb része lelkesedéssel követett, később, miután elvei győztek s a mindig gyorsabbá vált mozgalmat mérsékelni akará, csaknem elhagyatva találta magát.

És vannak ezenkívül Széchenyi személyiségében és egyéni felfogásában fekvő más okok is, mikből az ellentét, melyben őt működése későbbi éveiben a közvéleménnyel találjuk, megfoghatóvá válik.

Kevés ember van, ki tevékenységének nagyobb eredményeire hivatkozhatott. Legmerészebb indítványait s a legnagyobb vállalatokat siker követte, s hosszú pályáján alig hozhatunk fel egy lépést, mely őt kitűzött céljához, ha azt elérni még nem lehetett is — legalább közelebb nem hozta volna. E sikert Széchenyi önmaga, s nem egészen helytelenül, jól választott eljárásának tulajdonítá, annak, mit ő taktikájának nevezett, s mi abban állt, hogy mellőzve az elvkérdéseket, inkább részletes javításokkal foglalkozott, s midőn a jogegyenlőség kivívását tűzte ki célul, inkább a nemzet felsőbb osztályainak belátásától, mint azon ellenállhatatlan hatalomtól várta fáradozásainak eredményét, melyet a jog érzetére ébredett nép akarata kifejt.

Hogy oly mozgalomnál, melyben az egész nemzet részt vesz, s mely épen, mivel minden egyesnek érdekeit érinti, a szenvedélyekre hatás nélkül nem maradhat, minden egyes lépést előre kiszámítani nem áll hatalmunkban; hogy azon ildomosságot, mely mindent előre látva, magát soha el nem ragadtatja, s melyet az egyesnél is ritkán találunk, egy egész néptől várni nem lehet: ezt a tapasztalás bizonyítja, s kétségen kívül Széchenyi hibázott, midőn ezt követelte; de nem ment-

hető-e e hiba azon férfiuban, ki 15 évnél tovább e taktika szerint eljárva annyi eredményt mutathatott elő, s a nemzet bizodalmát oly mértékben bírva, mint senki más, némi joggal remélheté, hogy azon többség által, melyet annyi sikerhez vezetett, elhagyni nem fog; és ha Széchenyi megcsalatra ezen reményében, azokat, kik gyorsabb haladásuk által az általa kijelölt egymásutánt megzavarva, hosszú fáradozásaik gyümölcsét újra veszélybe hozzák, szenvedélyesen támadta meg: várhatott-e valaki mást azon férfiutól, ki, mert meggyőződése úgy kívánta, a »*Hitel*«-ben kortársainak minden előítéleteivel szembe szállt, a »*Világ*«-ban e hon egyik legtiszteltebb férfiát kimélet nélkül megtámadá, s a »*Stadium*«-ban hadat üzent az egész ország egész fenálló rendszerének.

Azon férfiaknak egyike vala ő, kik, ha tisztába jöttek kötelességök iránt, nem számítják elleneiket; s azon okok, melyekért a közvélemény Széchenyitől későbbben elfordult, ugyanazok, melyeknek politikai életének legszebb babérait köszöné; de a tény mindamellett nem kevésbé szomorító; s ha eszünkbe jut, hogy a férfiú, kinek a haza ennyit köszönt, éveken át elhagyatva érezte magát, szívünket fájdalom tölti.

Mert miért hallgassam el? Széchenyi a közvéleménynek e változását mélyen fájlalá.

Neki a népszerűség nemcsak eszköz vala, melyet a közjó érdekében felhasználtatott, ő abban hosszú fáradságának legszebb, mert megérdemlett, jutalmát látta; s azon férfiú, ki érezé magában, hogy nem létezik hatalom, mely őt kitűzött céljától visszajejszthetné bevallhatá, hogy a visszhang, melyet szavai találnak, a

zajos helybenhagyás és kortársainak szeretete, mely ezerek ajkairól egy felkiáltásban nyilatkozik, szívének jól esik.

Nagy sziveknek gyöngesége ez, melyet csak azok nem értenek, kiknek szilárdságokat más veszélyek fe-nyyegetik. De ha a gondolat, hogy népszerűségét elveszté, szívét sokszor fájdalommal töltötte el, s későbbi munkáinak mindegyikében keserű panaszokat látunk elszigetelt állásáról: csalódnék, ki a sötétebb szint, melyben Széchenyi a haza közdolgoit ezen időszakban látni kezdé, elkeseredésének tulajdonitaná.

Jól tudta ő, hogy a ki a küzdelem közben mindig csak koszoruját őrzi, melyet a pálya kezdetén homlokára tűztek, az soha győzelmet nem vivhat ki; s ha kortársainak igaztalanságát tapasztalva elmondá is: *»hogy a magyart tulajdonképen csak a jövőben szereti,«* mélyen érezte: *»hogy földi pályája e jövővel összekötve marad.«*

S mindazon keserűség, melyet tapasztalt, nem törölhette ki lelkéből azon napnak emlékét, midőn átfutott pályájára visszatekintve, az országgyűlés előtt kimondhatá: *hogy valamint tizenöt évvel ezelőtt, mint kilépett katona s készületlen író, ugyszólván inspiratióból mondá, hogy Magyarország eddig nem volt, hanem csak lesz, ugy most rendületlenül érzi, hogy nemzetünkre még nagy jövő vár,* — azon időnek emlékét, midőn az egész nemzet Isten után ujjászületését neki köszöné.

Ki multjában ily pillanatokat talál, azt a közvélemény fordulatai meglephetik, de nem sujthatják le, főkép, ha azon öntudattal tekinthet maga körül, hogy a nép kegyével nem veszté el hatalmát, s elhagyatva is

oly műveket alkothat nemzete javára, melyek, mint a Tiszaszabályozás, nevét fen fogják tartani.

S ha Széchenynek kedélye elborult, s visszatekintve éltére, néha a sötét gondolat villant föl agyában: nem lett volna-e jobb, ha a pályától, melyen annyit fáradozott, távol tartja magát: nem saját — hanem hazája jövőjén aggódott.

Azon férfiak közül, kik különböző nemzeteknél a reform zászlaját kitűzték, alig találunk egyet is, ki azt Széchenyinél több merészséggel tette volna. Meggyőződve arról, hogy haladnunk kell, áthatva a gondolatból, hogy talán már is elkéstünk, fellépése elhatározott, csaknem szenvedélyes vala; s akár indítványainak lényegét tekintsük, melyekben az akkor fenálló egész rendszert megtámadá, akár a modort, melyben ezt tevő, senki nem fogja tagadni, hogy az országnak ő volt első agitátora, s hogy működése eredményeinek nagy része épen azon bátorságnak, azon a kiméletlenségig vitt erélynek vala köszönhető, melylyel minden előítélettel s ellenvéleménnyel szembeszállt.

De épen a hatás, melyet eszközölt, a kivitt eredményeknek nagysága, melyeknek alapján további kifejlésünkre — mint ő hívé — már csak idő s nyugalomra vala szükségünk, azon meggyőződéshez vezették őt, hogy *az agitációnak időszaka lejárt*, s hogy annak folytatásából a hazára csak veszély következhetik.

Helyes volt-e ezen nézet vagy nem, alaposak voltak-e azon aggodalmak, melyeket az ország állapotára nézve már 1841-ben kifejezett? annak megítélését másokra hagyom.

Mikép a természetben, úgy a népek életében min-

den átalakulásnál a melegnek egy bizonyos foka fejlődik ki, és Széchenyi talán csalódott, midőn az izgalomban, mely csak a haladás szükséges következménye vala, a forradalom előjeleit látá; — de ha e férfit, midőn egész életének művét veszélyben gondolja, keserű panaszokra fakad, ha megkísértve minden utat, felhasználva gazdag elméjének minden fegyvereit, miután a veszély, mely ellen évekig küzdött, végre kitört: leroskad a csapás alatt, mely hazáját érte, — ki csodálkoznék ezen?

Szívének minden érzései összeolvadtak honszeretével, évek óta a haza volt tárgya minden gondolatainak, ez a sarkpont, mely körül világát felépíté, s midőn az megrendült, összedőlt minden egyéb; — és a nő, kit szíve választott, s kinek oldalánál a házi élet boldogságát élvezé, fiai, kikben nevének méltó utódait látá, nagy fáradságban s eredményekben gazdag élete, a dus vagyon s a fényes állás, melyet őseitől öröklött, nem vigasztalhaták őt e roppant veszteség után.

De hadd borítsak fátyolt e szenvedések fölébe, melyeknek súlyát még az ő hatalmas elméje sem viselheté el, hadd hallgassak az évekről, melyeket távol tőlünk a magányban töltött.

A dicső épület, mely romokba dőlt, nem aljasodik le, s töredékeiben is megtartja egykori nagyságának bélyegét; — s ilyen vala ő — megtörve a sors által, de nem változva, — mintha csak azért tartatnék fen, hogy miként egykor az által, mit honáért tett, ugy most az által, mit honáért szenved, — a legtisztább hazaszeretetnek magasztos példánya legyen.

S most tekintsünk vissza még egyszer multjára.

Hazája szolgálatának volt szentelve egész élete, és

Isten megjutalmazta fáradozásait. Felvevén szavától a nemzet, néhány év alatt jóvá tette századok mulasztásait. Az anyagi érdekek mezején s a tudomány körében, a törvényhozásnál és a társadalomban új élet kezdődött. A válaszfalak, melyek a nép különböző osztályait távol tarták egymástól, leomlottak, nemzetiségünk megerősödött, a kiváltságok helyébe törvények léptek, s a nemzet, mely előbb csak multjában élt, lelkesülten haladt egy szebb jövő felé.

Soha egy rövid emberéletnek nagyobb eredményei nem voltak, soha egyes polgár nemzetének hálájára érdemesebbé nem tette magát.

De midőn ezt belátva, meghajlunk a férfinak nagysága előtt, ki hazájáért egymaga ennyit tett, ne feledjük el, hogy a nagy mű, melyen dolgozott, még befejezve nincs, s a szorgalom, melylyel azt folytatjuk, a kitarítás, melylyel az általa kijelölt irányban tovább haladunk, ez bizonyítsa be a tiszteletet, melylyel emléke iránt viseltetünk.

Előttünk is nagy feladás áll.

Egy nemzetnek újjászületése csak egy egész nemzetnek műve, csak hosszú fáradság, erős küzdelmek talán nehéz szenvedések jutalma lehet. De mint ő 18 éve, az akademiához tartott beszédében mondá: *bizzunk magunkban, bizzunk erőnkben, s legyünk meggyőződve, hogy köztünk többé-kevésbé mindegyik, sőt hazánk minden fia vérünk mentője, népcsaládunk jóltevője, nemzetünk fel-dicsőítője lehet, s azért töltsé be helyét minden magyar hű sáfárilag.* S ha e hon nagy napszámosa többé nem vezet is sorainkat, s ha az alkotó férfiú helyett a Duna partján majd csak néma szobra áll, legyünk meggyő-

zódve, hogy midőn az országos munka foly, Széchenyi ércz alakja is részt vesz e munkában, komoly szemmel hűségre, szorgalomra, kitűrésre intve a munkásokat, hogy a nagy cél, mely felé életében minden törekvései irányozva voltak, a remény, mely őt küzdelmei között fentartá, s melyet egyszer elvesztve leroskadott, hogy a nemzet nagy feladása teljesüljön, s körültekintve hazánkon boldogító öntudattal egykor elmondhassuk: *Magyarország nem volt, hanem lett.*

Berzeviczy Albert gróf Széchenyi Istvánról.*)

Széchenyi írói egyénisége és jelentősége megítélésénél mindenek felett szem előtt tartandó, hogy ő politikai hivatása szolgálatában, nem írói becsvágából, hanem »pályája kényszerűségéből« lett íróvá; könyvei és szónoklatai forrásukra és céljukra nézve semmiben sem különböznek azoktól a tetteitől, melyeknek nyomait politikai, társadalmi és közgazdasági életünkben hátra hagyta. Saját vallomása szerint nála »a hazafi állott elől, csak aztán jött az író«, szerzői »pretensiója nem volt, fáradozásának oka tiszta és becsületes szándék« vala. Megfigyelhető, hogy közpályája megnyitásával annak, a mit azelőtt naplóiban önmagában mondott el, nagy részét a közönségnek kezdi hirdetni, naplója számára csak titkait tartja fenn; írói hajlamának ez a fejlődése magyarázza némileg stíljét is: az eszméknek azt a »tolakodó és szabályozhatatlan bőségét« (Arany László), a gondolat és érzés korlátlan uralmát a műalkat, sőt néha még a logika követelményei felett is a pongyolaságot, a »tiszta és rendszeres előadás hiányát«, azokat

*) Magyar Remekírók.

»a magyar mérföldeket legyőző hosszú szóalkatokat«, a minőknek ő maga nevezi körmondait. De félreismernők ezt a látszólagos írói dilettantizmusát, ha azt egészen önkénytelennek és öntudatlannak tekintenők; hogy öntudatos volt, nemcsak az mutatja, hogy ő maga ismételten bevallja, sőt olykor huszáros élcei tárgyává teszi, de ennek az irmodornak az öntudatossága és célzatossága kitűnik irodalmi agitációjának egész természetéből és taktikájából, mely mindig főkép azoknak megnyerésére és meggyőzésére irányult, a kikről jól tudta, hogy egy rendszeres; tudományos munkát végig nem olvasnának, de a szellemes, élettől sziporkázó, csipős gunnyal is fűszerezett csevegés iránt épen nem érzéktelenek, s a kikről azt is feltételezhette, hogy egy hivatásos írónak formailag is magas színvonalu munkája iránt kevésbbé érdeklődnek, mint egy a társadalom vezető köreiben mozgó, elkényeztetett nagyurnak könyvirői szeszélyei és ötletei iránt. Nem szabad felednünk, hogy, kivált eleinte, a nyelv nehézségeivel is küzdeni kellett, magyarul egyáltalán akkor kezdett írni, a mikor már részt vesz a közügyekben; a dunántuli tájszólás némely sajátosságaihoz szívésen ragaszkodik, kedveli olykor a népies szólamokat is, a nyelv hiányait új szavak alkotásaival igyekezik pótolni, — nem mindig szerencsésen, de lassanként a nyelv darabos, nehézkes anyagát áthevíti, megolvasztja, s a maga képére gyurja át hatalmas egyénisége: ezentul aztán már nem többé a nyelvet, az írályt érezzük műveiben, csak a szerzőt, mindenre csodás fényt vető zseniálításával, a mély érzés és metsző guny vegyületét, mely egyéniségét is mindenek felett jellemezte, a harag féktelen kitörései mellé helyezett legérezelmesebb ömlen-

géseket, a »Juvenális és Swift maró gunyának egyesülését Shakspeare hamleti és leari humorával« (Gyulai). És érezzük költői lelkének megnyilatkozását is, mert — bármily csodálatosnak látszik — az ember, a ki váltig hirdette, hogy a politikában, a gyakorlati életben csak a hideg ész szavára szabad hallgatni, lelke mélyében költői természet volt, ezt nemcsak kedvenc olvasmányai, idézetei, ifju korának irodalmi tervei árulják el, de mint író is nem egyszer ragadja el a költői ihlet. »Könyveinek és beszédeinek ezer részlete, képe, hasonlata, kifejezése hat reánk úgy, mintha egy nagy költemény töredéke, egy nagy költői lélek megnyilatkozása lenne« (Beöthy Zsolt). Mig írói műveinek sokféle formai hiányuk mellett is ez a költői ihlet helyenkint különös zománcot kölcsönöz, becsület fokozza írójuknak széleskörű olvasottsága, nagy tudása s az az éles látás, mely a dolgoknak és kérdéseknek mindig mélyére hatol.

A Széchenyi írói jelentőségének egyik mellőzhetetlen fokmérője végül a hatás, melyet irodalmunk fejlődésére gyakorolt. Könyveivel, hirlapi cikkeivel uttörője, mondhatjuk megalapítója lett a magyar publicistikának; hogy munkássága hatásában hamar tulszárnyalták mások, az nem csökkenti uttörői érdemeit, csak egyik ismétlődése annak a gyakori történeti jelenségnek, mely vezető szellemek ellen oly erőket visz harcha, a melyeket ők maguk keltettek életre. Még tágabb körre terjed a hatás, melyet a nyelvújítás gyakorlati érvényesülése köszönhet neki; azt a magyar nyelvet, a mely költészetünk számára a nyelvújítási harc befejezéseképen a Vörösmarty műveiben kialakult, Széchenyi segített bevinni az életbe; és nemcsak az irodalom nyelvét, az irodalmat magát az ő példája,

az ő hatása tette nálunk igazán társadalmi közszükségletté. Beöthy Zsolt helyesen mondja, hogy ő első volt államférfiaink között, ki a magyar költészet nemzeti politikai jelentőségét méltatta, előtte mintegy »megnyitotta az alkotmány sáncait« ; személyes hatása írónk egy egész sorára s épen költőinkre félreismerhetetlen; az akadémia megalapításával nem tett kevesebbet irodalmunkért, mint azzal a viszonyal, melyet személye s az írók között fenntartott, a példával, melyet az irodalmi tevékenység megbecsülésére adott s végül azzal, hogy főkép az ő igyekezetének eredményeképen lett Pest, az irodalmi középont, egyuttal az ország fővárosává.

Az, a mi Széchenyit mint író-t jellemzi, megvilágítja az ő szónoki szerepét és jelentőségét is. Szónok ő a classikus rhetorok értelmében semmi esetre sem volt, de nálunk és az ő korában azt a hatást, a melyet a közéletre gyakorolt, soha el nem érhetne volna bizonyos nemű szónoki tehetség nélkül, s nemcsak kortársainak tanuságtétele, de beszédeinek és azok hatásának tanulmányozása — a régibb országgyűlések hiányos napló-feljegyzései dacára — meggyőz arról, hogy Széchenyi szónoki tehetsége a maga nemében ép oly érdekes és eredeti volt, mint írói egyénisége, s szónoki szerepéhez az a különleges, elévülhetetlen érdem is fűződik, hogy — mint már említettük — ő volt az első, ki a magyar parlamenti szónoklatot a latin ékesszólásban legtovább gyönyörködött magyar főrendek körében meghonosította.

A szónoki pályán még küzdelmesebb kísérletezés vitte őt előre, mint az íróin; naplója tanuskodik róla, hogy első felszólalásának izgalmi szinte kétségbe ejtették afelől, fog-e valaha nagy közönség előtt hideg

vérrel beszélni tudni? Még később is naplóiban gyakran nyilatkozik elégedetlenül, saját idegessége, zavart és akadozó előadása felett; ilyen önvallomásokat olvasunk oly beszédeiről is, melyek a közönség tapsaival találkoztak, még élesebben szólnak akkor, mikor már egyéniségének varázsa hanyatlóban volt. Kecskeméthy Aurélnak igaza van abban, hogy az eszméknek az a buja gazdagsága, s a szellemnek az az egyszerre mindenre való kiterjedése, mely Széchenyit jellemezte, magában véve nagy akadálya az ékesszólásnak; e mellett beszédeire sohasem készült, azok — eltekintve a felolvasottakadémiai beszédektől — mindig temperamentumos rögtönzések, pillanatnyi inspiráció szüleményei voltak s már ezért sem mérkőzhettek formai tökély, alaposság, átgondoltság tekintetében a Deák és Eötvös szónoklataival. Nem lehet azonban mondani, hogy tárgyát mélyen át nem gondolta volna, mert hiszen legtöbbször olyan kérdésekről nyilatkozott, melyeket már hosszasan hánytorgatott elméjében, de az a forma, melyen véleményét beszédjében kifejezte, mindig a pillanatnyi helyzet és hangulat, az esetleges támadások és ellenvetések, az épen akkor elérni kívánt cél hatása alatt született s ebben rejlett magyarázata a benyomásnak is, a melyet keltett, a mily melegen, sőt hevesen voltak átérezve, közvetlenül és őszintén elmondva beszédei, ép oly élénk és biztos volt hatásuk is. Felépésének, mozdulatainak és arcizmai játékának némely sajátossága, mondhatni különcsége is hozzájárult a figyelem felkeltéséhez és lekötéséhez; a szabatosság és iskolás beosztás teljes mellőzése, (Zichy A.) a szeszély csapongásai, a gyakori kitérések, átugrások és ismétlések legkevésbé sem szolgáltak akadályul arra nézve, hogy

Széchenyi magával tudja ragadni hallgatóságát, hogy ellenséges hangulatban olykor a maga javára fordulatot idézzon elő, hogy a legjelesebb szónoklatok hatását ellensúlyozni tudja, s hogy Kossuthot országgyűlési tudósításaiban egyszer-másszor magasztaló elismerésre indítsa. Kemény Zsigmond Széchenyinek mint szónoknak gyöngességét abban látja, hogy beszédeiben sohasem tudott saját szellemének legmagasabb nézpontjaig felemelkedni s hogy szavakkal megható és mély érzelmeket festeni képes nem volt; míg az irodalomban tudott a kebel legérzékenyebb hurjain játszani, mint szónok sokakat ragadott tapsokra, de senkit könnyekre; szerinte Széchenyinek vannak beszédei, melyeken az ember végigragyogni látja a lángész szivárványát; de földre, hova lábát vethesse, alapra, melyen lelke megpihenjen és irányt vehessen, közelben s távolban egyaránt nem talál: minden villanyos, csillogó, fantasztikus alaku eszmefellegekből áll és egy-egy nagy gondolat elmosódott vagy szaggatott körrajzaiból.*

Mindent összefoglalva, Széchenyit mint politikust, író-t és szónokot egyaránt kétségtelenül újabbkori politikai történetünk legérdekesebb, mert legsajátosabb, legeredetibb, szövevényes, szinte talányszerű alakjának mondhatjuk. Lénye, élete, működése a történeti és lélektani buvárlat egyik kedvenc és kimerithetetlen tárgya, mert mindenkit felfedezésekre csábít s valóban alkalmas is arra, hogy mindig új meg új szempontokból nézve újabb színben, világításban is tűnjék fel. Ez magyarázza meg másrészt azt is, hogy míg Széchenyi tiszta hazafisága, rendkívüli szellemi és lelki tulajdonai s életének nagy és maradandó eredményei úgy összes

jelentősebb kortársait mint az utókornak még legkevesbé jóakaró bírálóit is egyhangu és feltétlen elismerésre indítják iránta, működésének egyes mozzanatait, egyéniségének egyes nyilvánulásai mégis a legellentetesebb, gyakran a megfoghatatlanságig félszeg megítélésben részesültek s nyilvános pályájának második szakában őt ugyyszólván egészen elszigetelve s népszerűségétől megfosztva láttuk.

A Széchenyi alakja valóban kiegyenlíthetetlen ellentmondások vegyüléséből alkotottnak látszik, melyek csak magas nézpontról, mélyreható tekintet előtt olvadnak megérthető harmoniában össze. Felületes szemléletre már pályája is rejtélynek tűnik fel. Mint katona, távol hazájától, ennek viszonyait alig ismerve, nyelvét fogyatékosan beszélve, egyszerre tudatára ébred annak, hogy hivatása nemzetének újjászületését faji alapon, gyakorlati uton megindítani; határozottan aristokrata érzülettel agitatót indít a nemzeti előjogok ellen, megbontja a feudális tábort, előkészíti az alkotmánynak szabadelvű és demokrata szellemű átalakítását; látszólag egész készületlenül lépve az irodalmi, nevezetesen a publicistikai pályára, rövid idő alatt az ország legolvasottabb írójává lett; mikor a reformmozgalom erősebb hullámokat vet, utjába áll, népszerűsége feláldozásával vállalkozik a mérséklő és fékező hálátlan és eredménytelen szerepére; mikor aztán egy európai szellemi áramlat ereje hamarább, mint bárki gondolta volna, teljes diadalra viszi a reformtörekvést, egy percre — saját vallomása szerint — átengedi magát a nemzete újjászületése feletti csendes örömnél, mert hiszen »maga is járult valamivel hozzá!« De csakhamar felülkereked-

nek már előbb érzett és hangoztatott balsejtelmei; előbb mint minden honfitársa, meglátja a fenyegető katastropha veszélyét, képtelen lévén azt elhárítani — megőrül; visszatérő eszmélete arra a rettentő szemrehányásra indítja önmaga ellen, hogy miért is igyekezett nemzetét békés féktelenségéből felrázni, s ezáltal a romlás útjára vinni; majd ismét egy reménysugár éleszti fel lelkét, de annak pillanatnyi elsötétülése elég, hogy kétségbeesése a halálba üzze.

Az egymást kergető paradoxonok e sorozatát kiszinezik a lelki élet egyes monumentumainak, a jellem egyes vonásainak szembetűnő ellentétei, a politikában az ész kizárólagos uralmát hirdető, népét az »ok népévé« nevelni akaró, az anyagi erők fontosságára utaló utilitárius államférfiu, a kit mégis a honfiúi szivfájdalom esztől foszt meg, míg a mindig a szenvedélyekre hivatkozó érzelempolitikusok teljes épségben őrzik meg lelki egyensúlyukat; a mély és buzgó vallásosságú ember, ki mint fiatal huszárcapitány, az élet ezer öröme között sohasem feledkezik meg ájtatosságáról és gyónásáról, aggkorában szinte vallásos rajongásba esik s végül mégis öngyilkossá lesz; az önbizalom, akarat-erő, tettvágy és szívósság mintaképe, ki mégis minden órában kiteve látszik nemcsak a csapongó szeszélynek, de a csüggedés és kétségbeesés kísértéseinek is; a merészségig bátor férfi, ki mindenkivel és mindennel szembeszáll s a ki azért mégis a közdolgokban a félénkségig óvatos és aggodalmaskodó; a biztosan számító, mindig a gyakorlati irányba hajló ész, mely mégis gyakran a költői képzelgéstől látszik tovaragadtatni, s végül a lénye minden gyökérszállával hazájához és

fajához kötött hazafi, ki mégis az emberi civilizáció nagy, közös vívmányainak legmagasabb nézőpontjairól kérlelhetetlenül korholja honfitársainak hibáit és félszégeit, sőt ezek iránt nem egyszer valódi undort árul el.

Azt a legközkeletűbb tévedést, melyet a Széchenyi megítélésében az ő lényének problematikus szervezete keltett, mintha ő hidegszívű, számító, érzékkal csak az anyagi kérdések iránt bíró politikus lett volna, életének tragikuma legelőbb döntötte meg. A későbbi magyarázatok közül, melyek e problémába világosságot és összhangot igyekeztek hozni, talán legmerészebb és legszerencsétlenebb is a Grünwald Béláé, amely a Széchenyi lelki életét és vele tulajdonképeni közéleti működését is majdnem kezdetétől végéig egy öröklött baj pathológiai alapjára helyezi s a pszichiatria körébe utalja. Okot erre tudvalevőleg a Széchenyi naplója szolgáltatott, ez az ő huszonegy kötetes titkos számadása „önmagával”, melybe még meggyónt bűneinek jegyzékét is beiktatta, melyet fiatal korában elégetni készült, de végrendeletében titkárának ajándékozott, melyet kortársai nem ismertek s amely egészében ma is csak a tudományos világnak hozzáférhető. Igaz, hogy e napló tanúsága szerint Széchenyit már 28 éves korától kezdve környezte időnkint az öngyilkosság gondolata; igaz, hogy körülbelül ugyanattól az időtől kezdve a hypochondria félreismerhetetlen jeleivel találkozunk nála, melyek gyakran a halálsejtelmig fokozódnak s egyéb-iránt nemcsak a saját, de olykor az övéinek egészségi állapota felőli tulzott aggodalmakban is nyilvánulnak; másrészt gyakran épen az a tárgyilagosság döbbszent meg e naplóban, melylyel írja a saját tetteit, mulasz-

tásait mint egy harmadik személyét bírálja el, s bár sikereit is feljegyzí — minden tulzás nélkül, inkább tartózkodón — hibáiért önmagát gyakran mint egy vásott gyermeket szidja meg. Nézetem szerint Széchenyi csak rendkívül impressionabilis kedély volt és rendkívül őszinte s e mellett bizonyára nem annyira hiúságból, mint inkább a tulzott lelkiismeretesség egy nemétől indittatva, naplóját — talán mondhatjuk: saját szerencsétlenségére — megóvta az enyészettől. Ha minden hányatott életü ember ily pontosan feljegyezne változó hangulatait s e feljegyzéseket átadná az utókor-nak, azt hiszem, a történelem szereplő nagyságai között keveset talál-nánk, a ki elkerülné azt a sorsot, hogy elme-épsége, szellemi egyensulya iránt kételyek támadjanak.

De jellemének megítélésére azt a tanulságot minden esetre levonhatjuk a Széchenyi naplóiból, a mit már báró Eötvös József emlékbeszédében így fejezett ki: »Nem volt féríu, ki a közélet pályáján megöszülve első fellépésétől élete végéig oly egészen érzelmeinek hatalma alatt állott volna, mint épen ő.« És e tekintetben a töle teljes jóhiszeműséggel, de bizonyára inkább taktikai célokból, mint saját érzése sugallatából hirdetett doctrina az ész és sziv különválasztásáról a politikában, legkevésbbé sem téveszthet meg. Azt a véleményt, melyet egy legujabbkori, nem épen jóakaró bírálója nyilvánított Széchenyiről, mely szerint ő hamleti természet lett volna, tehát mindig kétkedő, tulérzékeny, gyöngé idegzetü, megcáfolják mind azok a nagy alkotások, melyek máskép, mint szigoruan tervszerü eljárással, hajthatatlan szilárd-sággal s szivóssággal s gyakran merész elhatározással létrehozhatók egyáltalán nem lettek volna. Az érzelmek

heves küzdelme Széchenyinél mindig csak addig tartott, míg valamennyi között a legeszményibb, a legnemesebb nem emelkedett uralomra a többi felett; a mily eszményi volt szerelme későbbi neje, Seilern Crescence iránt, barátsága Wesselényi iránt, oly eszményi volt politikájának egész credó-ja is; kezdve az ifjúkori öntudatos elhatározáson: »életét a hazának és az emberiségnek szentelni«, később a népszerűséggel való büszke szakításban, mikor azt meggyőződése és hazája érdeke kívánta, végül az önvád marcangolásaiban akkor, mikor a nagy hajótörés menekültjei kifogyhatatlanok voltak egymás megvádolásában. Politikájának ez az eszményi vonása, mely a célzatban, a lelki rugókban rejlik, semmikép sem állitható ellentétbe azzal a körülménnyel, hogy ő volt első nagyobb szabásu politikusunk, ki az anyagi javaknak, mint nemzeti erőforrásoknak fontosságára irányozta kortársai figyelmét; és hasonlóképen nem téveszthet meg az a sokaktól hiuságnak, féltékenységnak, sőt irigységnek minősített türelmetlenség, amelylyel mások nézeteivel, törekvésével gyakran szembeszállott. Ő annyira azonosította magát a nemzeti fejlődéssel, hogy annak minden követelményét, — melyet t. i. ő olyannak látott, — egészen összeolvasztotta egyéniségével, a miből szükségképen következett a subjektivitás, melylyel e kérdéseket mindig tárgyalta. Végévei egyik közvetlen szemlélője, Kecskeméthy Aurél, találóan mondja, hogy Széchenyi azt, a mit a hazáért tett, olyannak tekintette, mintha önmagáért tette volna; ezt a hazát ő az övének nézte, érzelmében személye a nemzettel, hazaszeretete önszeretetével teljesen összeforrt, ezért szenvedett is a haza miatt oly sokat, de ezért nem is vehetjük zokon, hogy hazaszere-

tete sugallatával szemben ellenmondást, szembeszállást nem tűrt.

A fővád, mely politikai működését érte: a következetlenség, a meghátrálás vádja azoknak az elveknek a gyakorlati követelményei elől, melyeknek ő maga nyerte meg a közvéleményt, tulajdonképen a közte és Kossuth között kifejlődött antagonizmusban gyökerezik. Azok, a kik e küzdelemben Kossuth oldalára állottak, az ő igazolására a hitehagyás vádját szegeznek Széchenyi ellen; akik az utóbbinak adnak igazat, — kivált a forradalom után való kiábrándulás hatása alatt — hajlandók egészen Kossuthot okolni azért, hogy a Széchenyi programja, a hazának »ingadozás nélküli átvarázslása«, modern alkotmányu, kifejlett állammá, meg nem valósulhatott s a beállott katastropha egy időre minden reményt eltemetett. Ezt az ellentétet legélesebben Kemény Zsigmond fejezi ki Széchenyiről közvetlenül a forradalom után irt jellemrajzában, mondván: »A lefolyt évtized alatt két egyéniség vala annyira ellenkező hatásban és irányban, hogy az egyik pályájának igazolását, a másik kárhoztatását vonja okvetlenül maga után. Széchenyit és Kossuthot értem«. És míg Kemény következtetései Széchenyit igazolják, s tehát szükségkép Kossuthot sujtják, az így felállított tétel sulya alatt létrejött ujabban tudományos téren egy kísérlet arra nézve is, hogy a Széchenyi nagysága feláldoztassék a Kossuth-cultus oltárán.

A Széchenyi-lakomákon tartott emlékbeszédekből.

A Széchenyi-lakomák eredete.

Nemzeti Casino halhatatlan alapítója: gróf *Széchenyi István* 1833. április hó 27-én Pozsonyban kelt s 1841. december 5-én Pesten módosított végrendelete 17-ik pontjában így intézkedett:

»A pesti Nemzeti Casino társaságnak ajándékozok egy-kétszáz aranyat (200) érő serleget, melyet ti kedves barátim jó ízléssel s im ezen felirással készíttetni ne terheltessetek: »Nem halt az meg, ki honosinak emlékezetében él« oly szoros feltétel alatt, hogy minden esztendőben tartassék ott egy részvényesi ebéd s akkor az én emlékezetemre ürittessék ki az említett serleg, mely az akkori borok leghelyesbikével legyen meg s megtöltve« stb.

Eme végrendeleti intézkedésnek a legnagyobb magyar özvegye és fiai *Széchenyi Béla* és *Ödön* grófok kegyelettel siettek eleget tenni: elkészíttették a diszes serleget s a nagy hazafi halála után pár évvel megküldötték azt a Casinonak. Az 1864. évi december hó 30-ikán tartott közgyűlésen mutatta be azt a Casino

akkori igazgatója, boldog emlékü *Szápáry Antal* gróf, a nagy számban összegyűlt tagoknak s ez alkalommal a közgyűlés elhatározta, hogy: »a Nemzeti Casino intézete e diszes művü serleget örökidőig oly becses kincse gyanánt őrzendi, melyre, mint az egyesület dicső nevü alapítójának végrendeleti megemlékezésére a késő utódok is hálás kegyelettel fognak tekinteni; továbbá, hogy e serleg, a Casino legjobb magyar borával töltve, évenként egyszer, a közgyűlés hetében tartandó ünnepélyes lakoma alkalmával a dicsőült emlékére legyen üritendő;« stb. Az első lakoma 1864. február 1-én tartatott meg s báró *Wenckheim Béla* vette kezébe először a serleget, midőn azt egy nagyhatásu emlékbeszéd tartása után gróf *Széchenyi István* halhatatlan emlékére üritette.

Ez időtől kezdve minden évben összehozta egyszer eme serleg a Casino tagjait, hogy kegyelettel áldozzanak a nagy alapító emlékének.

Lakoma

1873. évi február hó 19-én.

Szónoka: Székhelyi MAJLÁTH GYÖRGY.

Gróf *Erdődy Sándort* (ki a jelenlevők közül a Casino egyesületnek 1827-ik évben történt alakulása alkalmával egyedül vett részt) hívta fel annak tanuságul, hogy az eszme a társadalom minden osztályát egyesíteni, tekintet nélkül a születésre, címre, vagyonra, egyedül azon feltétel alatt, hogy a belépni kívánó e honnak fia, becsületes és eléggé művelt legyen arra, miszerint a közelebbi érintkezés és együttlét kellemessé válassék, akkoriban valódi társas forradalmat idézett elő.

Miután azonban az eszme megtestesült és az akkori előítéletek és a kezdet nehézségei dacára sikeresnek bizonyult, mit azon körülmény is igazolt, hogy a pesti Casino mintájára országszerte száz meg száz egyesület alakult, ez hathatósan mozdította elő a társas osztályok egyesítését és a törvényhozásnak 1843-ban és 1848-ban az addig fennállott válaszfalak megszüntetésére irányzott törekvéseit.

Igy lőn, hogy midőn a törvény végleg megszüntette a társas osztályok közti különbségeket, az akkor már jóformán csak papirból álló válaszfalak minden további rázkódtatás nélkül omoltak szét és a bekövetkezett izgalmas időkben az osztálygyűlölet jelenségeivel nem találkoztunk.

Ha *Széchenyi Istvánnak* ennél más érdeme nem volna, már ez is örök hálát és kegyetes emléket biztosítana számára. Ezt azonban azon körülmény is biztosítja, hogy hű személyesítője volt fajunk sajátságainak, csakhogy ennek gyengéiből vajmi keveset öröklött, míg jó tulajdonai fennen kimagasultak.

Mi is hevülünk a szépért és jóért és azért, a mit e honra üdvösnek tartunk. Ő neki sem volt más ideálja, mint e haza nagyságai; csakhogy »jól rendezett agyvelejében« »logikai egymásutánnal« jelezte az ösvényt, mely arra vezet s a ki e részben köreit zavarta, azt a jós ihletével sőt dühével támadta meg; viszont türelmes kitartó és szívós volt tervei keresztülvitelében; ha azok rögtöni foganatosítása ellen az áramlat legyőzhetetlennek látszott, visszavonult, úgy hogy ellenei azokat általa elejtetteknek hitték, azonban mihelyt a cselekvésre az alkalmi pillanatot megérkezettnek hitte, egy merész

szökéssel elleneinek táborában termett és fokozott erélylyel vivta ki a végleges győzelmet.

Mi is bőkezűek vagyunk, különösen ha a termés úgy engedi, de a számítás nem tartozik kiváló tulajdonaink közé; s viszont helyes számító volt, pontos és rendszerető, mint egy hollandi bankár, de a megtakarított összegeket fejedelmi bőkezűséggel rakta le a haza oltárára, ha ennek szellemi emelkedése nagyobb áldozatot igényelt.

Folytathatnám még az összehasonlítást, de attól tartok, hogy önkénytelenül is politikai hatalom kérdéseit kellene érintenem, már pedig ezek megvitatása éppen *Széchenyi* határozott szándékához képest kell, hogy a Casinóból egyszersmindenkorra száműzve legyen.

E részben is nyilvánult jóس tehetsége, mert az érintett tilalomnak alapja az volt, hogy izgalmas időkben, kell egy enyhelynek lenni, melynek küszöbén a politikai pártok fegyvereiket lerakva, békésen érintkezessenek; és csakhamar bekövetkezett azon szellem, midőn megnehezült az idők viharos járása felettünk. midőn siri csend váltotta fel a tanácstermek vitáit midőn e Casino volt az egyedüli hely, a melyben bántatlanul érintkezhettek azok, a kiket akkor, de fájdalom, csak akkor, egy szív, egy lélek, egy érzés egyesített.

Maradjunk tehát ma is a társas élet mezején és ünnepeljük a nagy férfiú emlékét hozzá méltóan az által, hogy nyomain haladva, őt önzéstelen hazaszeretetében, szívós kitartásában, a körülményeket számbavevő ildomában ha utolérni nem, de legalább hűn követni ügyekezünk. E reményben *Széchenyi István* emlékének

emelem és azon hazának, melyért Ő élt és halt, üdvére és annak az ő lelki szemei előtt lebegett jövőjére üritem e poharat!

Lakoma

1892. évi február hó 22-én.

Szónoka: Nagy-apponyi gróf APPONYI ALBERT.

Valahányszor *Széchenyi István* emlékével foglalkozom mindannyiszor a nemzeti ujjászületés korszakát a maga egészében látom magam előtt. Mert ama nagy korszak kezdeményezései és alkotásai egymással elválaszthatlan összefüggésben állanak; alakjai — még azok is, a kik közt látszólag ellentét fejlődött — egymást kiegészítik. Az irodalom ébresztette fel a nemzeti öntudatot; és akkor adott a gondviselés hazánknak nagy szellemeket, a kik körülnéztek és látták, hogy bár nemzet lenni óhajtunk, a nemzeti létnek majdnem minden feltételét nélkülözzük. E feltételeket kellett beszerezni. És bekövetkezett a nagy szellemek közt a munkamegosztás: nem tervszerű megállapodás szerint, hanem a hajlamok, a tanulmányok, a tapasztalások különbözősége folytán. És oly termékeny volt abban az időben a magyar génius, hogy a nemzeti lét minden feltételének megállapításához, megszerzéséhez és kiépítéséhez meg voltak a lánglelkű uttörők és a nagy jellemű munkások.

A nagy korszak óriásainak egy része alkotmányos intézményeinknek reformjára, állami önállóságunk, szabadságunk biztosítására helyezte aktiojának súlypontját. *Széchenyi* magát a nemzeti életet, a társadalomban rejlő erők ébresztését, a művelődést, a vagyonosodást szemelte ki tevékenysége céljául. A politikai törekvések, a törvény-

hozói tervek közül öt leginkább azok érdekelték, melyekben a társadalom reformjának feltételeit látta.

Azt a magyar társadalmat, melyet *Széchenyi István* talált, leirta ő nekünk maga.

E társadalomnak fényes történelmi érdemeiből mit sem von le az, hogy a XIX. század követelményeivel nem állott összhangban, hogy tehát szervezetének, szellemének és tevékenységének gyökeres átalakítása nélkül a magyar nemzetnek az európai népcsaládban nem biztosíthatta volna a versenyképességet és így a fennmaradást. Ez a társadalom kasztokra volt szétszakítva, melyek közt a szolidaritási érzet hiányzott; ennek a társadalomnak egyik része, a mely az európai élet díszét megszerette, mindinkább kivetkőzött a nemzeti jellegből; az a nagyobbik része pedig, mely magyar maradt, a nyugoti nemzetek létfeltételeitől idegenkedett. A magyar nemzet ekkép a megsemmisülés veszélyének volt kitéve: mert gyökeres átalakulás nélkül egy részét elcsalta, egy részét összemorzsolta volna az európai cultura.

Ettől a veszélytől mentette meg hazánkat az a nagy szellem, melyben az európai irányzatok legteljesebb átértése, a leglángolóbb nemzeti érzéssel volt párosítva. Működése nem szorult más tervre, mint arra, melyet saját egyéniségében birt: és éppen azért volt olyan életteljes és annyira hatalmas, mert nem volt más, mint tetté vált én-je. Kiterjedt a szellemi és anyagi élet minden ágára, minden részletére; de ennek az ezerféle tevékenységnek és ennek a fáradhatlan tervezésnek egy alapgondolata volt: ezt a nemzetet mindenekelőtt egységgé és a maga egészében a nyugot szellemi és anyagi culturájának részesévé tenni, a nélkül, hogy nemzeti

egyenisége csorbát szenvedjen, európai és magyar: ez volt *Széchenyi*; legyen e nemzet tömör egység; legyen európai és legyen egyszersmind magyarabb, mint valaha; ez volt az ő programja.

De midőn *Széchenyi* ekkép életet lehelte a nemzetbe, midőn tevékenységre élesztette a társadalomnak minden szunnyadó erejét, midőn egységesítette annak minden elemét, akkor éppen ő volt az, a ki kortársainak az állami intézmények átalakítására irányuló törekvéseit a leg-hatalmasabban elősegítette. *Széchenyi* társadalmi reformjai tették a nagy politikai reformot egyrészt lehetővé, másrészt szükségessé. Az a szétzilált és tespedő régi társadalom, a mely a nemzeti életnek csupán darabokra tördelt anyagát és olykor ébredező ösztönét tartalmazta, ez a társadalom nem alkothatta meg a modern értelemben vett alkotmányos államot, de nem is érezte annak szükségét. Ama társadalom megelégedhetett az állami intézményeknek azon töredékeivel, az állami önállóságnak azon részleteivel, melyek fennállottak: becses részletek, becses töredékek, méltók az utókor kegyeletére mert ezek is oltalmat nyújtottak a magyar szabadságnak, de az új-kor rohamának ellentállani képtelenek. Ellenben a *Széchenyi* reformeszméitől áthatott, egységesített, a nemzeti solidaritás tudatára ébresztett társadalom feltétlenül követelte a teljesen kiépített magyar államot; mert az állam nem más, mint az egységes nemzetnek jogi formája. Magyarország nem lehetett állam a szónak modern és teljes értelmében, míg társadalmunk nem volt ugyanily értelemben nemzet: de mihelyt öntudatosan nemzetté vált, állammá is kellett lennie.

És *Széchenyinek* nagy szelleme ne érezte volna át ezt a szükségszerű összefüggést az általa merészen megindított társadalmi reform és nagy kortársainak alkotmányi reformja közt? Átérezte, látta, talán világosabban, mint bárki más és éppen ebből ered életének tragikumuma. Mert *Széchenyi* politikai krédójának sarkalatos alaptétele az volt, hogy boldogulásunk csak a király és a nemzet közti bizalomteljes együttműködés által biztosítható; s midőn látta az összeütközés veszélyét a két nagy tényező közt, midőn ezen összeütközés alkalmát az alkotmányjogi átalakulásokban találta, midőn ezeket saját törekvéseinek, bár közvetett, de szükségszerű folyományaként felismerte, megrendült a nagy lélek és katasztrófaftól féltvén imádott hazáját, tért engedett gondolkozásában annak az iszonyu kételynek, vajjon jót tett-e nemzetével, midőn azt lethargiájából felébresztette; nem lett-e volna jobb a kelet népét tunyaságának békéjében hagyni, mint azt összeütközések elé vezetni, melyeknek kimenetele megsemmisülés lehet.

Időszerű-e az, t. uraim, hogy alapítónk ezen emlékünnepeén pályájának ecsetelésében önöket elkalauzoljam azon rettenő lelki konfliktusig, mely gyászba borította életének utolsó éveit és gyászba borította érette a nemzetet?

Igenis, úgy vélem, időszerű, mert a mai nap egyszersmind emléknapja e konfliktus megoldásának.

Ó hogy e megoldás nem mehetett végbe saját lelkedben, te nagy szellem, melynek egyedüli tévedése az volt, midőn gondolád, hogy tévedtél; hogy te nem nyerhetted vissza lelked harmoniáját, megérvén azt, hogy a történelem tetteidnek ad igazat, kételyeiddel

szemben. Iszonyu kockázat a nagyság; egy Zeuszra, a ki olimpusi nyugalomban élvezi istenségét, ezer Prometheus esik, a ki kinokkal fizet emberfelettségeért.

A te nagyságod is, lelked nyugalmának, saját boldogságodnak feláldozása volt a nemzet boldogulásáért. De mert ekkép egygyé váltál nemzeteddel és annak életében élsz tovább, elnyerted azt a legnagyobb dicsőséget, hogy a nemzet életében talál megoldást a te életednek tragikuma.

És megoldást talál. Ebben az esztendőben lesz annak 25 esztendeje, hogy alkotmányunk helyreállítása és a koronázásnak szent szertartása újra megpecsételte a bizalom frigyét nemzet és király között. A mitől féltél, dicsőült szellem, az elvonult; a mit reméltél, a mi álmodtál, az teljesülőfélben van.

Mert nézzünk csak körül a hazában és hasonlitsuk össze azt, a mit ma látunk, azzal a Magyarországgal a melyet *Széchenyi* leirt és örömtől dobog fel a hazafi szíve. Hisz még sok a hiány, sok a kezdetleges állapot, tudjuk mindannyian. De szabad annak a haladásnak, annak a fejlődésnek örülnünk, melyet 25 évi önrendelkezés idejében elértünk, nem úgy, hogy magunkat elbizzuk, hogy elfelejtjük azt a sok megoldatlan feladatot, mely még előttünk áll, de úgy, hogy az elért eredményekből egy örömdetes tanulságot vonjunk le, mely így hangzik: semmi sem lehetetlen már abból, a mit a haza felvirágoztatása kíván és hogy a tanuság alapján bátrabban, buzgóbban, fokozott önbizalommal dolgozzunk tovább.

Tisztelt uraim! Másodszor van az évek során e serleg kezeimben; most is úgy, mint először, midőn e

diszes kiküldetésben részesültem, alapítónk szándékától kértem inspirációt. Ő úgy akarta, hogy ez a kegyeletes összejövétel az ő emlékének legyen szentelve. Azt kértem tehát magamtól, hogy mit szólna ő, ha körünkben megjelenne, hová irányítaná figyelmünket, ha őt hallaná egyletünk. És így kalauzolt engem az ő szelleme annak a nagy történelmi ténynek emlékéhez, mely életének tragikumát kiengesztelte és ideáljai megvalósulásának alapját vetette.

Átengedem magamat továbbra is a nagy szellem vezetésének.

Ha vele együtt elmélkednénk ama nagy eseményről, hát először is meghajolnék azok előtt a nagy férfiak előtt, a kik utána voltak nemzet vezérei és a nemzet és trón közötti kiegyenlítésnek tényezői. Nem dicsérem, sem nem bírálok alkotásaikat, mert az engem a politikai élet terére vezetne, a melyre ma lépnem nem szabad. De önökkel együtt meghajlok szellemük és jellemük nagysága előtt, mely az egész nemzetnek kincsét képezi.

De Széchenyi szelleme a király elé vezetett bennünket, a király elé, a ki megértette a magyar nemzetet és megszerette, mert lelke csupa kötelességérzet és szive csupa szeretet népei iránt. És a halhatatlan mit szólhatna egyebet, mint ezt: légy halhatatlan te jó és bölcs király! Halhatatlan? Szó szerinti értelemben nincs halhatatlanság; csak azt kérhetjük az egek urától, hogy e drága életet nyujtsa a természet szabta legszélsőbb korlátokig. Halhatatlan abban az értelemben, hogy a nemzet hálás megemlékezése nevét a késő utókorig megőrizze! Ezt kívánni sem kell, ez ugy is bizonyos.

De úgy légy halhatatlan oh király, hogy kormányzatod alapeszméjét és legfőbb dicsőségét átörökítsed utódaidra, annak felismerését t. i. hogy valamint alkotmányos szabadságunknak egyik legerősebb bástyája a koronás királynak törvényes tekintélye, úgy a trónnak, az uralkodóház hatalmának legerősebb oszlopa a magyar nemzet állami önállósága és alkotmányos szabadsága.

És akkor lesz Széchenyi végrendeletének megvalósulása biztosítva, ha e nagy igazság alapján örökké tart a frigy nemzet és király közt.

Lakoma

1893. évi február hó 5-én.

Szónoka: Zichi és vásonkeői gróf ZICHY GÉZA.

Tisztelt Uraim! Széchenyi egyik emlékbeszédét e szavakkal kezdi: »Boldog és csendes árnyékok megszólítása végett méltóbbat és érdemesebbet kívántam volna feltalálni, mint én vagyok.« Mennyire illenek e szavak reám, a kit megtisztelő bizalmuk arra érdemesített, hogy diszes körükben »a legnagyobb magyarról« emlékezzem.

Az emberóriás életének minden mozzanata ismeretes előttünk, honalkotó működése a modern Magyarország majdnem minden intézményében az ő nagyságáról beszél; az ő működése nem csupán alkotás volt, hanem teremtés, az általa elért eredmény nem csupán siker, hanem dicsőség, az ő élete pedig nem szenvedés, hanem martírság.

A valódi nagyság legbiztosabb ismertető jele, hogy azt semmi más nagysággal összemérni nem lehet. Egy

ember, ki lánglelkének akarata által generációk mulasztását pótolta, egy trespedő országot álmából felkeltett, oktatott, egyesített, munkára kényszerített, ki ugyyszólván az idő sorrendjének egymásutánját is felfüggesztette, az csak félisten lehetett. A mink van, mind abból fejlődött, a mit ő adott nekünk s a mink lesz, az már csak a meglevőnek kifejlesztése lehet. Árpád földet szerzett, István király vallást, Nagy Lajos országot, Mátyás dicsőséget, Széchenyi modern államot.

Nem érzem magamat arra hivatottnak, hogy Széchenyit, mint államférfit, bölcsészet, szociológót, nemzetgazdászt méltassam. Engedjék meg a költőnek, hogy Széchenyiről, mint a költőről szóljon. Széchenyi költő volt.

Hiszen csak e serlegre tekintek, melyet az ő emlékezetére rendelt üritenünk s hallom a gyöngéd költői lélek messze világból hozzánk lehangzó igéit: Veletek akartam lenni még siromon túl is.

Széchenyi költő volt érzelmeinek gyöngédségében és szenvedélyességében, képzeletének erejében, merészségében, hangulatainak gyors változásában, szerelmének ideális voltában, próza-stilusában, emelkedett világnézetében, leveleiben, néhány költeményében és imáiban.

Széchenyi költeményeket gondolt s azután megörökítette azokat kőben, márványban, intézményekben, reformokban, közhangulatban s halhatatlan művekben.

Az ő költői lelke látta a Duna ki-kicsapó hajjait biztos partok közé szoritva, látta a szőke Tiszát, mint egy tündérlánynak szerteomló aranyos haját biztos fonatba rendezve s e folyókat benépesíté fürge hajók seregével. A Dunán át mesésen merész ívet gondolt,

mint a germán ősmesékben a szivárványt, melyen istenek és félistenek járnak. De sorsának kérlelhetetlen tragikuma nem engedte, hogy készen lássa óriás művét, hogy lába e csodaalkotmányt érintse. Palotát gondol a bölcsőjében fekvő magyar tudománynak, casinót egy nem létező társas szellemnek, színházat egy fejletlen nyelv és művészetnek.

Ő maga-magáról mondja »Bennem a képzelődés (phantasia) nagyobb, mint a többi lelki tulajdonságok«. Igen, de e phantasiát egy páratlan erejű jellemszivósság tettekké varázsolta s a nemzet géniusa megszentelé azokat. Széchenyi lánglelkű költő hazaszeretetében; a haza szelleme szállta meg őt, míg a hazaszeretet határt nem ismerő szenvedélye széttörte gyöngé porhüvelyét. Esküt mond, hogy nemzetének feltámasztására és kifejtésére mindent el fog követni, habár maga maradna, habár vesznie kellene. Politikai szónoklataiban, szakmunkáiban mindig és mindenütt a költői lélek meleg sugaraival alálkozunk. Kossuthal vivja titáni harcát s egyszerre csak felkiált: »Legyen vérünk jobb része, ha buknunk kell a halálban legalább egyesülve.« A »Hitelről« ir s a magyar nőkhöz fordul: »Fogadjátok hazám érdemes leányai tiszteletem és szeretetem jeléül ezen kis munkám ajánlását. Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságba a halandót. Üdvözet és hála nektek.«

Mily költői, mennyire megható volt vallásossága. Wesselényivel Bécsben egy szobában hál s este ágya elé térdel s imádkozik. Mindig azt hittem, nincs meghatóbb egy ártatlan kis gyermeknél, ha istenéhez szól; pedig e halhatatlan nagy ember imája meghatóbb lehetett.

Utazásai alatt mindig imában bucsuzik szülőitől.

»Jó éjszakát kedves anyám, jó éjszakát kedves atyám. Mindennap befoglallak titeket magamba szálló elmélkedéseimbe, ez az én imádságom.«

Ugy látszik, az igazán nagy embereknek két szivük van: egy hatalmas, erős férfi szivük s egy ártatlan gyermekszivük. A férfi sziv itt lent marad, megtörve ezer meg ezer csaták küzdelmei között, a gyermeksziv érintetlenül, egész tisztaságában visszatér ahhoz, a ki küldte: Istenéhez.

Majdnem hihetetlennek látszik a mai kor emberei előtt, ha megemlítem, hogy Széchenyi számtalan imát írt, valódi költői beccsel bíró imákat. Az egyikben felsóhajt: Csak ugy hosszabbítsd meg életemet, óh menyei atyám, ha a közre nézve hasznos lehetek; ha életem estéjével képes leszek elfeledtetni annak hajnalát s ifju korom tévedéseit a jó és nemes tettek egész sora által kijavithatom.

Jól mondja Zichy Antal: Porig alázza magát, hogy egekig emelkedjék.

A mily tiszta, a mily eszményi volt Széchenyi vallásában, ép olyan volt szerelmében is.

Sok költőt ismerek, kik forina-tökély, ritmus s a gondolatok magas röpte tekintetében fölötte állottak, de egyet sem, ki a női ideálról tisztább fogalommal birt volna mint ő. Jelszava: »Az igazi szerelem erény s az az ember, a ki érzékeit salaktól tisztán tartja s a nőket az őket megillető polcra helyezi, mindenekelőtt a lelki tulajdonokat fogja keresni.

Ily rövid beszéd keretében megközelítőleg sem festhetem Széchenyi rajongó szerelmes lelkét. Elzárkózott, hideglelkü nőkről írja: »Egy magasabb légkörben

röpkedő géniusokhoz hasonlítom őket; ők az emberiség szószólói Istennél: ha gyermekkorukban hálnak meg, sietnek visszatérni hazájukba, ha pedig nagyobb kort értek, sohasem birnak itt meghonosulni s egész életök előttünk közönséges emberek előtt érthetetlenné válik. « Egy kegyetlen imádottjának e néhány, valóban drámai erőből duzzadó sorokat írja: »Ha majd szívéretem nyomoromban cseppenként felemésztve, csontvelőmet kiaszalva kiforgatott szemekkel mint egy ijesztő rém fogok elédbe lépni, hogy tőled elbucsuzzam, akkor neved ki hangos gunyakacajjal».

Széchenyi egy-két magyar költeményen kívül több német költeményt írt.

Engedjék meg tisztelt uraim, hogy belőlök kettőt szabad fordításomban felolvashassak:

Szívem félt és összerezsent.
Rátekintve érzém,
Sebhelyes a szíve, lelke
S megszakad, mint az enyém.

Rövid órák mulnak, mulnak,
Nekünk csak pillanatok,
Szemlesütött némaságunk
Mondja: én Tied vagyok.

Elmondja: éltünk semmi más
Csak szenvedés, csak hallgatás.

A második költemény az ő pessimistikus világnézetének, önkinzó lelki gyötrődésének terméke.

Meg-megrezzen szívem, lelkem
És egy hang fülemben mondja:
Kit szerettél, megsebzéd azt,
Üldözve őt nyomról-nyomra,

Nem is sejtve, hogy a sorsod
 Őt kinezni, őt gyötörni
 Üldözve őt mindenképen
 Mindég csak ellene törni.
 Már a gyermek szép egére
 Te vonád a felhők árnyát
 S nyilával a fájdalomnak
 Átveréd szívét — az árvát,
 Felgyujtád ártatlan lelkét
 Úszkével az érzelemnek,
 Égbe törő vágyódását
 Megnyeréd az embernemnek.
 Le az égről, le a földre,
 Levonád — s ő jött utánad,
 S mi lőn szörnyű osztályrésze?
 Kora kin és késő bánat!

Engedjék meg tisztelt uraim, hogy befejezésül átérhessek még *Széchenyi* lelkének legmeghatóbb nyilatkozására, a zenére. Lennék csak egy bájos hangnak láthatatlan szelleme, élő hang, összhangnak része, test nélküli érzés, nemzve és elpusztulva az áldott hanggal, mely teremtett.

Igy sóhajt fel minden szépért s így a zenéért is lelkesedő *Széchenyi*.

A nagy emberek soha meg nem fejthető titkai közé tartozik, mint érhetnek rá mindenre.

Széchenyi nemcsak szerette a zenét, hanem művelte is.

A legkomolyabb államférfi és bölcsész egy füzet keringőt ir, mely Frankenburg tanusága szerint nyomtatásban is megjelent. Szeretett fuvoláját mindenüvé magával viszi, s a mint néhány szabad pillanata van, magyar népdalokat játszik rajta. A magyar zenét műveli

és lelkesedve mondja: »Bizonyosnak tartom, hogy a halhatatlan Bihari egyik előde Attila udvaránál karmester volt.« De beborult életének ez a szórakoztató hangjáték egy meg-megtörő nemes zokogására változott. Igaza van Schoppenhauernek: »A zene adja a dolgoknak szívét, kifejezi az élet quintessenciáját és ebben rejlik a zene értékének magas volta, mint összes fájdalmainak orvossága.«

Szinte látom lelki szemeimmel a legnagyobb szellemét az örültek házában. Magas karosszékben ül és fuvolán játszik. A lenyugvó nap sugarai glóriafénnyel övezik e nemes homlokot, annyi nagy, hatalmas, honboldogító eszme és terv megszentelt pantheonját. A fuvola hangja sir, zokog, panaszkodik. Már nem ismerheted fel — mint jobb időkben — az egyes népdalok ütemeit, minden összefolyt, széles, nagy, általános lett, mint a haza gyásza és nyomora. A fuvola, e leglágyabb hangszer, ama lélegzet által szólott, mely utolsó sóhajáig a magyar hazáé volt.

A hangokban *Széchenyi* átszellemült lelkének legbensőbb lényege szólt és hazájáért való kesergése busan betöltte sóhajával börtönének hideg, soha meg nem nyíló falait. Van-e magyar, a ki elég erősnek érezhette volna magát arra, hogy a busuló magyar génus e legszentebb zenéjét száraz szemmel hallgassa.

A fuvola hangjai elnémultak s egy ország felzokogott. Emlékszem rá, gyermek voltam, én is sirtam.

A hegy ormára köveket hordtak, azt mondták: *Széchenyi*-dombot állítanak. Nem vittek előttünk nemzeti színű lobogót, hazafias ének és beszéd nem hangzott, — tiltva volt. S így a néma, hideg, érzéketlen kőhöz kellett

folyamodnunk és ez mindennél ékesszólóbban fejezte ki, a mit éreztünk.

Pozsony mellett, a zerge-hegyre, én az időben még két kézzel hordtam a Széchenyi-emlék köveit, ma a megmaradt félkezemmel emelem fel e serleget, mondván: Legyen tisztelt, legyen áldott, legyen megszentelt a Te emléked *Széchenyi István*.

Lakoma

1897. évi február hó 7-én.

Szónoka: SZEMERE MIKLÓS de genere Huba.

Tisztelt Uraim! A legjelesebbek is fáztak e billikom felemelésétől a mai napon. Nem kívánták a nagy Széchenyi emléket felköszönteni a jelen körülmények között. Így jutott a serleg az én szerény kezembe.

Széchenyi Istvánról, a politikusról, tisztelt uraim, szól a történelem, Széchenyi Istvánról, az íróról tanít az irodalom, hazafi lánglelkéről beszélnek alkotásai: a Tisza-szabályozás, a Vaskapu, a Lánchíd, löverseny-ügy, Akadémia. Első momentumai mind a geniének, a ki emberbarát volt és szeretete hazáját.

Társadalmi alkotása a nagy férfiúnak a Nemzeti Casino. Szemei előtt lebegett a magyar társadalom művelt köreinek egyesítése. Ez sikerült is neki fényesen. Alapított egy oly egyesületet, a mely az egész magyar társadalomnak delejtüje lett.

Elöl járt a Nemzeti Casino évtizedeken keresztül: »a hazafiság, a tisztesség, a jó izlés, a lovagiasság, a bonton« terén. Szerencsés voltam még magam is személyesen ismerhetni a régi idők néhány fényes alakját

a nagyokból, mint Károlyi Györgyöt, Almásy Györgyöt, Mikes Jánost. És bátran kimondom, hogy ma senkinek az a tekintélye társadalmi kérdésekben messziről sincs, mint a milyen a nevezett uraknak volt. Tisztelte őket mindenki és meghajolt előttük minden emberfia.

A régiebb nemzedékekbe be volt oltva tisztelni a kort. E mellett meg volt az élem, hév, áldozatkészség, merészség.

Ki adná ma oda közcélra egy évi jövedelmét, mint tette *Széchenyi István*? Vagy ha tenné, könnyen úgy járna, mint egy Ázsiát nagy költséggel és fáradsággal kutató igen tisztelt tagtársunk, a kiről gyakran hallottam mondogatni, hogy »hiu és bolond«.

Vagy ki megy át lóháton a zajló Duna jegén, mint Sándor Móric? Vagy ki fog ma késsel kezében mérkőzni a vadkannal római gladiátorként? a mint Nagy-Károlyban tette a nagy Wesselényi, a mi Széchenyink legjobb barátja.

Azokban a generációkban, tisztelt uraim, megvolt a »Virtus«! Tiszta volt az agy, lelkes volt a sziv és acélosak az izmok!

Ős terméskőből építhetett *Széchenyi István*; ha ma akar építeni valaki, annak az új Széchenyinek a mai nemzedékben jó, ha vályog lesz a rendelkezésére.

Mig a nagy *Széchenyi* egyéb alkotásai áldásos nemzeti intézményekké fejlődtek, az alatt kedvenc gyermeke, a Nemzeti Casino, társadalmi tekintélyében nem növekedett.

Okát ennek nemcsak abban keresem, tisztelt uraim, mert tulsokat beszélünk és keveset teszünk, hogy úgy mondjam »szóbagynokok« vagyunk; de mert tekintélye nálunk ma alig van már valaminek.

Bizonyos társadalmi nihilizmus felé evezünk, a melynek nem távoli partján kéklenni látom a mottót, hogy Magyarországon a tisztességes embernek túl nagy handicap teherrel kell lefutni az életpályát. Nem jutalmazzuk illően az erényt és nem büntetjük kellően a rosszat.

Arról, hogy egy közönséges szegény halandónak a mindennapi életben alig fizeti ki magát a tisztesség, nem is szólok.

Büntető törvénykönyvünk lax és börtöneink casinok. A humanismus örve alatt úgy vannak berendezve, hogy gyakran kényelmesebben él nálunk egy fegyenc, mint sok becsületes munkaszerető honpolgár. De a társadalom magasabb rétegeiben is büntetlenül tehetünk bátran a mit akarunk, csak mondjuk rá »politika«. E bűvös szócska fed mindent. »Le sang des rois ne souille pas« mondták kétszáz év előtt a franciák. A mi ott a »sang des rois« volt, az nálunk ma: »a politika«.

Ne féljenek, tisztelt uraim, nem megyek bele a exigenciák tudományának fejtegetésébe. Nem térek be ebbe a csárdába, a hol nálunk néha a szentekből is »demie viergek« lesznek!

Hogy pedig gyarló emberek mit művelnek olykor sub titulo politika ebben a magas vigadóban, arról hallgatást parancsol nekem az ildomoság.

Felemelem hát, tisztelt uraim, a billikomot és nem reszket kezemben, szilárdan tartom, midőn »arról a férfiuról emlékezem, kinek fejét dicsfény koronázza, beragyogva homlokát, mint viruló napfény a havas bérceket«.

Hidegen hagyja a dicsfény a mai nemzedéket, de

lesz idő, a mikor az utódok szívét hevíteni fogja. És akkoron elmondhatjuk: »Magyarország nem volt, hanem lesz!« Az ő dicső emléke pedig felviruland százados álma felett.

Erre üritem a kupát és jobb jövőre, mert nem boldog a magyar.

Lakoma

1899. évi február hó 5-én.

Szónoka: ifj. gróf ZICHY JÁNOS.

Tisztelt Uraim! Midőn *Széchenyi István* ezen serleget a nemzeti casinonak hagyományozta azon meghagyással, hogy ez az ő emlékére évenként, itt e helyről ürítették, azt bizonyára azért tévé, hogy itt évről-évre visszalelkékezzve reá, ezzel egy időben egy pillantást vessünk hazánkra is, hogy az ő emlékével összefűzve fejezzük ki itt hazafiúi örömünket, bánatunkat, aggályainkat és reményeinket.

Az ő honfiúi lelkének jól eshetett az a gondolat, hogy évenként emléke össze fog forrni honfitársainak hazafias érzelmeivel, jól eshetett neki az a tudat, hogy az ő neve a haza nevével egy időben kiejtve, mindig újra és újra meg fogja nemesíteni azoknak szíveit, kik ebben a pillanatban az ő nagy emlékének áldoznak.

Ezt érzem én is, t. uraim, midőn ezen történelmi nevezetességű serleget kezemben tartom és épen ezért aggodom, mert ismerem érdemtelenségemet, csekélységemet is érzem, hogy oly nagy férfiú volt *Széchenyi István*, hogy én még talán emlékét sem hordozhatom,

tán arra is gyenge vagyok, hogy azt önök előtt méltóképen felidézsem.

Hogy ki volt Széchenyi István, azt itt elmondanom úgyhiszem teljesen felesleges, megírták ezt már korának történetírói, elzengették hazánk leglelkesebb költői, szájról-szájra adják a nemzedékek; én előttem azonban Széchenyi István óriási alakja ma mint sivár korunk legnagyobb ellentéte, az eszményiség megtestesülése jelenik meg.

T. Uraim! Széchenyi összes államférfiui elhatározásainak és cselekvéseinek rugója kétségkívül a hazaszeretet volt, azon érzés, mely minden tiszta érzelm között a legtisztább azért, mert a legönzetlenebb.

Ebben a hazaszeretethen fejeződik ki legpraegnansabban az az eszményiség, mely bearanyozta a gyakorlati politikus és államférfiu összes tevékenységét.

Tiszta lelkének minden üdeségét, szépségét, báját oda akarta adni szegény nemzetének, azt kívánta volna, hogy mindenki úgy érezzen, mint ő, azt szerette volna, hogy a nemzet mindig megmaradjon az idealismus azon magaslatán, melyre ő vezette fel.

És ha volt valami égfelé emelő abban, a mi azon kort jellemezte, melynek megtestesítője Széchenyi vala, úgy ez az a fenséges idealismus, mely arra ösztönözte a honfiut, hogy mindenét odaadja a hazájának, hogy mindent feláldozzon a hazáért, hogy minden gondolatában, cselekvésében, reményében, sejtelmében legelső mindig csak a haza legyen.

Ez az, t. uraim, mely azon kort, melyben Széchenyi István élt a maga szenvedéseivel, keserveivel, anyagi és erkölcsi veszteségeivel, egy nagy, egy gyönyörűsége sen szép korrá varázsolta.

Akkor a társadalom legkülönbözőbb elemei egy és ugyanazon érzelem által összekapcsolva csak áldozatokra gondoltak, honfitársak a legádázabb politikai harcokban is feltétlenül tisztelték egymást azért, mert tudták, hogy rideg önzés közülük nem vezet egyet sem. És mert Széchenyi, a nagy gondolkozó jól tudta, hisz érezte, hogy egy nemzetet igazán nagygyá csak fiainak tiszta eszményisége tehet, mert sejtette, hogy a mint enyészik a nemzetből az idealismus, ép oly gyorsan és ép oly mélyre fog sülyedni azon polcról, a melyre ő állította ; azért járt ő elől az önzetlenség, az önfeláldozás terén a legragyogóbb példával, ezért létesített oly intézményeket, melyek közül pld. a tudományos akademia is a leg-nemesebb értelemben vett nemzeti idealismus ápolója és fejlesztője, sőt talán azért alapította meg ő magát e társadalmi kört is, a nemzeti casinot, hogy gyupontja, melegágya, fentartója legyen annak az eszményiségnek, melyet drága örökség gyanánt ő hagyott ennek a nemzetnek, azért létesítette ezt a nemzeti casinot, hogy ha ott kint a politikai és társadalmi életben zord viharok dülnek, ha a versengésekből eredő gyűlölség sebeket vágna a nemzetnek testén, ha itt-ott elfajulna vagy, enyészne a hazaszeretet és a lelkesedést az egyéni ambitio mint önző érdek pótolná, hogy akkor az a kört ez a casino áraszsza a maga kebléből ki a társadalomba, ki az állami életbe a hazaszeretet, a lelkesedés, a legtisztább idealismus melegét, fényét és ragyogását

Széchenyi az igazi aristokrata azt akarta, hogy a nemzet jobbjai maradjanak mindig jobbak, hogy a nemzet nemesei legyenek mindig nemesebbek a többinél, hogy a haza aristokrátiája, valamint társadalmának

vezetői mindig méltók legyenek azon szerephez, melyet nekik szántak a nagy időknek nagy hagyományai.

És ha van pillanat, melyben szükséges, hogy Széchenyi idealismusának letéteményesei minden erkölcsi befolyással kihassanak a hullámozó társadalomra, ha volt valaha szükség arra, hogy egy hatalmas társadalmi tényező kiadja a jelszót és megadja a példát az ideálok cultusára, hát ez most van, t. Uraim, midőn társadalmunk nagy része az anyagi érdekek hajhászásába merülve és abban teljesen kifáradva, lassankint félre látszik tolni magától azokat a nemes eszményképeket, melyekből egyedül merithetünk csak erőt második ezer éves létünkhez.

És ez kell, hogy kétségkívül kihasson az állami életre is, hisz alig van már idealismus ebben a hazában, a társadalom egy nagy része az anyagelviség lejtőjére lépett, leszállt a magasból, onnan, hova Széchenyi vezette fel a nemzetet és a honnan ő megmutatta neki az ígért földjét.

A nemzetnek pedig, ha élni akar, ideálokra van szüksége, mert ha éltetni akarunk egy nemzetet, ha erőssé, nagygyá és hatalmassá akarjuk tenni, úgy nem szabad a gyakorlati haladás érdekében ideáljait lerombolni és megsemmisíteni eszményiségét, mert ha a nemzetből végre kivész a képesség arra, hogy valódi eszményképeket teremtsen meg magának, kiveszett egyuttal élet- és ellentállási képessége is, azt az eszményiséget pedig, mely a nemzet szíve mélyében még él, s mely itt-ott felcsillámlik, mint a pásztortüzek a setét éjszakában, ezen eszményiséget már régóta nem mivelik azon tényezők, melyek a nemzet vezetésére

hivatva vannak, és én aggódva szemlélem ezen jelenséget, félve hasonlítom össze azt a magyart, kit Széchenyi vezetett, azzal a magyarral, ki ma itt él a hazában, mert érzem és tudom, hogy habár ma is úgy él a hazaszeretet mindenkinek szívében, mint akkor, a nemzet egésze ma már még sem tud úgy hinni és remélni, nem tud úgy örülni, nem tud úgy sirni és szenvedni, mint akkor, azért, mert nem tud már úgy lelkesedni sem.

Vénebb lett-e ez a nemzet, a melynek szíve nem öregedhetik meg soha? Én nem tudom.

Fáradt-e ez a nemzet, melyet a múltban nem tudott megtörni semmi sem? én nem tudom! egyet tudok csak, t. uraim és ez az, hogy ha e nemzet sokáig akar élni, akkor sokáig kell tudni lelkesednie, egyet tudok és ez az, hogy ha e nemzet meg akarja érni a második ezer éves születése napját, újra vissza kell vinni, vissza kell varázsolnia ősi tisztá idealismusát.

Azért, t. uraim, meggyőződésem az, hogy az egész magyar társadalommal együtt ezen casino sem felelhet meg jobban azon missiónak, melyet teljesítenie kell, azon feladatnak, melynek megoldását Széchenyi bizta rá, mint ha híven multjához, mindenkor és mindenben az ő példáját követi és ha különösen e társadalmi kör, megalapítója ideális törekvéseinek cultusáért soha de soha sem szűnik meg Széchenyi nagy emlékének áldozni.

És ha ez így lesz, t. Uraim, akkor talán újra magára fogja öltetni társadalmunk régi magyar jellegét, akkor újra ragyogni fog azon szellemben, mely Széchenyi szelleme volt és a melytől e pillanatban teljesen áthatva, a legnemesebb magyar és a legmagyarabb nemes emlékére üritem ezen serleget.

Lakoma

1903. évi február hó 2-án.

Szónok: MAILÁTH JÓZSEF gróf.

Uraim! A megtisztelő és kitüntető megbízatásnak, hogy a mai napon én üritsem a hagyományos serleget *Széchenyi István* emlékére, őszinte örömmel teszek eleget, mert a legnagyobb magyarral foglalkozni, azon, mindig hálás feladat közé fog tartozni — addig legalább, míg e hazában magyar sziv dobogni, magyar szó hangzani fog — melynek ellenállhatatlan bűvös ereje, a saját gyengeségünket is képes velünk és másokkal elfelejtetni.

Széchenyi István fellépésével egy új korszak következett be, mely hazánkat nemcsak politikailag, de társadalmilag is átalakította; de ezen átalakulás áldásait — fájdalom — nemzetünk csak nehéz megpróbáltatások, nagy csapások és súlyos rázkódtatások árán tudta megszerezni.

Ama férfiak közül, kik az új Magyarország sorsára mind anyagi érdekeink, mind szellemi kifejlődésünk körében hatalmasan befolytak, *Széchenyi István* alakja mindenha ki fog magaslani. Mi törpe utódok nem is vagyunk képesek az ő egységes, merész, átgondolt terveit a maga teljességében megérteni s fenkölt eszméinek gondolatvilágába felemelkedni. Azért, ha én ma megtisztelő megbízatásomban eljárva, róla megemlékezem, nem fogok beszélni az ő gazdasági rendszerének egészéről, hanem csak egyes, napjainkban is aktuális közgazdasági kérdéseket ragadok ki a sokból és azokat kísértem meg úgy feltüntetni, mint *Széchenyi István* gondolta, leirta, megállapítani és kifejleszteni akarta,

de keresztülvinni már nem tudta, mert a gondviselés — kifürkészhetetlen bölcseségében — nem engedte azt meg neki.

Tudta és érezte ő maga is, a mikor azt mondta: »Oh érzem, hogy mindaz, a mit kezdeni akarok, sikerülni fog, ha nem is mindjárt, ha nem is általam!«

Nagyszabásu terveit, nagy eszméit ez ideig mi sem voltunk képesek egészen keresztülvinni, pedig azóta hét évtized változatos viharja vonult el honunk felett!

Széchenyi István a szabad kereskedelemnek volt híve s *Smith Ádám* eszméivel telítve, a népek vagyonát, az értékes javak összességének forrását az emberi munkában, vagyis a földművelésben, mint az iparban és a kereskedelemben látta.

Senki sem ösmerte abban az időben jobban a külföldi államok életének minden nyilvánulását, mint ő; senki sem látta oly tisztán hazánk bajainak forrását, mint ő; azért is volt közgazdasági tevékenységének alaptétele, mely egész irodalmi munkásságán, beszédein, tetteiben következetesen keresztül huzódik, az, hogy a nemzetet előbb vagyonossá, gazdaggá kell tenni, hogy azután szellemileg művelt és politikailag hatalmas lehessen. *Széchenyi István* az első nemzetgazdászunk, első közgazdasági írónk, ki nemcsak nemzeti gondolatokkal foglalkozott, hanem azokat, ha tehette, tényleg meg is valósította.

Egész lényét lángoló hazaszeretet járta át, azért akar ő hazájában minden egyest anyagilag és szellemileg felemelni; e hazaszeretet izzó fajszeretetté hevült, azért akart ő nemzetének, a magyar faj életrealóságának kidomborításával, az anyagi jólét és szellemi haladás

utján az európai népek családjában becsületteljes helyet kivívni. Ez lebegett mindig szemei előtt, ezt előbbrevalónak, fontosabb és lényegesebb feladatnak tartotta, mint a politikai függetlenséget, mert meg volt győződve arról és bizott a magyarok Istenében, hogy: »ugy mint a magyar nyelvnek, a magyar nemzetnek is egy szebb reggel hajnala fog felvirradni«; véleménye szerint tehát egy értelmes, vagyonos, szorgalmas, egységes, társadalmilag szét nem tagolt magyar nemzetet nehezebben lehet leigázni, mint egy műveletlen, szegény, elemeire szétbontott, szétbomlott, bár politikailag független népet.

Hogy egész egyéniségét, jellemét, közgazdasági irányát a maga nagyságában felfoghassuk, nem hagyhatom felemlítés nélkül, hogy azon időszakban, melyben *Széchenyi István* eszméiért harcolt, a hazai tevékenységnek abban az ébredő korában, a haza boldogulását óhajtó s azért önzetlenül küzdő hazafiaknál, úgy elmaradottságunk okára, mint a további teendőkre nézve két, egymástól lényegesen eltérő felfogás uralkodott. Az egyik rész bajaink és elmaradottságunk egyedüli forrását állami függetlenségünk hiányában és kiaknáztatásunkban találta, azért állami függetlenségünk visszaszerzésére irányított politikai ténykedésen kívül, minden más működést időelőttinek, eredménytelennek, sőt károsnak tartott. *Széchenyi* ellenben megfordítva gondolta a teendők sorozatát. Azt hangoztatta, hogy bajaink és elmaradottságunk okát nem egyedül állami függetlenségünk hiányában, de nagyobbrészt önmagunkban kell keresnünk, még pedig a folytonos és kitartó szellemi és anyagi munkálkodásra nehezen hajló, és államjogi átalakulásokért nem igen rajongó természetünkben, épen ezért tette kelve,

anyagi eszközeink felhasználásával, szellemi haladásunkat is fokozva, kell a nemzet emelkedését előidézni. Ő azt tartotta tehát, hogy az anyagi téren való komoly haladás képes minket csak, az európai családok körében, faji sajátosságaink megtartásával modern nemzetté átalakítani. Ezzel azután állami önállóságunk is be fog következni.

Ki ne tudná azt, hogy csakis minden feszélytől ment, szabad és független önelhatározás lehet leghathatósabb tényezője úgy az egyéni, mint a nemzeti boldogulásnak és alapja a céltudatos haladásnak. Nincs senki közöttünk, a ki úgy az egyéni, mint a nemzeti önállóságot ne óhajtáná, de ne felejtjük el azt, a mit épen *Széchenyi István* mondott, hogy a legszebb szándék, a legjobb akarat is parlagon hever ott, hol a kivitelhez nincs meg az anyagi erő.

Nem vagyok illetékes a két irány helyessége között választani, nem is kutatom, mely iránynak volt akkor igaza, csak azt az egyet tudom és érzem, hogy mindkét iránynak képviselői a legtisztább, legönzetlenebb hazaszeretettől voltak vezéreltetve, midőn a haza boldogulását eltérő utakon és más-más eszközökkel igyekeztek is előmozdítani!

Ma, midőn a letűnt lélekemelő korszak éles küzdelmeinek heve már nem érint bennünket, nyugodtan elmélkedhetünk *Széchenyi István*-nak közgazdasági jelentősége felett.

Ha műveit, de különösen a *Hitel*-t olvassuk, értjük, hogy az nemcsak meglepetést keltett, de forrongást is idézett elő. Értjük, hogy az abban lefektetett reformokat keresztül is akarta vinni, de lassan és fokozatosan. Azt is értjük, hogy a *Hitel* eszméitől felkeltett események

váratlan, meglepő és hatalmas következményei őt megijesztették.

Mint vészkiáltás hangzik a többi közt az a mondása: »Magyarországnak kereskedése nincs! Kedvünkért nem fog a Duna megfordulni és visszafelé folyni.« Más gazdag nemzetek sem voltak mind dusak, az emberi ész, a munka hozta oda a pénzt! »Gondoskodjunk, hogy legyen olcsóbb szállítás a tengerig!« Vagy nem a helyzet felismeréséről tesz-e tanuságot a következő mondása: A magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lenni kellene!? Vagy nem áll-e az a drasztikus mondása, hogy: »A magyar szép ökröt Magyarországon csak látjuk, Bécsben pedig eszik!«

Széchenyi ösmerte földrajzi fekvésünket, azért irta a Világ című művében: »Nem mindig napnyugat, de végre napkelet legyen eszünkben!«

Kereskedelmünk mai állapotában sem a magyar ipart, sem a magyar mezőgazdaságot nem bírja szolgálni és vezetni. Viszont ezek sem bírják azt táplálni s megerősíteni. Kereskedelmünk csak közvetítő jelleggel bír: magyar és nemzeti kereskedelmünk csak akkor lesz, ha kereskedőink önállókká válnak. De ezt csak akkor bírják megtenni, ha ők az állam és társadalom támogatása mellett, az ipar és mezőgazdasággal karöltve, erőik alapját önmagukban találják meg.

Szép és nagy hivatása van a magyar és nemzeti kereskedelemnek! Az vetné meg Magyarország alapját is. Ha nézzük a történelmet, kezdve a föníciaiaktól s a görögöktől egészen Angliáig, legutóbb Németországig, látjuk, hogy kereskedés nélkül egy nemzet sem lett vagyonossá, nagygyá és önállóvá. Hatalmas nép minden

időben csak az, a melynek hatalmas, erősen szervezett és a hazai talajban nyugvó kereskedése van!

Ezt tudta a junker Bismarck, — ezt tudja a jelenlegi német császár is! Fájdalom, Magyarországon a kereskedelem ép, oly tőkeszegény, mint a többi termelési és kereseti ágak s ha *Széchenyi István*, ki már hetven év előtt hangoztatta: hogy gazdag nép fejlett és nemzeti kereskedelem nélkül korunkban nem képzelhető! megjelenne közöttünk, népszerűségét feláldozva, ismét csak hibáinkra figyelmeztetne bennünket. Emlékezzünk csak vissza, mit mondott róla a lánchid-alapkövetételekor minden tekintetben legnagyobb ellenfele: »Millió ajak magasztalandja nevét azon nagy hazafinak, ki a tespedés, az elaljasultság korszakában merészen emelvén fel férfi szavát, villám gyanánt szórta az igazságot az alvó nemzet szemei közé!« Ha *Széchenyi István* most megjelenne közöttünk, csodálkozna azon és mélyen elszomorodna, hogy mily ellentét van az egyes termelési ágak között Magyarországon, mert tudta ő, hogy ezeknek egymásra való kölcsönhatásától függ nemzetünk anyagi boldogulása és jövője. Kétszeresen áll ez ma, midőn a gazdasági lét vagy nem lét előtt állunk.

Ezek az ellentétek nem volnának, ha kereskedőink, iparosaink és mezőgazdáink *Széchenyi István* szellemével behatóbban foglalkoznának, ha bölcs tanai, ha magasztos példája után indulnak, ha — mint ő mondá — »egy időre felhagyva az agitacionális kérdésekkel, az anyagi érdekek kifejtését tennék politikájuk tengelyévé és a körül forognának«.

Bevégzem beszédemet; *Széchenyi István*-nal foglal-

koztam és azért annyira át vagyok hatva eszméitől, hogy az ő szavaival végzem felszólalásomat.

Emelkedjünk tisztelt földiek a mindennapiság s önzés szük köréből elvégre a hazafiság terére s mutassuk meg a nagyvilágnak, hogy pártérdeket, külön-szinüséget s ellenszenvet háttérbe szorítva, valamint a veszély óráiban, úgy honunk felvirágzási műtételeiben is, egyesült magyar nemzet tudunk lenni.

Ez lesz legszebb elismerése a legnagyobb magyar mindenha áldott emlékének — az ő nagy szellemére, a Haza üdvére emelem a serleget!

Stadium.

közfigyelem és köztisztélet mindig erősebben fordul gróf Széchenyi István felé. Ma látjuk csak igazán, hogy az ő szándéka és akarata teljesezésén nyugosznak hazánk jövő nagyságának alapjai.

Vaskos kötet könyvek jelennek meg róla, híres és tanult emberek avatott tollából, a lapok és szónokok folytonosan idézik. Összes műveinek többféle kiadása folyik. Tehát felébredt. Itt az ideje azonban, hogy minden szivben éljen. Ebből az okból füztem össze ezeket a gyöngyöket gondolataiból és pedig az első sort a Stadium című munkájából, melyben a jobbágyság felszabadítása, hitel, törvény előtt való egyenlőség, közös teherviselés, utak, vizek, vámok ősiség eltörlése, népjogvédelem, házipénztár, monopoliumok, céhek eltörlése, limitatio és váltógazdaság stb. foglalkoztatják nagy szellemét.

Ezeknek a gondolatoknak közlése arra szolgál, hogy az is, a kinek módjában nincsen a nagyobb és drágább Széchenyi összes műveinek kiadását megszerezni, megismerhesse és szerethesse a legnagyobb magyart gróf Széchenyi Istvánt, ki tettekben szerette nemzetét. Ajánlom különösen az anyák figyelmébe s kérem közöljék ezeket az eszméket, melyek nemzetünk legnagyobb kincsei, a gyermekekkel, a nép vezetői a néppel.

Ha ezek az eszmék edződnek az elmébe és szívébe, úgy előtérbe, a vezetés élére kerülhetnek azok, kikben a hazafiság és tetterő egyesül, kik zászlót tarthatnának, de táboruk csak akkor lesz, ha a nemzet tisztelni, szeretni és ismerni fogja gróf Széchenyi Istvánt.

Gróf Széchenyi István gondolataiból.

(1831. Stadium.)

Szakadozva felette gyengék vagyunk egyszívűek, egyakaratuak pedig óriási erő.

A mi ma háládatos köszönettel fogadtatnék s csodákat művelne, az holnap semmibe vétetni és tán csak bosszantani fog. Nincs nagyobb kin, mint néhai boldog napokról emlékezni magunk okozta nyomorúságban.

Azok a hatalmak, melyek Magyarországot dulni akarták, vagy dulták is, inkább a hizelkedés, mint a való szózatját választák, mert ki hódítani, fogni, rabbá tenni akar, inkább s biztosabban jut célhoz, ha tömjéket, mézet nyújt s virágokkal füzi békóit körül, mintha mindig ijesztő valóval akarná a sziveket megnyerni.

Szándékom füleimet bedugva, szemeimet behunyva, fogaimat összeszorítva, derekamat megfeszítve, minden láрма, sárral dobálás, kövekkel hajigálás s vágás ellenére is rettenetlenül s egyenest menni céломhoz, mely — az élő Isten látja — semmi egyéb, mint lelkemből végre kivonni azt a fájdalmas tövist, melyet honom nyomorult állaspontja döfe oda s mely mindaddig — érzem még siromon tul is — fogja azt keserü kinnal epeszteni, míg a magyar nem emeli királyát s magát hozzá illő dicsőségre.

Szántani akartam előbb, mintsem vessek. Ha honunkban csupa előítéletnélküli ember élne, ki minden józan javításra fogékony, akkor egyenest tisztára rostált mag elvetésével kezdettem volna meg a munkát s tán úgy is cselekedtem volna, ha azt a kis kört tekintetem vala, melyből csekély nemzeti értelmünk áll, de szivvágyaaim megvallom, magasabbra hatottak s oda célzottak, bár tudnám honunk számosabb s ha lehetne legtöbb lakosait az önbecsületökre, hasznokra s bátorságokra vezető utakkal megismertetni.

Egyik mindent az időtől vár s minden alkalommal azt mondja még kora, a másik azt hiszi: elvitt az idő mindent s ekép mindig *már későt* kiált.

Két szóba egyesitem az egész emberiség jusait: Szabadság és bátorlét.

Hunnia minden lakosinak polgári létet adni im ez, mit 1832-ben teljes meggyőződéseim szerint honunkra nézve nemcsak nem időelőttinek, sőt szinte már időutáninak tartok.

Honunk minden lakosinak a nemzet sorába iktatása bizonyos életet terjeszt, 9 milliónak abból kirekesztése ellenben elkerülhetlen halált hozand anyaföldünkre.

Egyesek szintugy, mint kormányok jobbadán értéköknek tőkéjét támadják meg, ahelyett, hogy a kamatokból pótolnák ki szükségüket. Ez valódi oka, miért áll annyi nagybirtokos közel a koldusbothoz s miért vannak a legszámosabb országok pénzügyei oly nyomorult állapotban. E körül a tengely körül forog hosszabb vagy rövidebb létök; s valamint egyesek, tőkéiket költvén, habár jó darabig fényesen élhetnek is, végre elbuknak: ugy merül végkép vissza legfeketébb homályba

akármily hatalmasnak látszó ország is, ha fénye s hatalma nemzeti tőkéjének megemésztésén fenekült.

A lakosoknak csak egy részében fejteni ki s mozditani elő a szántóvetői, iparos s kereskedői szellemet azonban egy országra nézve nem több, s nem éri el jobban a célt, mintha egy földes ur határának teszem, csak 10-ik részét művelné, s a többit nem. Hogy egy ország gazdag legyen, s ekép kamatából számos esztendőig békében élhessen, annak minden lakosit fel kell ébresztetni nagyobb szorgalomra, állhatatosabb munkáságra, mert tagadhatatlan, hogy 10 millióban több gazdagság halmozódhatik fel, mint 1 millióban.

Most a hitel nálunk valósággal semmi egyéb, mint egy boszantó guny, mert általánosan csak annak van hitele, kinek nem kell, s épen annak nincs, kinek rá legnagyobb szüksége van; minek következtében hazánk sok részében egy határ, pénz hija miatt nem virágozhatik, midőn a szomszéd határban megint hitel hija miatt, kamatlanul fekszik a pénz.

Mily meg nem számítható kárt tesznek hazájuknak, honfitársaiknak azok, kik éretlen kis ismérésekkel, mely 100 fokkal áll még semmi alatt, tehát százszor rosszabb semminél, mert ha ez nem használ is legalább nem árt — kik éretlen kis ismérésekkel mondom, s tudakosságuk árjával még jobban megerősítik előítéleteikben a könnyen elcsábítható sokaságot t. i. könnyen, ha az okoskodó azt se a hibát magában keresésre, se tanulásra, se munkára nem itéli, hanem restségének s hiúságának tömjénezvén a hibát mindig másokra tolja.

Más országokban az ellenzékét úgy tartják, mint a beretvát, s ekép azzal csak elevenre metszenek, de soha

fát nem vágnak vele legóriásibb munkákat is visznek vele végbe, minden hiábavaló belékottyanás s idővesztés nélkül. De sok csak olyan, mint a kerékkötő: fenntartáson és akadályozáson kívül semmi haszna . . . csak magunkban a hiba, de egyszersmind magunkban is a feltámadási erő.

A nemzet nagysága, boldogsága mindig csak magában a nemzetben rejtezik, s ott, a hol már nemzet van, ott annak belső kifejtése mindennek sarkalata, hol pedig még nemzet nincs, kis része szabad, nagy része pedig pór nép, ott legelső a nemzetesítés t. i.: minden lakosnak az emberiség közös jusaiba juttatása.

El kell törölni az ősiséget. Eltörlése, ha semmi más legkisebbel összeköttetésben nem volna is, elég nagy nyereség lenne már; mert az ország általánosan véve s lassankint oly nagy szeretettel és szorgalommal műveltetnék, a melylyel minden tulajdon szokott műveltetni; midőn most legnagyobb része oly kevés aggodással és utánlátással munkáltatik, mint a mennyivel a bitang szokott munkáltatni. El kell törölni mint egy oly észzüleményt, melynél károsabbat a szorgalom elfojtására egykönnyen nem lehetne teremteni, ketté kell törni bilincseit, mert az nemcsak szorgalom hervasztó, de a mindent elevenítő hitel gátja.

Oh jámbor sokaság! hány esetben jársz céloddhoz legvisszásabb uton. Tudod e miért van közöttünk annyi álnok hitelező? Nem azért, hogy a törvény általában véve eléggé nem büntetné a hitelezőt, hanem éppen ellenkező okból, t. i., hogy a törvény nem pártolja eléggé, s ekép kénytelenítettik maga magának fogni pártját; a miből természet szerint, mint mindenütt, hol a törvény

nem gondoskodik, tulság támad t. i. az önelégtétel korlátlansága.

A törvény bölcsesége: a jót pártolni, a rosszat sujtani; s nincs veszedelmesebb, mintha a törvények politikai tekintetből majd egynek, vagy másnak kedveznek, mert akkor vége minden törvényi szentségnek, mely nélkül az emberi társaság végkép vadállati csordák soraiba dől.

A királyság mikép lehetne gazdag, midőn közöttünk az a rugó nincs, mely mindenbe elevenséget hoz, s legmostohább vadonokat is kies kertekké varázsol és mely semmi egyéb, mint az ingatlan tulajdont mindenek előtt szomjuzó, s azt legnagyobb szeretettel s gonddal ápoló emberi vágy.

Az okos nagy jövedelem után még nagyobbbat állít; az oktalan több pénzt nehezebben költ, mint keveset. Nagyobbitatott nemzeti tőke által nyer fejedelemtől lefelé mindenki. A magyarban nagyobb mértékben van meg mind az a tulajdon, mely egy *szabad gazdához* megkívánható, mint Hunniának akármily színű s keverékű lakosiban.

A magyar rossz szolga.

Rátok nézve csak kettő között forog a kérdés, hogy vagy tovább is emberhez nem illő módon fogva tartásátok földieiteket, hazafiaitok legnagyobb részét, vagy azokat emberhez illő polgárlétre emeljétek; a mi más szavakkal ennyi: vagy szégyen és szegénység között tovább is bátortalanul hervadni, vagy igazi dicsőség s valódi gazdagságtól ragyogván legnagyobb biztosságban virágozni. Ha szégyen és dicsőség közt forog a kérdés, minthogy itt középut nincs, vajon mit fog választani a magyar

nemes? Minden jobbágnak annyi földje legyen a mennyit szabad alku útján megvásárolni képes.

Egy adósságokban elmerült jószág nem tulajdon, hanem a tulajdonnak csak keserű gunya.

Aristokratáskodni pedig semmi egyebet nem jelent, mint a legjobbak kormányát, hol t. i. egyedül az ész, igazság s az erény parancsolnak, s ekép, ha fejedelemtől lefelé mindenki csak ezeknek a mennyei bíróknak engedelmeskedik, oh akkor elmulhatlan szerencse fénylik s boldogság ragyog a máskép gyászba borult hazának szirtei s lapályai felett.

Becsültessek az Aristokratia mindenek felett, t. i. becsültessek az ész, igazság s erény disze mindenütt s mindenkor, akár a fejedelem, akár legutolsó jobbágy, akár a legvénebb, akár a legifjabb ielkét ékesíti is az.

Hazánk, — s mit akarjuk esztelenül tagadni, vagy saját kárunkra fejünkből kiverni — már nagyon is felébredt, s így legfőkép nemes igazságérzetből, s aztán ön bátorság kedvéért legyen Hunniában *örök diszünkre*, mert önkényt eszközöljük és nem kényszerítve, a *törvény előtti egyenlőséget*.

Ha már egy vétékért az egyiket keményebben kell büntetni a másiknál, akkor az örök igazság szerint nem a szegény tudatlant, neveletlent, állati indulatut kell keményebben büntetni, hanem azt, ki nagyobb vagyon után, jobb nevelés s tanulás által köteles volna szenvedélyeit zablában tartani s a törvényt semmiben át nem hágni.

Minden ember szereti az igazságot, de a becsstelen csak magának, a becsületes ellenben minden felebarátinak.

Legnagyobb bajunk az, hogy törvényünk elég van, de azok igazságos magyarázói és engedelmeskedői koránt sincsenek elegen.

Törvényeink alszanak s inkább csak az él hiven szerintők, kinek semmi törvény sem kell, t. i. a jó és becsületes ember.

A magyar szántóvetői képviselőlet formájának nem az a baja, hogy ötlet a nemes képviseli, hanem, hogy nem ő maga választja képviselőjét.

Tiszteim mindenekelőtt, hinni akarom, engem s aztán közvetlen magukat szolgálják; az elsőt azért hiszem, mert becsületes embereknek tartom, a másodikat pedig, mert ábrándozó holdbajnokoknak nem tartom, de hát a szántóvető hol marad? Bizony hátra, mert se tiszteim, se én szentek nem vagyunk; s ekkép bármint óvakodunk is, bizony mindig csak inkább a magunk hasznára hajlunk, mint a máséra s a jobbjágy, ha szól is, nincs nagy sikere, vagy annyi galibába kerül, hogy inkább hallgat.

Saját közvetett hasznunkért tehát szükségesnél szükségesebb, hogy a büntetés egyenlően érje a bűnt, mert így az előkelő születés nem lesz többé gyűlölség tárgya.

Nem szabad gyermekeket a tűzbe ugrani engedni s ha nem lehet máskép, hajuknál fogva kell őket onnan visszarántani. A mostani lágy törvények következtében a rendbontók kacaghatnak, ha a törvények szigorubbak volnának, a rendszeretők kacagnának.

Ha nemesek akarunk lenni és maradni s ezt a nevezetet meg is érdemelni, akkor oly fenytéket szükséges magunk közt állítani, mely a selejtest egy pillanatilag sem tűri közöttünk.

Lágy rendelkezések által el van hibázva a törvények főcélja.

Legtöbb embernek, ki hosszú és örök fogságra jut, vagy ki is végeztetik, tökéletes büne arra a pillanatra mutat vissza, midőn első bünpróbái büntetlen nézetek el, vagy csak lágy fenyítéssel büntetettek.

Valóban az időnél én drágább kincset nem ismerek s mivel érzem mily sajnosan lop az meg, ki időmtől foszt meg, a haza legveszélyesebb tolvajának tartanom kell azt is, ki a közidőt haszon nélkül és szükségén túl bitorolja el, a miből közbevetve legyen mondva az a nagy kötelesség folyik, hogy úgy a magán, mint hazai dolgokat egyszerűsítsük.

Ha egy rend — t. i. a nemesi — semmi utért, vagy rossz és csak ezer mérföld hosszúságu utért semmit sem fizetett még eddig, nem következik, hogy ezentul jobb és tizezer mérföld hosszúságu utért se fizessen, hanem éppen az ellenkező.

Ha az idők folyamatját tekintjük, mely az adófizetői terhek mindenbensúlyosbodását, a nemesség tartozásainak ellenben lépcsőnkénti könnyebbülését bizonyítja, s ország műveinket vizsgáljuk, tán kénytelenek leszünk azt állítani, hogy a szántóvetői vállakat egyéb terhektől oly mértékben bizony nem leszünk képesek megszabadítani, mint milyenben az utak és vizek elrendelése terheesebbek lettek, s napról-napra mind terheesebbekké válnak; s ekép teljes igazság szerint szinte nem marad egyéb hátra, mint az utakat és vizeket vagy megint arra a a minőségre s mennyiségre visszasülyedni engednünk, mint a milyekben abban az időben valának, mikor a földesur és szántóvető viszonyai egyensúlyba jövének,

vagy a jobb s több közösülésekért nekünk nemeseeknek is idom szerint fizetnünk.

A közterhek viselésének bölcsessége — mennyire az a legnagyobb polgári szabadsággal van öszhangzásban — nem abban áll adót éppen nem, vagy csak keveset fizetni, de akármennyit adózni is, hanem tudni miért és mikép, s azt elhatározhatni.

Ha egy új utat csinálnak, vagy egészen elavultat javítanak: nincs könnyebb, mint hogy a földesur és a birtoktalan nemesség is járuljon hozzá. Az első robotának bizonyos számát uti, hidi, gáti dologra engedi, a másik pedig maga dolgozik, vagy ha az egyik robotját már megváltotta, vagy pusztát bir, s a másik nem akar, mindegyik arány szerint fizet, vagy béreseivel munkáltat, s ekép minden nehézség meggyőzve van. Csak igazságos lélekkel akarni kell, megyen akkor minden. — A fenntartás végett pedig mindenki személye, lova, barma, szekere szerint bizonyos vámot fizet. A vizek, utak s belvámok elrendelése országgyűlési tárgyak legyenek.

A honi ingadozásnak legerősebb ellenszere, hogy hegyeket lapályokká térít, vizeket bérceken keresztül visz, sivatagból Kanaánt varázsol.

Jobb izü az a falat kenyér, melyért fáradtunk, mint a melyet henylve vártunk be, s bizonyosan több erény fejlődik ki annak becsületes megszerzése, mint annak pusztá bevárása között: úgy valóban kimondhatlan édes öröme melegíti az az érzés lelkünket, ha valami nagyobb tárgy létesítését áldozatink, szorgalmink s honi erényinknek köszönhetjük, mint más ajándékának, kegyelmének Kellemesb és szerencsésb férfiúi erővel

önlában állhatni, mint gyermekkori gyengeség miatt más által hordoztatni.

Az igazi nemzeti nagyság t. i. a közigazság, egyetértés s elkölcsiség okozatja csak mindég áldást, de soha, még igazi tisztaságában marad fenn, átkot nem hozhat a hazára.

Ha mi eddig lehetőségig nem rendeltük el Dunánkat, minekutána másfélszáz esztendő óta nem ül Budán a török s legnagyobb akadályhoz férhetünk s nyulhatunk, valóban az csak azért történt, mert szőrszálhasogatásokkal vesződtünk mindörökké, részint magunkban nem biztunk s nem mertünk.

Az akadály elnyom, vagy óriási erőre ingerel; s habár vannak is oly akadályok, melyek a legtöbb nemzetet eddig elnyomák s elnyomni fogják; vannak oly nemzetek is viszont, — jöllehet ritkák — melyek ismét előbb-utóbb minden akadályokon győznek s hogy e tekintetben mily soron állunk mi magyarok, az iránt nem akarom az ítéletet elfoglalni. Nem vagyunk s lehetünk, mint más nemzetek e részben külön véleményűek, vajjon melyik folyónkat regulázzuk előbb, mert hiszen csak egyetlenegy felfogó-csatornánk van, melybe két kis folyón kívül az ország minden vizei s legutolsó cseppjei is érkezni kénytelenek s ez a mi hatalmas Dunánk. Ez elég akadály, de vajjon nem győzhet-e rajta férfiúi erőnk s állhatatosságunk? Minden bizonynyal igen, mert az mindenben győzhet. Hanem fog-e győzni? Reméllem igen, mert ha nem diadalmaszkodhatunk egyéb akadályokon, az anyagiakon legalább győzedelmeskedhetünk s arra még elég erőnk tán van. vagy ha még nincs, minden bizonynyal lesz.

Ha meggondoljuk, mennyivel hasznosb és jobb vért okozó foglalatosság még egyesekre nézve is, munkás élet közt fáradni inkább, mint reggeltől estig politizálni, tán az is eszünkbe jutand, hogy nem holnap, hanem még ma kellene fogni közérdeklettel, közfáradozással oly hazai munkákhoz, melyek az igen is dívatba jött józan utból kitérő politikai vizsgát a fő foglalatosságok sorából a mellékes s dologutániak közé iktatná.

Istenem, valóban nincs annak szive, nem lehet egész ember s annál kevesbé hazafi, kinek vére nem buzog, midőn a térképet veszi kezébe s átgondolja, hogy nem csalfa s kegyetlenül képzeleti báb, de valóság, hogy csak tőlünk függ vízcsatornák, gőzhajók által Édenné bájolni, a most oly nagy részben sivatag honunkat, csak mitőlünk viruló kerteket, szorgos gyárat, szabad embereket állítani oda, hol ma róka s farkas lappang, szomorú jószág teng és szolganép henyl; . . . ki életet látott s tudja mit tehet nemzeti erő, annak szive tudom erősen dobog és valóban üdvözljük a szerencsésebb jövőben élőket, mert Hunnia szebb sorsra méltó s arra, ha nem leszünk is többé már, egykor minden bizonynyal felemelendi a későbbi magyart.

A népesedés hiját állítja a nagyobb rész az ország hátramaradásának egy fő okául. Nem a nép mennyisége, hanem minémisége hervaszt, vagy virágoztat valamely hazát.

A tárgy oly óriási, hogy azt semmi, vagy csak hathatósan felébredt *nemzeti lélek s akarat viheti* végbe.

Ha más régibb nemzetek évrájit s tapasztalatit tekintjük és használjuk, hol némi óriási s oly munkák

állanak már, melyek az egész emberiséget dicsőítik, azt fogjuk találni s tanulni, hogy ott is volt annak idején elég *rablélek*. És nagyobb szabásu tárgyaktól századokon keresztül mindig visszatartá a nemzet nagyobb részét; s hogy ekép nálunk is van elég oly szép foglalatosságok között szorgoskodó s izzadó, hanem hogy valamint ott is győzött mindenben a hazafiság angyalától gyámolított férfiúi állhatatosság, úgy Hunniát is össze fogja kapcsolni tengerekkel a tiszta lélek, tiszta szándék s a minden kifejezett nemzeti egység.

Büszkén fogunk ülni asztalainkhoz, melyeken legkisebb ezüst sem fénylik, büszkén szegénykedni gyalog s egyszerű hajlékinkban s büszke érzéssel szorítani gyémántlan, gyöngyetlen szivrokoninkat dobogó keblinkhez, ha áldozatunkból emelkedik ki a közjó s a nemzeti nagyság léte, de az eddig történetek szerint a képzeleti költemény helyett, a bizonyos valóság azt fogja velünk tapasztaltatni, hogy mennél több *józan* áldozatot teszünk a közjóért, s minél nagyobb bőkezűséggel, de okosan vetjük kincseinket a hon keblébe — annál ellenállhatatlanabbul tornyozik asztalainkon s palotáinkban ezüst, s arany fel s annál fényesebb drágaságok között fognak virágozni hölgyeink, mert a köz anyaföld minden legkisebb áldozatot százszorozva fizet vissza. — — —

Az álmosokra s kétszínűekre nézve nincs hasznosb, mint a közönség *ébredt szeme*; a szorgosokra s tiszta lelkűekre, ellenben nem lehet és nincs is nagyobb állhatatossági inger s végrehajtói ösztön, mint a közönség *háládatos szíve*; pedig azért, ha az életből vesszük okoskodásunkat s az embereket általánosan képzeletünkben oda állítjuk, hol valósággal állnak s nem *magasbra*,

mert felette sok megyen félre őr hijja, s felette sok marad abba tanu hijja miatt.

Az egyik tálba a *tüsténti*, habár kicsi haszon tétetik, a másik tálba ellenben a *későbbi*, jóllehet nagy haszon és áldás *nem tétetik*.

Ád a Mindenható az embernek mindent, s nemcsak a mire szüksége van, hanem a mi nélkül szorosan véve élni is lehetne, s az mi egyedül csak kényeit neveli; de mindezt csak ritkán adja minden hozzájárulásunk nélkül, rendesen pedig szinte soha se, — úgy hogy a fejletlen természet fia csak addig él bőségben, mig egy szerencsés véletlen azt úgy hozza, de tüstént inséggel küzködik, mihelyst a jó szerencse elhagyja; a kicsinosult férfi ellenben nem alapítja létét csak véletlenre, hanem esze s tenyere által parancsol az elemeknek s bőségben gondoskodik előre a lehető szükségről, s minden inségnek elejét veszi.

A nagy közönségnek bámulandó józansága van, s bizonyosan az a mester fog legerősben használva, s ekép legbizonyosabban végkép boldogulni, ki egyenlő jószágut olcsóbban állít elő; a mi legigazságosb s vele mind a közönség, mind a munkáló nyer; mert vajon miért s mi okból kellene a közönséget egy ügyetlen s drága művész járma alá görbiteni s mely igazzal kívánhatna az illetén művész viszont elsőséget, sőt legkisebb védpaizsot is? (Céhek eltörlése.)

A szolga abból a mezőből csak = 30-at nyert, miből a szabad ember = 100-at szorit ki!!

Ne fecséreljük időnket a fejtegetések hasztalanságával, vagy mindenesetre csak parányi hasznaival, hanem egyesítsük minden tehetségünket inkább annak

megmutatására s elismertetésére, hogy minden, a mi természetellenes, akár hol lappang is a hiba, melyet kitalálni nem oly könnyű, előbb-utóbb, de mulhatlanul egyensúlyba helyezi magát s tán legijesztőbb erőszakkal — ha önként nem helyeztetik valódi útjába — s hogy se éghajlat s fekvési mostohaság, se földsoványság s más akármi nem hat oly ellenségesen az emberi nem felemelkedési előmenetelére és szerencséjére, mint maga az ember, t. i. hibás elvekre rakott rendelkezésének elfogult s makacs pártolása.

A serény és állhatatos földművelési ébredtséget és szorgalmat — mely semmi nehézségtől nem retten vissza, mindenén diadalmaskodik s ekkép mind az egyes, mind a közgazdaságnak legbiztosabb és legbőbb kútfeje — egyedül az az öntudat szüli, melynél fogva mindenki, nagyobb kisebb mértékben remélheti, sőt legbiztosabban hiheti is, hogy homlokának verejtéke megjutalmaztatik Minél elevenebb valahol az az öntudat, annál egészségesebb ott a haza.

Nem, nem; a természetet nem csalhatni meg s bizonyos, hogy minden emberben, a legbutábban is, lakik valamely elősejditési erő, mely valamint senkiben nem engedi a hosszas, hiába s öknélkül fáradozást, hanem a legbuzgóbbat is végkép lankadságra lágyítja, úgy edzi viszont erőre a leghenyébb s legrestebbet is, ha a fáradozó szorgalom s állhatatosság megérdemlett jutalmát biztosan várhatja be.

Nincs az országokra nézve kereskedés dolgában sikeresebb gazdagító, mint gazdag szomszédok; s viszont nincs bizonyosb hervasztó, mint mind azok a tilalmak stb., melyeket az emberiség legnagyobb kárára, részint

haszonles talált fel, részint tudatlanság koholt tulcsapongó avatkozási viszketege által, még pedig oly erőre, hogy annak enyveitől, szurkaitól, bilincseitől végre a legjobb szándéku s legmélyebb belátásu országglások sem menekedhetnek meg könnyen. Ha most annyi nehézség s akadály ellenére is Magyarország bécsi, austriai stb. kereskedése által teszem = 50-et nyer, Bécs, Austria stb. kereskedése által hasonlóan = 50-et; nem természetes e, hogy a nehézségek és akadályok tökéletes eltörlése által, mind a két rész legalább is = 100-at nyerne.

Most termékink s készítményink hazánkban alig kelnek el, s ha elkelnek is árok minden esetre felette potom. De vajjon miért? mert nincs vevő. Vevő pedig miért nincs?, mert a legnagyobb rész nem birhat földet mint sajátot, mert nincs a törvények által eléggé pártolva, hanem az ország kül- és bel terheit csak ő viseli, mert a monopoliumok, céhek, limitátiok minden szorgalom ágra halál lepleket vonnak; szóval, mert az ország legtöbb lakosai sem testi, sem lelki kép nincsenek emberhez illően kifejtve. Vajon miért nincsenek annyira kifejtve, mint a mennyire mind rájok, mind az egészre nézve legbátoritóbb, legdicsőbb lenne? Mert nincsenek. . . . egyenlősítve.

A szent igazság törvénye mindenkire áldást halmoz, ki abból önmagát szűklelkűen ki nem zárja.

Hitel.

(1829.)

róf SZÉCHENYI ISTVÁN egyik legnagyobb sikerét *Hitel* című munkájával aratta. Merészen szakított úgy a kormány, mint az ellenzék politikájával. Nem a nemzeti fájdalmakat és sérelmeket kereste ebben sem. Követte elvét, hogy dolgozzunk, tegyünk és ne keseregjünk Mohácsnál. Keserű igazságokat mondott szemébe a magyarnak, rámutatott az alkotmány hibáira is. A jövőbe tekintett és kimondotta, korszakossá lett hitvallását: »Magyarország nem volt, hanem lesz«. Ez a könyv egy országos tett volt és a század legnagyobb eseménye. Ennek a hatása alatt írta meg Vörösmarty Mihály a »Szózatot«.

Honunk szebb lelkü asszonyinak.

A Hitelről szólok s a mi belőle foly a becsületről, az adott szó szentségéről s így Előttetek sem lehet a tárgy idegenebb, mint előttünk, mert annyi Nemes és Szép, a' mi az Emberiséget felemeli, a Ti Nemetek műve. Ti vizitek karjaitokon életbe a kisedet növendéket s jó polgárrá nevelitek; a Ti nemes Tekintetekből szi a férfi lelki erőt és elszánt bátorságot. S ha léte alko-

nyodik a haza ügyében, Ti fontok koszorut homloka körül. Ti vagytok a polgári erény s Nemzetiség védangyali, mely Nélkületek soha ki nem fejlík, vagy nemsokára elhervad, mert Ti vontok minden körül bájít és életet. Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót. Üdvözet és hála Néktek!

Előbbre és magasabbra törekedik az ember, ez kétséget nem szenved s mi azt minden tárgyban láthatjuk. Csak újabb időkben is mennyire javult Hazánk némely részeiben, teszem a földmívelés, mezei gazdaság? Lakásaink, hogy csinosodtak, városink, mely szerfelett szebbültek stb. És ha nem történt is nevezetes és még, sok lábra nem állíttatott, a mi említést érdemelne, nem halljuk-e legalább mindenki szájában a panaszt? Egynek az utak rosszak, másnak kereskedés, vízi csatornák, vasutak kellenének; ennek a szegények és koldusok nagy száma terhes; annak a nyelv nem eléggé halad, az olvasók mennyisége csekély; megint mások az éjjeli világítást kárhozzatják városainkban, nemkülönben a kövezetek és fedélcsatornák nemlétét; ismét mások a tömlöcöket és foglyok tartását gondolják hibásoknak és több eféle.

Hogy minden időben volt, van és lesz is panasz, természetes; de igen különbözik *a javítani kívánástól*. Amaz magával, embertársival, kormánynyal, egyszóval mindennel való elégedetlenségből foly s többnyire alacsony haszonkeresés, vagy romlott sárepe-nyavalyája. Emez pedig embertársaihoz, hazájához és a tökéleteshez vonzó szeretetből ered és szebb lelkek sajátja.

Némelyek szomoruan fütyürészik el a mohácsi veszedelem nótáját s azt hiszik ott van a koporsója minden

scytha fénynek. S tán úgy van, ámbár én nem hiszem, de az okos ember nem néz annyira háta mögé, mint inkább maga elébe és elvesztett kincse helyett inkább azt tekinti és vizsgálja, mit menthetett meg s azzal beelégedni s lassankint többet szerezni iparkodik.

Néhány országban a régi 'kor idejében annyi ment végbe, a mi nagyság címerét viseli, annyi az emberiség diszére méltó, hogy semmire természetesb, mintha annyi tünemény a felhőkbe könnyen emelkedhetők itélő erejét úgy elragadja, hogy ő még a régi rozsdát is az új fénynél nagyobbra becsülje. A mi hazánkban ily nagyság, melyet siratni lehetne; még nem volt. S hála az egeknek, hogy még nem volt, mert így még lehet. S örvendjünk, hogy régebben nem éltünk s még előttünk napjaink!

Hány embernyom forgott le, mióta nemzetünk Európába költözött? s növésünk és kifejlődésünk ellen mennyi akadály? s hány esztendeje csak, hogy a török Budán dult s mely kevés, hogy Gallia árja hazánkon. S így ha bajunk nem is oly felette nagy s ily zavarban s ily rövid idő alatt előmenetelink körülményeinkhez képest gigásiak (óriás) is, ne gondoljuk, hogy Visegrád poraiban és a régi Buda falai közt már el van temetve nemzeti díszünk, mert a nagyságnak ezek az előjelei csak egy szebb hajnal viradtára bátoríthatnak; hanem legyünk bizonyosak, hogy igazi felemelkedésünk ideje még hátra van.

Csak az a valóságos bölcs hazafi, a ki lehető kíván, s jól tudván, hogy az ember gyenge léte miatt se felette boldog, se határtalan boldog nem lehet, a közép uton jár. Ő lélek-derülten él, szomorú unalom nem öli óráit, s a közjóért fáradozván, nem panaszkodik

mindegyre hasztalan, hanem felkeresi a hibákat s azoknak kutfejeit nyomozza, kifejti és rajtok segít, ha lehet; ha nem lehet nemesen türi, gyáva panasz szájából sem hallatik. A hibákat pedig inkább magában keresi, mint másokban; mert magával parancsolhat, másokkal nem. Ha senki se tenné kötelességét, teszi ő, úgy mint az igazi hős maga megáll, ha a többi futásnak eredett is. S mennyi számos jót tehetni hazánkban, csak hogy bona fide (jó hiszemmel) közhaszon legyen a cél, s ne fényüzés, hirkapkodás, dicséret szomja.

Azokat se majmolják, kiket semmi szebb vonzódás nem köt anyaföldjükhöz, mint egyedül jövedelmeik pontos elvárása, s kik a helyett, hogy hazafiak elősegítése végett kezet nyujtanának, azokat inkább gunyolják, és sokszor bárdolatlanságáért kacagják, holott még az oktalan állat sem ocsmányítja saját fajtáját, s még az undok szarka sem mocskítja be tulajdon fészket. De ugyancsak azokat sem odahaza az elválhatlan pipával, kik minden előmenetelnek eleven gátjai, here gyanánt csak henyélve hiznak a Haza zsirján. A dolgos méh nem marad örökön kasában, ide s tova bolyong, s becses mézzel tér elvégre vissza.

Ha az országok s nemzetek előmenetelét s virágzását, vagy viszont azok hátramaradását s hervadását tekintjük, s mindazokat az okokat kifejteni iparkodunk, melyek növésüket előmozdították, vagy hátráltatták, s mily lépcsőkön emelkedtek, vagy süllyedtek le: úgy fogjuk találni — ámbár a sorsnak s vak szerencsének is nagy befolyása van — hogy legtöbbször felemelkedésök oka az egészséges agyvelő s a tudományok szoros rendszabási szerint felállított s folytatott intézetek voltak s viszont

ugy fogjuk találni tovább, hogy a józan systema (rendszer), akármily csekély fényű következési lennének is eleintén, mégis a közvirágzás és boldogság valódi alapja s viszont.

S ha valamely tudomány méltó és férfihoz illő, bizonyosan annál dicsőbb nem lehet, s egyszersmind édesb, mint embertársai java okainak nyomozása és kifejtése. Dicsőbb nem, mert az erénynek, mely szó erőből származik, legnagyobb fénye az, hogy az erős nem egyedül akar megelégedett lenni, örvendeni, szerencsésnek érezni magát, a mi magányosan lenni nem is tudna; hanem, hogy másokon is segíteni törekedik, jólétükre kezet nyújt, s többeket kíván boldogságra juttatni. Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében.

A legmagányosabb ember is számos oldalu, ugy hogy még egy remete is különféle helyzetekben van, mert ő egyszerre a Mindenható teremtménye, király jobbagya, haza polgárja, atyja fia, testvérei bátyja vagy öcsce, embertársai felebarátja stb. S ha teljesen nem ismeri önmaga oldalait, nem is fejlődhetik oly tökéletességre, vagy a mi épen egy, oly boldogságra, mint az valósággal tehetségében volna. Azért látunk minden-oldalu ismeretek hija miatt annyi különben jó atyát, ki egyébiránt nem jó hazafi, viszont sok jó hazafit, ki nem jó férj, számos házitársat, ki nem jó gyermek, nem jó rokon; sok jó gazdát, a ki nem jó polgár, számos törvénytudót, ki minden egyében tudatlan, s több eféle.

A ki pedig ugy akar cselekedni, hogy valaha azt meg ne bánja, vagy tán meg ne sirassa is, annak mindazon pontot, melyen áll, mind azt, a mi ahoz a ponthoz ér s üt tökéletesen ismerni elkerülhetlenül szükséges;

mert a cselekvés oly szoros összeköttetésben áll magunk s körülállásunk mibenlétével, hogy az csak ebből folyhat józanon.

A mi magyar, mivel magyar még nem helyes, hanem helyes és helytelen is lehet; s a külföldi nem megvetendő mert külföldi, hanem megvetendő és elfogadható is lehet. A régi szokás sem nem jó azért, mert szokás, sem nem tiszteletreméltó mert régi, hanem épen oly hiábavaló s erkölcstelen, mint szent és bölcs is lehet stb.

Sokan az ellenzéstől úgy félnek, mint a setétségtől, az pedig épen oly szükséges az igazság tökéletesb kifejlődésére, mint ez a nap sugarának szembetűnőbb tételére. Semmi sem lehet az egész világ egyetemben nyomás és ellennyomás nélkül. S csak oly tanácskozás szül bölcsességet és áraszt áldást az emberiségre, hol szabad, hidegvérű tiszta át és belátás vezérli a vizsgálatot és okoskodást.

Egy ismeretes francia író az mondja: az ellenzék olyan, mint az epe, kell a test épségéhez egy kevés, de csak igen sok ne, s az a kevés is ugyan egészséges legyen. Ne kárhoztassuk az ellenzést tehát átaljában minden kivétel nélkül, hanem halljuk a más részt is, az ellenben ne fajuljon el rendetlen és makacs fejességre, s ne gondoljon az által mutatni jellemet, hogy mindig azt mondja fekete, mert már egyszer — minden világ nélkül lévén — azt állítá, habár azt nyilván látja is, hogy fehér. Sokan pedig, kik tán számos esztendő leforgása alatt nem hallottak igaz férfiui, bátor és egyenes szót, ne tartsák azokat mindjárt faragtlan falusi vagy veszedelmes utazott embereknek, kik velök egy értelemben

nincsenek, máskép látják a dolgot mint ők, s azt szembe meg is merik mondani.

Összehasonlitások által legjózanabb elmélkedni. S így az egészséges itéletű hazafi nemzete elsőbbségén örül, s azokat mindjobban jobban kifejti. Ott pedig kettőzteti fáradozását és halad, hol hátramaradást sejtne, s minekelőtte jobb és boldogabb hazát keresne, még inkább szereti és nagyobb szeretettel ápolgatja édes anyaföldjét, mint ügyefogyott agg szülőit vagy sebbe esett pajtását se tudná segedelem nélkül hagyni, hanem még drágábbak lennének szívének! Tanul ő bölcsességet, de nem egyedül könyvekből, kathedrákból; hallgatja inkább a természet szent szavát, mely minden ember erkölcséhez magusi (bübájos) erővel szól, s felemelni iparkodik hazáját nagyobb méltóságra, nagyobb diszre.

És hát mi volna még a magyar fellobanó lángnak a király és haza diszére lehetetlen? — kivált ha sokszori szalmatüzére még abból a régi cserből is vinni akarnánk, mely nem csak vadoninkon, de melleinken is elég találkozik.

Tőlünk függ minden, csak akarjunk. S nem lelki, testi és országbeli javaink dicsérete emelheti fel hazánkat, hanem hátramaradásunk és hibáink nagylelkű elismerése és azoknak orvoslása. Annyi jó és nemes van bennünk, hogy a jónak mértéke könnyen levonja annak kised sulyát, a mi még hátra van.

Hány birtokost ismerek magam, ki mindig pénzben szűkölködik, s kinek kincse maga előtt mindig el van zárva?

Ez furcsa s csodálatos jelenés, különös tünemény, ugy-e s kivált azokra nézve igen mulatságos és hasznos,

kik telhetetlen apjoktól az adósságokat és jövedelmeket ily arányban vették az ugynevezett örökös jószágikon, s kik mind jobb s nemesb időszak fiai alig képesek minden buzgóságokkal s felemeltebb érzéseik mellett is hazánk javára célzó fáradozásaik által némi nemüképen kidörzsölni azokat a mocskokat, s elfelejtetni azt a szennyt hazafiaikkal, mely szüleik élete után hatramaradt, s mely minden becsületes emberben, ha gyűlöletet nem is, legalább szánakozást gerjeszt. A Hitel hja felijeszti hitelezőit, s kérje csak tőle egy rész tőkéjét kész a megbuktatás. Az adósságok mennyiségét senki bizonyosan nem tudhatja, a jószágok becse előirányozva nincs, — a mi szerfelett változó jövedelmeinkkel lehetetlen is — s így a panica (rettegés) sokszor ok nélkül annyira elfoglal minden hitelezőt, hogy a zürzavarban végre mind az adós, mind a hitelező károsodik, s csak azok gyarapodnak, kik a zavarosban tudnak halászni, s a pörök ágazatit s archivumok (levéltárak) kulcsait oly szorosan tartják markaik közt, hogy az ily állapotban levő földesur minden jó, szolid és szép tulajdoni mellett egyéb minden, csak nem ur, s mindenesetre sem nem földesur, sem nem birtokos, sem nem vagyonos, s őtet a mi övé, közelebbről nem illeti, mint sok titkos tanácsost a titok.

Rossz ember mindenütt van, s arra vigyázzon, azt sujtsa a törvény. Keresztény jótéviségünkben higyjünk minden emberről jót; pénz, kereskedés, alkotmány dolgában pedig mindenkiről a legrosszabbat — úgy fogunk ezen és a más világon boldogulni. Hagyjuk azokat érzékenyen sententiázni, kik mindig kölcsönös bizodalomról álmodoznak, mintha csak szentek közt

lagnánk. Ha úgy volna mint ők hiszik, se contractus, se testamentum, se obligatio nem kellene, sőt még a Corpus Jurist is elégethetnők, mert az egymáshoz vonzó szép bizodalom mindezeket szükségtelenné tenné. De ily ábrándozók, kik Eldorádoban (álomország) vélik magukat, vagy minden vagyonukat elvesztették már nagy bizodalomuk miatt és alamizsnára szorultak, vagy a mit még inkább hiszek csalni akarnak, a mit olyanokon könnyebben vihetnek végbe, kik biznak, mint a kik nem biznak, mert ezek magok adják oda, a miek van, ezek pedig elzárják.

A nevelés és kivált az első benyomások bámulandó következésüek, úgy hogy annak hija és ezeknek ereje miatt sokan se lelki, se testi javaikkal bölcsen élni nem tudnak, gyakorta legszorosb szükségikhez tartozó ismeretekben szükölködnek; s az által természetesen oly kábultságba és végre oly nyomoruságra jutnak, mint azok a mesteremberek, kik mesterségöket nem értik.

Az éjféli óra zendülése — mintha felébresztené a mult lelkét — mellünket összevonja, s belső illetődéssel sejdítjük nyitva állni a régi idő érckapuit — és borzadva véljük érezni szorosb összeköttetését az élőknek a holtakkal. Hány bajnok, ki a harcmezőn félni, rettegni nem tud, ki bátor szemmel nézi a halált, gyengült el könnyen az éjféli csend magányában a temető halvány emléki közt? s mért? mert gyermekkorában száz meg száz mese nyomta lágy agyvelejébe eltörülhetlen nyomdokát, hogy az éjféli óra által függ a jelen a multtal, az emberi nem a lelkekkel össze. Mi fekete színhez kapcsoljuk a gyász eszméjét, a chinaiak fehérhez; mert kedvesinket mi fekete öltözetben sirattuk, s látunk sirni másokat,

ők fehérben. És nincs oly okoskodás, oly önmeggyőzés, oly erő, mely kisded korunk első behatásait kiirthatná.

Életbe léptünkör mindent elkövetnek elgyengülé-sünkre. A tiszta levegőt tőlünk elzárják, mintha méreg volna; tej helyett levesekkel fullasztanak és a természet utjától, mely közel van hozzánk, egészen eltávoznak, mert azt igen is távol keresik; később ideinkben szinte mindenre tanítanak csak életbölcsségre nem. Vagy kirekesztőleg lelki tulajdoninkat, vagy egyoldalulag csak testi tehetségeinket élesztik és gyakorolják, mintha egyedül lélek vagy csupa test volna személyünk. Ismeretünket és ügyességünket is nem annyira idomitják valódi haszonvételre, csakhogy meg legyenek, mint ama filigrán (apró) remek, melyet csak nézni lehet, mert haszonvétel által ketté törnék.

A lélek úgy megkivánja az eledelt, mint a szív és a test — s az is elbágyad, elhervad a nélkül. Ugynevezett világba léptünkör — mintha azelőtt abból kirekesztve lettünk volna és azért abba nem ritkán úgy lépünk bele, mintha holdból jönnénk, — annyi balszokásra találunk és annyi bevett életrend szabásra, melyeknek alapjuk nincs, de melyeket igaznak tartanak, s tán mi is tartunk — mert mindenkinek száján forognak, — hogy természetesen vagy mi is a többiekkel egy sorban járni vagyunk kénytelenek, vagy víz ellen uszóknak tartatunk.

A köznép a szerencsét kincs és hatalom cirkalmával méri. Sokszor halljuk állítani egy olyanról, ki magas születésű gazdag ifju. »Ej be boldog!« noha az, kiről mondják, tán sokszor közel a kétségbeeséshez halálos keserőséggel éli napjait. Van az emberben valami,

melyben minden a világon, mint egy tükörben mutatkozik. Ha tiszta ez a tükör és mindent rózsaszínnel fest, akkor meglegedett az ember, ha homályos és abban minden setéten tárul elő, akkor boldogtalan. S azért látunk sok szerencsétlent, kit szerencsésnek lehetne gondolni; s viszont sok meglegedettet alacsony helyzetben, kinek alig van élelme.

Ha sokat nyargalunk, gyalogolunk, uszunk stb. némelyek előtt komoly férfiúi tekintetünk szinte veszélyben forog, mert ezek gyakorlása mély ítéletek szerint minden lelki tulajdont kirekeszt; ha pedig mindig olvasunk, ülünk, jóllehet egy kevésbé sétálgatunk, végre akaratumk ellen is úgy meghizunk és mindenestre annyira elgyengülünk és asszonyosodunk, hogy insurrectiohoz többé nem állhatunk, ha ott nemcsak vitézi öltözetet és titulust akarunk halászni, hanem ugyancsak derekasan katonászkodni.

A testgyakorlást igen későn kezdjük és azért minden ágazatában, mint kellene, azt jóformán soha meg nem is tanuljuk. Bajos is 30 esztendőös embernek ügyetlenül a vizet verni és abból untig inni, vagy a jegen nem sokkal ígézőbb alakban jelenni meg, mint valami lóforma állat, melyet néha juhnyáj közt is látunk, midőn mellettünk ügyes mozdulattal a legkisebb gyermekek is, a vízben vagy jegen egymást versengve üzik. S azért, ha szüleink irántunk kötelességiket e részben elmulasztották, tán nem is kezdünk többé a gyakorláshoz, a mi által, akárhogy tagadjuk is, valamely csorba marad rajtunk.

Az, ki jobban bírja magát rendszerint függetlenebb, mint az, ki néha más segedelmére kényszerül, többet tudhat, mert élelmére nincs annyi gond, több ideje marad

öntapasztalásra, gyermekeit jobban nevelheti. S ha lépve megyünk előre, úgy látszik, hogy a mező virágzása, a kereskedés sikere és lakosok fényes bőre a szabadsággal mindig karöltve jár; a szegénységből ellenben elaljasodás, abból végre szolgaság leend, vagy pásztori és rabló életmód, mely farkashoz illő inkább, mint emberhez, ki szebb és hatalmasb lelkek rokona.

Nem kell a koponyát többel tömni, mint a mennyit elbir, nehogy az ítélő erő gyengüljön, s tanulni józanabb az életből, az emberektől, mintsem mindig csak a nyomtatványoktól és a multtól. Senki se higgye meg, hogy már tanulását elvégezte, hozza inkább báró St. mondását emlékezetébe: abból a mit nem tudunk több százezer tudóst lehetne koholni, mert bizonyos, hogy az a rész, melyben egy-egy cseppel sem vagyunk jártasak, jóval nagyobb, mint hol egyet és mást homályosan gyanitunk.

Léleknek a testtel szoros egybehangzása tökéletes élet s megelégedés; azok teljes elválása halál. S csak az birja igazán testét s lelkét jól, ki egyik s másinak minden lehető eledelével bővelkedik.

Az angol nem *birhatja magát jól* éppen azon a módon, mint a muszka, magyar nem oly módon, mint az olasz, a chinai nem azon, mint a török. Mindegyiknek helyzetében különb izü, különb mennyiségű az eledel, úgy, hogy hirtelen változás veszélybe hozhatná az egész testet, midőn lassu elszokás az alábbvaló egészségtől s halk elfogadása a nemesebbnek csak hasznos s egészséges lehet.

S ugyan hány áll köztünk őszintén a lelki függetlenség középpontján valjon. Mintha király és hazaszeretet

olyan volna, mint ecet és olaj, mely soha egygyé nem vegyül. S mennyire nem idegenít el ez a balvélemény sok becsületes hazafit egymástól, kik a legfontosabbakban együtt éreznek, gondolkodnak, s kiket szorosabb barátság kötne össze, ha egymást jól ismernék.

Ha valaki teszem ezer forintjának se tőkéjét, se kamatját nem kapja, a következős éppen olyan, mintha azt tőle valaki ellopta volna, azzal a különbséggel, hogy az egyik rablót, ki előtt ládánkat zárva tartjuk a törvények üldözik, a másikat pedig, kinek bizodalommal nyitva áll kincstárunk, majdnem pártolják.

Ha valaki egy szinte világos igazságot, mint kétszer kettő négy, rekedt, vagy gyenge szóval hirdet, tán senki se hiszi, mert tán senki se fogja hallani, de az az igaz szó, mely szabad mellből derekasan hangzik, előbb-utóbb elfogadásra talál.

Ne törekedjünk hiába a víznek hegy ellen vitelére, s ne reméljük, hogy a teher felfelé essék, de eszközöljük inkább azt, hogy nemcsak tiszteletre, de még barátságra, sőt szeretetreméltók is legyünk, hogy tapasztalásaink, szebb szokásunk, s magunktartása, társaságunkat kívánatossá, mulatságossá, s bájolóvá tegye. Ne vádoljuk asszonyinkat, mert bennünk a hiba. Álljon csak nemzetiségünk s magyarságunk olyan fényben, hogy a szemérmes szüz bátran, habár pirulva is, elég világ előtt ismerhesse meg, hogy minket szeret, s boldog lenne életét mienkkel megosztani: ne féljünk mind megmagyarosodik a jóra való, s kinek férje férfi.

Hanem azért, mert honunknál van boldogabb éghajlatu vidék is, hol úgy szolván se nyár, se tél nincs, azért, hogy több idegen nemzet annyival előbbre van

lelki műveltségében, mint mi, és sokan köztünk még azt se tudják mi az igazi szabadság, vagy azért, mert másutt a társasági kellem, tudományok bája s bajnoki becsület jobb fényben állnak már, mint nálunk stb., azért az el nem fajult magyar még se fogja anyaföldét kevésbé imádni, vagy azt éppen elhagyni; mert van valami ki nem mondható, mi a nemesb embert ellenállhatlan erővel csatolja hazájához, legyen az bár kopár mező, bár berkes lapály, vagy hősivatag.

Ne oszoljon meg a magyar erő többé soha, de szerencsében, mint veszélyben legyen törvényes urának leghübb s legerősb támasza, hiszen a külföld is azért dicsér, hogy királyunkat, szabadságunkat egyenlően szeretjük: legyen a trón mindennek középpontja, s az a sziv, melyhez a legtávolabb ereik kapcsolva vannak.

S évek tűnése után virágozzék egy nemesb és felemeltebb korszak következésében a haza, mint öröme készült kert, melyben idegen a nyomorult, hol az ember méltósága szent, hol erény s ész a legszebb disz! S honunk érdemes leányi, legyetek ti segédei egy szebb, egy józanabb kezdetnek! vezessétek ti, mint valaha spárta anyjai, fiaitokat az érdem s erény mezejére! fejtsetek ki bennök már gyenge koraikban minden szépre s nemesre vágyást. Neveljétek bátrakká, igazságszeretőkké, adott szavaiknak teljesítőjükké, szóval férfiakká. S ha valaha sivatag, termő kies vidékké, posvány, gazdag gyümölcsökkel viruló ligetekké válik a hazában, ha a magyar név mindenütt tiszteletet gerjeszt, s a magyar, hire mindenbeni előmeneteléért a földkereken elterjed legyen édes jutalmatok.

Az igaz szó kutfeje a házassági boldogság, valódi

becsület és cselekedetek egyenességének és így minden szerencsének.

A Hit oly part, melyre végre az is elérkezik, ki annak hazájában soha nem is lakott.

A szó szentsége az a bíró, mely uralkodó és a nép közt ítél, s ha egyszer megsemmisül hiába szól a törvény s minden társasági szerencsének vége: A szó szentsége uralkodóban az, a mi Istenben a legszebb tökéletesség: az örökké való legfőbb igazság, s valamint vallás és hit a legvadabb embert is összekapcsolja a Mindenhatóval, szintugy köti engedelmesség és hiuság a polgárt igaz urához. És nem valódi szón alapul-e házások között a szerencse, mert mily becse van oly hűségnek, mit őrizni kell? És nem igazság tart-e elválhatlanul barátot baráthoz és hazafiakat, magas vagy alacsony helyzetűek legyenek is, egymáshoz?

Bár mi szerencsétlen helyheztetésű legyen is az ország, bár mily láncok által legyen is lebilincselve a nemzet, előbb-utóbb mégis szabadabb létre viv, ha akosaiban a polgári erény tiszta vére buzog. És viszont akármilyen boldog fekvésű legyen is egy ország, bármily szabadságokkal birjanak is lakosi, lassan-lassan mégis rabigába görbed, ha romlott a tiszta erkölcs és polgári erény nem fénylik többé.

A legnagyobb felekezet csak hiuságból jó polgár és csak ott heves hazafi, hol közel a tanu és bizonyos a taps.

Legyen legfőbb tisztelet Isten után királyé, polgár maradjon maga körében és teljesitse mire alkotva van, hiven; ellenben a legkisebb is örüljön bátran és háborgatás nélkül a sors ajándékinak, vagy veritéke szerzeményének.

Ha nemzeteket egyes személyekkel hasonlítunk össze, akkor a nemzetiség nem egyéb, mint rokonok közti szeretet, barátság s a familiabeli becsület fentartását eszközölő ébredtség; ha pedig mélyebben tekintjük, mint előbb érintém, akkor az emberi lény minden ereibe s lelke legbelsőbb rejtekébe szót természeti tulajdon, melyet az önbecs megsemmisítése nélkül szinte oly lehetetlen kiirtani, mint bizonyos, hogy a sziv kiszakztatása után világunkon többé élni nem lehet.

A mi nem önhaszon szomjából, hanem tiszta szándékból ered, s a mi igazán szép, ámbár sok akadálylyal küzd is eleinte, előbb-utóbb mégis minden bizonnal méltatásra, pártfogókra talál; mint az igazság, bármi nagyon sértené is fényes eltűnésekor némelyek szemeit, végre a szántóvető kalibáját úgy meglakja, mint a hogy tanácsban áll s bátran tartózkodik márványpalotákban.

Ubi bene ibi patria. (Hol jó a sorom ott a hazám.) Jóllehet magyar vagyok, de azért angol s francia is stb. lehetek, mindenütt a tökéletest szedem, a hiányost ott hagyom, s az egész föld kereke enyém s hazám. Más szavakkal ez annyit téssen: Én feleségemet hiven szeretem, de másét is, — hazám drága, de másnak honja is; — s így ha feleségemet meguntam elhagyom, kivált ha szebbet látok; háboruban pedig az erősebbel tartok, s ha győz hazám, heves hazafi, ha pedig meggyőzetik, minden kis előítéleteken tulemelkedett világpolgár leszek. — — Ily cselekvésmód, meg kell vallani, előmenetelre a világon igen ügyes, s tán hasznos is lehet, de nem éppen legnemesb.

Csak honosi s övéi között élhet megelégedetten az ember, ha már egyszer létének dele elérkezett, s mennél

hátrább van hazája, annál inkább tartozik annak elővitelén fáradozni, mint a jó rokon éppen akkor marad leginkább odahaza, midőn otthon a legszükségesebb s közel a veszedelem; s hogy nincs oly ürügy, mely minden időre való kivándorlást megbocsáthatóvá tehetne abban, ki hazája számos ajándékát vevé, mert anyaföldét elhagyni nem egyéb, mint azt elárulni; s hogy végre ha már minden életiskolán keresztül mentünk, semmi sem oltja el meglepődési szomjunkat, mint néhány élő honosink megbecsülése, s utódink áldása.

Ki fákat ültet, előre tudhatja hihetőleg, mily növések lehet s lenni fog, ha azt a helyet, hova ülteti előbb gondosan megvizsgálja. Így a nemzetek növeszt, kifejlődését s éltek hosszát is néminemű igazsággal előre jövendölhetni, ha alapjuk vagy szellemük miségét előre szorgalommal nyomozzuk s azt átlátni lelki erőnk megengedi — vagy inkább ha testi gyáva létünk lelkünk tehetségét nem gátolja.

A keresztény vallás zavartalan forrás, megtisztult erkölcsi jó, ma legegészségesebb mint leghosszabb életidőt ígérő feneke a nemzetiségnek.

Az egészséges nemzetiségnek pedig egy főkísérője a nemzeti nyelv, mert míg az fenmarad, a nemzet is él, bármi sinlődve is sokszor — mint erről számos a példa — de ha az egyszer elnémul, akkor csak gyászfűzterem a hon, mely a voltakért szomorúan eregeti le lombjait.

A kereskedőkről balvélekedés lassanként eltűnik s a földesur, ha nem is avatkozik kereskedésbe, oly osztály elősegállítását minden tehetséggel fogja eszközölni, mely egy országot a másikkal tartja kapcsolatban.

Mindazok a betyárságok, melyek hazánkat csak disztelenítik, s a vitézségnek nem különb jelei, mint részegség az erőnek s bátorságnak, lassankint elenyésznek; nevelés, csinosodás, türelem egyszóval az egész nemzet disze s valódi ereje nőttön nő.

A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma.

Igazibb suly s erő az emberi agyvelőnél nincsen.

Nem hihetni, mily nagy hasznu az az igen egyszerű, természetes, s mégis oly ritka őszinte önvallomás: Ehez én nem tudok s így egészen másra bízom.

Nem nevetséges-e nézni oly gazdát, ki teszem száfrányt akar ültetni, s mindent próbál, időt, pénzt, békétürest áldoz fel, s erővel maga akarja kitalálni, a leghelyesb vele bánást, vén szomszédját pedig, ki egész életében jó sikerrel termesztí azt, nem látogatja meg s tőle utmutatást nem kér.

A háztartás igen kicsinyben országláshoz hasonlítható. Ha az elsőben a vadásznak főzni, kocsisnak fagylaltot készíteni, szakácsnak nyargalni, cukrásznak vasalni, ruhatisztítónak stb. beretválni kellene, mily követkekezést lehetne várni. S országlásban nagyobb-kisebb mértékben mindég így vesz el a nemzet legfőbb ereje.

Értelmesség az a jel, melynél fogva a bölcs a nemzeteket mázsálja, s az mennél nagyobb annál kevesebbet szorul másokra, s így annál szabadabb függetlenebb a nemzet.

Mennél magasb születésű pedig a hazafi s mennél dusabb, annál jobban nevelheti, terjesztheti a közértelmességet, s így a haza erejét.

Lovakról.

(1828.)

Gróf SZÉCHENYI ISTVÁN.

1828-ik évben írta és adta ki *gróf Széchenyi István* »Lovakról« című könyvét, melylyel megvetette alapját a mai nagyarányu lótenyésztésnek, melyre addig gondot nem is vetettek.

1827-ben volt az első lóverseny Budapesten Széchenyi kezdesére s innen fogva kezdettek gondolkodni és munkálkodni a ma már szép hasznot hajtó okos lótenyésztésen.

Könnyű ma már beszélni, de nehéz volt Széchenyi jégtörése ezen a téren. Lánglelke szózatára indult meg a tett.

Áldjuk emlékét!

Az ember mindig azon munkálkodik, hogy sorsát jobbitsa. Szünetlen azon törekedik, hogy egészségesebb, megbecsültebb, vagyonosabb, hatalmasabb — egy szóval szerencsésebb legyen. Kiki mást keres, mást vadász; de ritka, nagyon ritka az, a ki az óhajtott jót az ahhoz vezető uton keresné. Változik ugyan századok leforgása alatt a nemzetekben is, az időkor szerint a boldogság-

ról való képzelet; de annak elnyerésére való fáradozás mindig állandóan megmarad.

Maga dolga után fáradozni, gyarapodni, pénzt nyerni és azzal, a mit már szerzett, bátorságban élni, kiki akarja s hogy most jobbára kiki azt és főképpen s mindenekelőtt azt akarja, tagadni senki sem fogja, a ki maga körül néz. Csak az a különbség, a mint mondtam: hogy kevés ismeri az ösvényt, mely az ő céljához — itt az arany ládához — vezet és ritka tudja, hogy milyen az a vár, melyben azt védelmezni lehet.

A szűz földben, a fiatalemberben, a serdülő nemzetben minden megfogamzik, — azokban, melyek erejüket elvesztették és már az élet határa végén vannak — minden hervad.

Bizonyos célra vezető legrövidebb, legjobb és leghelyesebb út csak egy lehet; bal, göröngyösebb és hosszabb pedig számtalan van. Azért látunk nemcsak ebben a tárgyban, hanem más sokkal fontosabbakban is egész seregeket bal és rosszabb utakon tévelyegni, midőn a leghelyesebbiken alig pillantunk meg egyet, kettőt.

Ritka orvos ismeri meg a nyavalya valóságos okát és kutfejét. Köszvénytől dagadott lábot gyakran látunk kenegetni — noha talán a láb dagadását rossz gyomor okozta s így ápolgatni inkább azt kellett volna.

Én részemről Magyarországot a középszerűség köre között semmiben se szeretem látni, akármily csekély tárgy lenne is az, és hogy a lótenyésztés bizonyosan csak középszerűen áll.

Van-e elég katonaló? úgy hogy egyszerre nagy számmal ki lehetne-e állítani társzekerekbe, ágyuk eleibe, vasasok, dragonyosok, huszárok stb. alá valókat?

Hány kecssegteti magát azzal a gondolattal és magát egyhuzamban azzal csalja, hogy bő értéke van s a szerint él, miglen neki nemsokára nincs mit ennie. Némelyik bátran alszik repedett házában, mert ki van kenve, ki van meszelve. Hány hadvezér vesztett csatákat, mert csak katonái számára és nem azok tulajdonságaira és becsükre ügyelt.

Sok előítélet van abban, nem tagadom, hogy külföldi lovak nélkül nem lehetnénk, de bizony sok igazság is.

Én annak vak erősítésében: hogy magyar lónál, magyar bornál, magyar szakácsnál stb. jobb nincs, hazafiságomat soha nem helyheztettem, és oly hiábavalóságokban helyheztetni minden bizonnyal soha nem is fogom. Mert távol legyen azt gondolnom, hogy a magyar már egy megvénült tudós, a ki a tudományok minden ágazatjain tul esett volna. A magyar még egy ifju legény, a kinek bizony még sokat kell tanulni, de a kiből még valaha sok is válhatik.

Ha valamely jó barátomnak értéke mindig fogy és fogy, s én azt látom, nem kötelességem-e néki azt mondanom: te nem sokára koldus lészel. S vajjon jobb barátja e az, ki nehogy fájdalmat okozzon neki, esztelen reménységét addig táplálja, még igazán koldus lesz.

Nem kötelesség-e mondani: Barátim a ti gyermekeitek, kiket ti csudáltok és kiket asztali barátitok szünet nélkül dicsérnek, a puhaság, kevélység s más rossz indulatok magvát hordozzák keblekben. Legyetek irántok kemények, ne hogy hiába való embereket, ne hogy élhetetlen polgárokat neveljete.

És ha én azt mondom, hogy a ló dolgában bizony csak úgy vagyunk most mint 30 esztendő előtt a birka

dolgában, bizony, Isten tudja nem azért mondom, hogy valakit megbántsak, vagy valami különöst mondjak, vagy hogy talán egy igen unalmas könyvet irjak, bizonyosan nem azért, hanem, hogy a közönségnek mint annak legutolsó, de leghivebb tagja tehetségem szerint szolgáljak.

A lótenyésztés szorosan a gazdasághoz tartozik. Miért akarják azt abból némelyek kirekeszteni, annak okát soha átlátni nem tudtam.

A lótenyésztésben a becsület érdemlést avagy a gyönyörűséget, melyekben a lótenyésztő részesül, helyesen ingerül felállítani nem lehet. Mert ha a lótenyésztés csak gyönyörűség tárgya; akkor csak annyi ménes lesz, a mennyi vadász és fénymutató kert van; ha becsület nyerés tárgya lesz; akkor csak olyanok fogják gyakorolni, a kiknek több értékek vagyon, mint szükségük. S oly gazdát most igen keveset esmerek.

Én tehát a nyeréséget teszem ki ingerül és jutalmul a lótenyésztők iparkodásának.

És nincs-e nekem igazam, hogy minek utánna az emberek természetét meg nem változtathatom; a leg-erősebb rugó által akarom a közjót előmozdítani.

Ha tehát a lótenyésztésből hasznót lehet várni, akkor a lovak tenyésztésének sikere lészen, ha pedig hasznót várni nem lehet, akkor Hazánkban a még fennálló ménesek is kevesedni fognak.

A lótenyésztés által nyerni úgy lehet, ha a lótenyésztő lovainak árán kívül, melyet remélhet, még jutalmakat is nyerhet.

Én a futtatásnál nem tudok jobb és igazságosabb módot, sok ló közül a legjobbakat kiismerni.

A napkeleti vért olyannak kell néznünk, hogy annak rendes és módos keverése által, minden más célokra szolgáló és más fajtából való lovakat nemesíteni, és azokhoz a célokhoz közelebbre hozni lehet, melyek megkívántatnak.

A becsületet — nekem legalább úgy látszik — háboruban, közhazafiui életben és mindazokban a szent kötelességekben s számtalan áldozatokban kell keresni, melyek által Hazánkhoz és az egész emberiséghez szorosan kötve vagyunk. A gazdaságban csak a nyereség mennyiségét kell tekintetbe venni; itt az a legbecsültebb gazda, a ki a földből legtöbb, legjobb terméket tartósan tud kitermeszteni.

Angliában alig van valaki, ki csak egy kis tulajdon, vagy bérbe vett földdel bir, ki egy két csikót ne nevelgetne.

A régi világ szükségei megfelelésére elég jó és elég számos ló termett úgy is, a mint azt a pusztá természet keze eszközölte s azt egy vagy más több szere-ttel kedvelte; a felvilágosított emberiség kielégítésére pedig csak úgy lehet minden célnak tökéletesen megfelelő s elegendő számú lovakat kiállítani, ha minden gazdaember azok tenyésztésében tudományyal foglalatoskodik.

Könnyebb ezer bolondságot a néppel elhíttetni, ezer hiábavalóságokat elfogadtatni, mint egy előítéletet meggyőzni, vagy egy bölcs ujitást, melyre az esze még meg nem érett, folyamatba hozni.

És valamint a nagylelkű embert gyenge, beteges teste nem hátráltatja, hogy magamagán tul ne emelkedjék, ha azok az érzések felbuzdulnak benne, melyek

el nem romlott gyermeki szívünket tavaszi időnkben sebesebben dobogtatják: úgy a nemes vérű ló, akármely romlott és vén legyen is, utolsó pillanatjáig minden nemtelent meggyőz. Ez a mennyei erő hol van elrejtve, ki tudhatja!

A mi pedig a fogadásokat általában illeti: a fogadásokhoz való kedv egy nemzetben több hasznot, mint kárt okoz.

Minden társaságnak fő talpköve az, hogy mindig a kisebb rész szenvedjen, ha azáltal a nagyobbak boldogsága eszközöltetik, vagy legalább jobbléte nevelkedik.

A fogadások által a tenyésztők minden iparkodásai szünet nélkül ébrentartatnak s hogy a köztársaság jobb s jobb lovak nevelése által legtetemesebben nyer.

Vannak számtalanok, kik ezt az intézetet, vagy inkább ezt a szokást egy lutrihoz hasonlítják s azért azt, valamint ezt kárhoztatják. De én ezt a hasonlítást nem tartom helyesnek. A lutriban való nyerés egyedül csak a véletlen sorstul függ, ott a gondatlannak, restnek, ostobának éppen annyi lehetősége van, mint a gondosnak, szorgalmasnak s ügyesnek. A lótenyésztésben s nevelésben pedig ugyancsak senki nem fogja mondani, hogy az mindegy, akár értsen valaki a dologhoz, akár nem.

Van egy igazságérzés, egy kötelesség, mely bennünket az állatokhoz éppen úgy köt, valamint az emberekhez. Az erősebb karba való hozás, az a cél, melyet az előkészítésnél elérni kell.

Minden ló vagy sebessége, vagy tartóssága által győzhet.

Kigondolhatta volna, hogy egy ocsmány féreg szövetje arra használtathassék, arra fordíttathassék, hogy belőle királyi palást készüljön és hogy az egész nemzeteket meggazdagíthasson.

Nem lehet-e szinte csudának mondani azt a változást és jobbitást, melyet a beoltás a gyümölcsfákba tett? És nem örülhet-e az eszmélkedő kertész, hogy a leghidegebb éghajlatokban, a hol a természet az élet ellenségének látszik lenni, jobb és szebb gyümölcsöket tud teremteni, mint a melyeket a legboldogabb hazákban, a műveletlen mező nyujt.

Hasznos tapasztalásokat egy magános ember a lótenyésztésben nem is igen tehet, azt csak egy jól elrendelt és mindig fennálló egyesületnek lehetne tudni, mely mindenekre ügyelvén, minden eseteket feljegyezvén, több nemzések származottjait sommásan vizsgálná meg és az akkor élőket sokakrúl felvilágosíthatná, a mit mi most ködben látunk és csak gyanítás által keresünk és tudunk is. Ily egyesület, mely apáról fiura átmenne nagyon hosszú időt érne és végtére a mi unokáinkat arra oktatná, mennyire lehetséges az előmenetel a tenyésztés tárgyában s mennyire nem.

Én legerősebb embereket olyan helyeken láttam, a hol az ég tiszta, a levegő egészséges, az eledel bő volt; de ahol a lakosokat a környülállás egyszersmind erős munkára és kifárasztó dolgozásra kényszerítette. Sem a nagyon vagyonos, ki jól él, de sokat nyugszik, sem a szegény, ki erősen dolgozik, de nincs mivel táplálni magát: általában nagyon erős ember nem lehet.

A lónak neveléséhez is, hogyha azt nem éppen a vak szerencse kockájának akarjuk átengedni, szükséges

a jó magbul származás, sok levegő, elegendő és jó eledel, sok és rendes mozgás.

Sokan nálunk azt mondják a paripa terem s valamennyire igazuk is van, mert az kétséget nem szenved, hogy sokszor a célt a tudomány, belátás és minden tapasztalás legjózanabb útján sem érjük el; és viszont a műveletlen pusztá természet, mintha az velünk gyarlóságunkat megismertetni akarná, nem ritkán oly jeleket mutat, melyek minden számvetésünk és okoskodásunk körét keresztül törik és elménket a legnagyobb csudálkozásra gerjesztik. De mindamellett én még sem hiszem, hogy az ember tehetségén túl lenne az, hogy a természetet néminemüképen hasznára ne kötelezhesse, hogyha feltett céljának elérésére magának minden hihetőséget tudománya által megszerez. Így lehet bizonyosan egy oly ménest felállítani, melyben nagyon ritkán, vagy sohasem fog teremni paripa; és ellenben lehet olyat is állítani, melyben paripa sokszor is fog tenyészni.

Sok ember mindazáltal azt hiszi, hogy a kanca kipótolja és helyrehozza a ménló hibáit, a mi ugyan sokszor megtörténhetik, de többnyire az esik meg, hogy a csikó mind a két szülő hibáit és azoknak egy jó tulajdonságát sem hozza a világra.

Némely embernek az egész esze abban áll, hogy soha semmi újat nem próbál és minden próbatételtől már előre mindig azt jövendőli: e bizony meglássák nem fog menni, és minekutána új dolgot alig, vagy csak ritkán lehet egyszerre végbeinni; ily prófétának többször van igaza, melynek következtében a sokaságnál nagy hitele is szokott lenni. Az embereknek ez az osztálya leggyűlöletesebb; ez csak akadályoztatni, ron-

tani és a lángoló vizsgaészre, hazaszeretetre hideg vizet önteni tud. Nagy érdeme van annak, ki elől megyen, ki megtöri a jeget. Meglehet ugyan, sőt hihető, hogy göröngyös és veszedelmes uton jár, esik, bukik, de vigyázhatnak, óvhatják magukat soktól az utána törekedők. Amazé az érdem, a dicsőség, ezeké a haszon, a nyereség s nem ritkán a meg nem érdemlett dicséret s hír.

Kilátást kell hagyni annak, a ki fáradoz a világ minden kincseire.

Elég egy embernek egy tárgy, csak azt üzze legnagyobb ügyességgel és tökéletességgel. A mindenbe avatkozó ritkán tud valami egyest derekasan végbevinni.

Az az ész mennyei emelkedésre soha sem gyul, melyet előítéletek penésze és szokások rabláncá tart fogva. A világon minden csak a szabadság örömezésében fejti ki magát egész tökéletességre.

Ha jobb ló van a pályán mint az enyim, legyen a jutalom azé, nem irigylem, iparkodni fogok, hogy nekem legyen jobb lovam. Gazdaságban és kereskedésben kit-kit a maga eszére kell hagyni, s meg nem szorítani; mert azokban az erőltető törvények, a céltól inkább távol vetik az embert, mintsem ahoz közelebbre vinnék.

A ló dolgában pedig még az a különbség adja elő magát, hogy ott későbbben fordul meg a nyereség, mint más gazdaságbeli tárgyban, azért még szükségesebb abban az állhatatos akarat, a békeséges tüdő munkálkodás, mint minden másban. Ilyen csak lassanként mozgásba jövő közre dolgozás által, Pesten még a Lipcseit is könnyen felül haladó ló sokadalom állana fel minden esztendőben.

Minden számításom szerint világosan látom szemem előtt; hogy egy kis idő forgása után vélünk senki meg nem mérközhetnék a lótenyésztésben, és mi határoznánk meg vásárjaink által a lovak árát. Mi lovainkat a külföldieknek fele árán adhatnánk s mégis jutalmas nyereség maradna erszényünkben.

A lótenyésztés azért, ha hazánkban csügg is, nem azért csügg, mert annak úgy kell lenni, hanem azért, mert sikereltetésére a legkisebb célarányosat sem teszünk.

Középszerűen valamit véghez vinni, ha megyen is nem is — ha van is nincs is, nem nehéz s ez a sokaságnak a világban való foglalatossága és munkálódása; de a nemesebben szült szívet, az erőre termett lelket, semmi sem szomorítja annyira, mint a középszerűség, az akár miben legyen bár: az ilyen mindig arra törekedik, a mi legszebb, legjobb és legtökéletesebb, mert sejdíti belsejében, Isteni eredetét.

Tenyésszen kiki oly lovat, melyet vidékén legjobban lehet tenyészteni, de mely egyszersmind olyan is legyen, nem csak, hogy ő megelégedjék vele, hanem hogy mások is megelégedjenek azzal és jó drágán meg is fizessék.

A jó gazda, ha példának okáért Chinában ménest akarna felállítani, s azt látná, hogy ott az emberek a fakókért két annyit adnak, mint a szegszin pejekért soha se vesződnek annak megmutatásával, hogy a pejszin szebb, hanem bizony csak fakókat nevelgetne eladásra; maga talán pejeken járna.

A hol a vásár jól forog már, ott a közönségesebb lovaknak úgy mint: katonatisztek alá, városba, kocsiba való, sétálásra, utazásra, gazdaság folytatására, ágyuk eleibe, társzekerekbe valóknak, valamely elhatározott

becsek van; úgy, hogy szinte így vannak felosztva, például: ez negyven, ez száz, ez pedig százötven aranyos ló, mely ára nem felette változik a tenyésztők és vevők között.

A tenyésztők számításaiból ki fog sülni, hogy elkerülhetetlen nagy kiadásokkal összekapcsolva, csak igen drága lovakat és igen kis számban lehet veszteség nélkül tenyészteni, valamint olcsó lovakat, szinte minden kiadás nélkül kell nevelni, hogy belőlük haszon kerekedjék.

Mi könnyen tehetjük Anglia százados tapasztalásait magunkévá és országunk bőséges termékenysége még abban is segít, hogy éppen oly jó lovakat nevelhetünk sokkal olcsóbban.

Ki fog tetszeni idővel, ha a dolog okoskodások s próbák által majd egyszer egész világosságra jön, hogy legtöbb helyeken magyar hazánkban, a lótenyésztés általjában való káros lételének csupán a rossz elintézés az oka: hogy ország, mely fekvésére, éghajlatjára, termékére s nemzeti lelkére nézve, jó lovat nevelni Magyarországnál külömb nincs és hogy csak magunktól függ, ezt a tárgyat oly virágzásba hozni és valaha oly gyümölcsözésre vinni, hogy a világ minden vásárait lovainkkal elborithassuk és hogy a magyar ló mindenütt igazságos és megérdemlett elsőseget nyerjen.

Ha gabona bőven van az idén, sokkal több ember lesz-e azért esztendőre? Nem. Ha pedig nagyon sok ember van, lesz-e végtére több kenyér? Igen.

Istállóinkban hasonlóképpen nem tartanánk több lovat, nem is nyargalnánk s kocsiznánk többet; habár két-három annyi ló is volna hazánkban, — midőn ellenben két, de három annyi ló is lenne lassanként

minden bizonnyal országunkban; — ha több lovat kívánnánk, vagy kénytelenítenénk tartani, nyargalni, kocsizni.

S így a szükség teremtése az egész épületnek leg és legelső talpköve.

Minden átváltozás csak valamelyes idő leforgása után lehet hasznos. Egy gazdaság, mely hátramaradt lételeből, igen-igen jó lábra emeltetik, abban az idő-közben, míg ez a módosítás történik, még kevesebb bevételt fog adni, mint mikor minden nád, erdő s pusztá legelő volt. Minden Crisis (változás), akármely élesztő legyen is következése, eleinte egy kis elcsüggedést okoz. A beteg a sirhalomhoz legközelebb látszik akkor lenni, midőn a halálnak éppen hátat fordít. A magas hegyre is ritkán lehet felmenni, a nélkül, hogy ne kellessen némelykor völgynek is ereszkedni.

Nagybul sokszor semmisem lesz, kicsinyből pedig sokszor nagyon is nagy. A kisdéd makkbul magas tölgyfa lesz; míg a tök soha nem emelheti fel magát a földről.

Némely beteget már abbanhagytak az orvosok, kit — próbáljuk még ezt, hiszen nem árthat — Tokaji magyar nedve megint az életbe hitt vissza. Mért ne segíthetne a jól elintézett magyar bőkezűség ott, a hol mások fennakadtak.

Csak a rossz kertész vár mindenkor esőre; öntö-zük magunk gyenge plántáinkat. Megáld még egykor gyermekeink háládatos szive; s az ki életében sok gyümölcsfát nevelt, a föld alatt is csendesebben nyugszik.

Sok nehéz, sok épen ki nem vihető egynek; többeknek, csak egymást értsék, szinte semmisem lehetetlen

A mely nehéz követ egy ember talán csak meg se mozgathat, sokan, ha jó helyt fogják azt, az égbe hajítják.

Nem tesz-e az jobbat felebarátjainak, a ki hátrálatja, hogy szegények, betegek ne legyenek; mint az, ki rajtok csak akkor segít, mikor már inségben vannak s azon törekedik, hogy a nyomorult ügyefogyottnak életét s kinjait egy pár esztendővel hosszabbítsa! S nem teszen-e jobbat az a lótenyésztésre nézve, ki azon van, hogy a gazdák jobb lovakat neveljenek, mintsem az, ki a lódolog felserkentésére némely gazdáknak rossz lovait megvásárolja?

Semmi nem emeli fel egy nemzet lelkét, semmi nem szolgál annak gyarapodására, kiműveltségére, belső erejére s dicsőségére, mint sok emberek egyesülése és egy célnak elérésére való törekedése.

Azok, kik választatnak, tudják, hogy oly terhet vesznek magukra, mely csak akkor érdemel olajfakoszorút, midőn a közhaszonra és dicsőségre hordoztatik s vagy nem veszik magukra, vagy csak akkor veszik, midőn a dolog végrehajtására buzog benne a vér.

És ki mondhatja, hogy ő mindenkor akaratja szerint állhatatosan élte le léte napjait s őtet nem hordta volna a véletlen eset hullámja, mint a partról elszakított gyenge plántát a tenger vészi ide s oda seprik? Ha pedig meghal, minden munkálkodásainak talán még emlékezetét is hideg tetemeivel együtt, egy pár maroknyi föld elborítja.

Hogy ezer embernek több pénzbéli tehetsége van, mint egynek, tagadni sem nem lehet; hogy ezer emberben több ész, több szem van, mint egyben, igazság; hogy egy ezernyi lélekből álló egyesület, mely atyáról fiura

át megy, tovább élhet, mint egy gyarló ember, kit egy szellő, egy csepviz megölhet, ki fogja tagadni? S így egynek minden nehéz; soknak semmi sem lehetetlen.

Tudom, hogy a mit kiki hazájának gyarapodására, bár mi nagy áldozatokkal volna is összekapcsolva, egyedül tiszta kötelesség érzéséből fog tenni, azt senki sem fogja észbodulásnak, vagy a felhevült képzelet tévedésének tartani. Tudom, hogy azt senki sem fogja kérdésbe venni, hogy a dolog csak akkor boldogulhat, ha kiki tehetsége szerint járul hozzá. Ha mindegyik azt mondja: De én magam mit tehetek, akkor természetesen egyik se tesz semmit; ha mindegyik azt hiszi, hogy ő tőle függ a siker, akkor mindegyik ereje szerint dolgozik. A magyar bajnok nem tekint jobbra-balra, követi e pajtása, ő mindegyben megyen az ellenség felé, mert felesküde királyához, zászlójához és nem veszi gyenge lélekkel számba: Mi lesz belőle, hanem vagy hiven s dicsően hal vagy az önmegelégedés, elmeccsendjében folytatja napjait, ha babér-koszorut homloka körül senki nem font is.

Magyar Játékszinről.

(1832.)

RÓF. SZÉCHENYI ISTVÁN 1832-ben írta és adta ki a Magyar Játékszinről című könyvét. A nemzet szükségét érezte, hogy Budapesten színháza legyen, hol a magyar szó hangozzék, a magyar történetet ismertető, erkölcsöt, lelket, szívet nemesítő darabokat adjanak. Indítványát Pestvármegyéhez intézte. Ő nagyobb színházat tervezett a Dunaparra, nem a hol most áll. Nem fogadták el ezt a tervét, pedig az idő igazolta.

Ebben a könyvben foglalt gondolatai is jellemzik lángoló hazafiségét, a mi tetteiben is nyilvánult.

Minden testben leginkább a szívből ered ész és erő, s a gyarló embert, ha benne az nemesen buzog, mindenem túl emeli: úgy állít viszont nemzeteket is minden olyas egyesülési ok magasbra, mely a hon külön ereit egybekapcsolni, s azokba lelket s nemességet lövelni segít.

Tett és példa által jótékonyan hatni az egészre dicső tiszt; s ilyest könnyebben eszközölhetni mint mások, nagy szerencse.

Egyesülés erő, erő boldogság.

Minél nagyobb volt a munka előtti kiállító szomj és kívánság, s azokból eredő fáradozás és szorgalom, annál nagyobb tespedtség s elhidegülés követi az elbomlott munkát. És így sokszor az a hæv s teremtvő erő, mely valódi csudákat művelhetne, nem csak minden haszon nélkül enyészik el, sőt még a siker napját félszázadokra löki vissza s ekép, ha köz dolgokat illet, nem ritkán áldásból átokra fordul.

Oly intézeteknél, melyeknek létök hazafitól függő, — kik ha magokra hagyatnak, nem fogják már sokaig birni az áldozat súlyát — a pillanati fellobbanást csak hamar, a visszahatás törvényei szerint, sok évi sötétség kénytelen követni.

A sikertelen fáradozás diadalmi erő helyébe, ha nem mindenki is, de a sokaságnál általánosan elhidegülést s visszavonulást okoz; minél fogva nincs is nagyobb egyesítő, mint siker, s hatalmasabb szétbontó, mint sikeretlenség.

A közjó tekintetéből tehát kötelességünk, vagy semmit se kezdenünk, vagy olyast mi a célnak hihetőleg meg is felel.

Óhajtasom: számos játéksszínnek létrehozása; javaslalom pedig ennek elérésére: egyesült erővel mindenk előtt egyetlen egyet hozni tökéletes rendbe, s aztán egy másikat; az az nem több követ emelni egyszerre, hanem egyiket a másik után.

Több a testes, mint a lelkes ember.

Mert azok, kik csak lelki örömet szomjaznak, s a dolgok valódi hasznát legmélyebb sarkalatokra rakni képesek, csak ritka kivételek; s ekép a fő feladás abban

áll: vagy ilyen közönséggel érni célt, vagy azt természetéből valahogy kivetköztetni.

Az embereket természetökből kivetkeztetni, hasztalan, vagy igen is hosszadalmas munka.

Játékszin dolgában bizonyosan csak úgy fogunk haladni némi sikerrel, ha nem azt kívánjuk, hogy egyik adózzék a másik hasznáért, hanem, hogy mindenki saját áldozata után, minél előbb s közvetlenül érintkezzék a játékszini kellemeiben.

Gyávaság lenne azzal felhagyni, a mit magunk is kivihetünk, s csak abból az okból, mert más nem gyámolítja azt.

Ha van hely, hol Játékszin kellőkép tartólag felállhatna, az a magyarnak semmi egyéb nem lehet, mint t. i. a *hon közepe*, a két testvér város Buda-Pest.

Senkinek semmie nem lehet, míg nincs az egésznek; a miből követve azt tanulhatjuk, hogy ő szebb időt vevén össze, egyes csak úgy lehet nyertes, ha nyertes az egész község.

Eddig, ha volt egy kis fundusunk, nem tudtuk bevárni az időt, hanem jó remény fejében — melynek azonban legkisebb elhihető alapja sem volt — megkezdettük a munkát: égett is a szalma tűz magas lánggal egy darabig, de megint elaludt. Ha ezt elkerülni akarjuk, hagyjunk fel képzelgéssel, ábrándozással, éretlen viselkedésekkel, vegyük ebben is ismét a száraz számolást kalauzul. Ily módon bizonyos célt érünk; s ehhez semmi sem kell, mint jó systema (rendszer) és erre állított férfit állhatatosság, a minél azonban ritkább az ég alatt nincs.

Nálunk az aláírási iver általánosan véve, legjobb

esetben is, egy harmadánál kevesebbet érnek, mint kitett kötelezéseik; az esetek kedvetlen idomzatában pedig mindig kevesebbet.

Jó rendszer által a természettől gyenge végkép megelőzi az erőt.

Intézetek, p. o. színházak, körül inkább azok szoktak heveskedni s nagylelküsködni legerősebben, kiknek semmiök, vagy igen kevesük van.

A kamatlábat elrendező törvény semmi egyéb, mint képtelenség, mert bármily hangosan parancsol is, azért mégsem engedelmeskedik senki s a legrosszabb esetben az egyik fél pénzt nem ad ki, a másik pedig fel nem vesz.

A dolgok valódi becsét, vagy becsnélküliségét soha nem határozza el a külrajz, hanem a bel lét.

Több a hiuság, mint a honszeretet, minek következtében egy-egy nyert votum (szavazat) csábja sok előtt több, mint a közjó előmozdítási szomj.

Semmit sem szeretünk úgy, mint tanácskozni, a mi okbul megint nálunk, többnyire a leghosszabb tanácskozást sem követi egyéb, mint egy felette rövid, vagy néha semmi határozat. E tanácskozási viszketegnek, melynél fogva legszentebb kötelességüknek hiszik mindenbe avatkozni s mindenhez szólni, vajon megint mi oka? Semmi egyéb, mint egyenesen a kicsinosult értelmi súlynak parányiséga.

Nyilvánosság mindennek lelke.

Igen sok fő zavart okoz.

Gondolkodásra a legnagyobb rész szólittassék fel, de már a tanácskozó test száma bizonyos határt ne hágjon át; a végrehajtó hatalom száma pedig lehető

legkisebb legyen. Hol ez szorosan fennáll, ott teli étellel, de rendesen forog a köz erőmű, hol ellenben a nagy rész nem gondolkozik s nem kombinál, de viszont igen sok vesz részt a tanácskozásban s igen sokan is akarnak végrehajtók lenni, ott vagy soha nem lép is életbe, vagy ha rövid időre bele lép is, abbul csakhamar megint ki-lépni kénytelen.

Ha igen kevesen gondolkoznak s kombinálnak, akkor hihetőleg nem fejlenek ki a dolgok oly tökélyre, mintha többen forgatnák azokat fejökben, de ha viszont igen sokan tanácskoznak egy-egy felállítandó tárgyrul, akkor megint a tanácskozátnak nem lehet gyors és helyes következése s ha a végrehajtók feletté kevés számuak s tökéletesen elválasztva nincsenek a tanácskozóktul, akkor megint elsózott leves, kiöntött gyermek, eldült intézet, elvesztett csata szokott a végnyereség lenni.

Alig van egy tárgy, mely egyszerre, vagy legalább némi összhangzásban ne volna oka több következésnek, hogy szinte semmi sincs, melyből kirekesztőleg csak egy támadna: minélfogva, mint bátran valót, bátran elfogadhatjuk, hogy mindenbül több szokta venni eredetét s ekép néha jó és rossz is keverve.

Minden fejlődő nagyobb városban a legszebb házakat, ugyszólván egy rakásra építve látjuk s midőn mind szépségre, mind tisztaságra, mind kellemre egy rész már igen messze haladott, több részeit legnagyobb hátramaradás s tisztátlanságban szoktuk tapasztalni. Ennek oka nem egyedül a véletlenben rejtez, hanem ahoz az embernek az a természeti hajlama is járul, melynél fogva ő mindig szebbre, jobbra, tökéletesbre vágyik. Ha teszem valahol egy derék szép ház már áll,

abban valami vonzó erő van, mert közel szomszédsága bátorítóbb, kellemesb és szebb, mint azelőtt vala; ugyannyira, hogy minden hihetőség szerint előbb fog felállani egy szép és derék ház a már fennálló szép és derék ház mellé, mintsem ott, hol még nincs épület, vagy csak hitvány gunyhók szemlélhetők. Ha pedig már két nevezetesebb ház áll valahol, akkor még nagyobb a hihetőség, hogy harmadik is inkább oda fog épülni, mint máshova s így tovább; a miből végkép egy szép város lesz, vagy egy városnak szebb része.

A köztisztaságot, kivált nagyobb városokban, hol annyi az összefolyás, némi tökélylyel se parancs, se magánintézet, se rendőrség nem eszközölheti; hanem azt egyenesen az a *közönséges tisztasági szellem* okozhatja, melynek következtetésében, ha egyszer jól felébredt, senki nem szenvedheti a rondaságot és szennyet, sőt kisebb-nagyobb körben mindenki munkál közvetve, vagy közvetlen a rend s tisztaság fentartásán, mely szellem léte némi városokat becsőken túl emel mások felett, mint viszont annak hja, számosakat minden becsők mellett alacsonyabbra süllyeszt másoknál.

Átlátom, hogy könnyen elhibázhatni az utat e tekintetben egy kissé; mert ha egy része hátramaradt valami városnak, midőn más része szép, igen természetes, hogy inkább az a hátramaradt része ébreszti figyelmünket és segédkezünket, mint a már némileg úgy is elrendelt; de ez csak akkor nem volna csal-ok, ha egyedül az épületek formája határozná el valamely hely szépségét. Mivel azonban egy emberektől lakott s nem kirekesztőleg ábrándozóktul bámult hely kelleméhez és szépségéhez multhatatlanul megkivántatik a tiszta-

ság is, ezt pedig némi tökélyllyel csak közönségesen felébredett tisztasági szellem által okozhatni; ennek felébredését továbbá semmi sem okozza oly hathatósan, mint élő példa, mely mindenkivel szerettesse meg a tisztaságot s mindenkivel láttassa át, hogy azt elérni nem lehetetlen, ha soha felhalmozás nem szenvedtetik s ki-ki tehetsége szerint járul a közcsinossághoz, egyik pénzével, másik kezével; az foly mathematicae, hogy egy város szépségét és kellemét úgy eszközölhetni legszaporábban s legbiztosabban, ha egy hathatós példa által ébresztetik fel a köztisztasági szellem, azaz, ha valami tisztasági focus (központ) alkottatik, a mit közintézetek által sokkal sikeresebben érhetni el, mint akármely privát (magán) épülettel.

Mert valamint visszajed a méh egy nagy kastul s benne nem dolgozik; de négy kis kast is megtölt jó kedvvel s köziparral, ha egymásután tétetik egyik a másik fölébe; úgy az ember is elgyengül közönségesen minden olyan dolog előtt mely óriási, ha az egyszerre lepi meg s nem éri ötet lassankint.

Nem ritkán sokkal rosszabbul lakunk — a szó valódi értelmében — egy temérdek pénzért felhalmozott palotában, mint egy igen egyszerű paraszt házban, minthogy az első bevett olasz szokás s görög izlés szerint van építve, félig-meddig muszka climában, a másik pedig megfelelően lakcéljának s az éghajlatnak.

Sokan mindig a legszebbet, legnagyobbat kívánják, ily szerény kezdetű intézeteket pedig a magyar becsülettel s dicsőséggel visszas hangzatunak tartják; de kik ezek? Rendszerint azok, kik éretlen képzelgésikben más vagyonikkal rendelkeznek mindig, de maguk sem-

mit sem áldoznak; vagy olyanok, kik forró, de jól el nem rendelt hazaszeretetőknél fogva azzal a csalfa reménnyel csábítgatják önmagukat, hogy annyi századok sötétségei után rögtön derül az oly igen alacsony is a legnagyobb fényre.

A játszó is kezdők, a nézők is kezdők s ekép a szoros egybehangzás végett az első állandó színháznak is nem egy visszarettentő fénypalotának, hanem egy magához vonzó szelid világu kis bájlaknak kellene lenni.

És ha egy millió pengő forintot tudnánk is egy színház építésére összeszerezni, egy másik milliót pedig annak mozgásban tartására: vajon nem hibáznánk-e, hogy annyi tehetséget pazarlunk oly tárgyra, mely igaz felette szükséges, de hasznosbakat is lehetne az országban eszközölni, p. o. a Dunának tökéletes elrendezése?

Ha tehetségünk kimerithetlen volna, akkor minden számolás és határ nélkül mindenben kezdhethénk óriási szabásokkal; midőn ellenben tehetségünk nem csak ki nem merithetlen, hanem olyas, melyből igen sokat s igen sokáig általában meríteni nem lehet, s kötelességünk, hogy erőnk avval a részével, melyet a haza oltárára tehetünk oly józan s takarékos mértékkel gazdálkodjunk, mint csak lehet. A hazának pedig több nevezetes hátramaradási vannak, melyek további türését mindnyájunknak úgy kellene szégyenlenünk, mint én legkeserűbben szégyenlem — teszem például, hogy Budapest gőzhajók által nincs szoros összeköttetésben a fekete tengerrel; a két testvér város nincs összekötve állandó hiddal; nincs országház, nincs a curiának oly helye, mint a milyen, ítéletem szerint, a legfőbb ítélőszék biráihoz csakugyan illenék, nincs kiépült muzeum, hanem

ott függ pálinka üveges békák és kigyók között alapítójának képe — — s ez a nemzeti háladat — — — de nem is serkent senkit, ki gondolkozni tud és köszönetet vár.

Köztünk igen sok éppen nem tud számolni, minek következtében nem ritkán zablát ragad az ábrándozás, és sokaknál százszorta nagyobb az akarat, mint a tehetség.

A bizodalom sokat ér, és semmi egyéb, mint hitel magasb értelemben; melynek varázsa az, hogy számos, ki egy huszast sem akarna kutba dobni, kész ezreket szentelni, tán önsanyargatás mellett, ha nem az elbomlás, hanem a siker hihetőségei szabhatnak eleibe; azaz, ha az egyesületi pénzek ellenkezőleg manipuláltak, mint eddig történt.

Valamint számos hátulkullogó katona előre rugtat, midőn már megfordult az ellenhad, s leghangosabban rajtáz: úgy számos semmittevő s későn vagy siker után fizető is, legnagyobb kortyokkal kész azt a hasznót s dicséretet nyeldesni, melynek keresésében nemcsak része nem vala, hanem melyet minden hátráltatásai ellenére is mások szerzettek s érdemlettek meg.

Nincs semmi, a mi inkább inditná az embereket áldozattételre, mint a siker hihetősége.

Az okos egy garast sem vet el haszon nélkül, de ezreket is kész áldozni sikerért.

A dolgot úgy kell intézni, hogy ha nem hajt is a részvény hasznót, boldoguljon legalább a tárgy.

Az egyesületek lelke, akár mire célozzanak is azok, oly bizonyos alapokon nyugszik, hogy azt módosítani ugyan végnélkül lehet, de valamit velejére nézve változtatni az egésznek megsemmisítése nélkül lehetetlen.

Minden erőmű, sőt természettani test is, mely bizonyos

elvekhez van csatolva, velejére nézve nem változhatik a nélkül, hogy vagy meg ne szűnjék lenni az, a mi volt, vagy tökéletesen meg ne semmisüljön.

Egyesülnünk kell mindenre a mi a hazát felemeli s fejedelmünk székét erősíti; mert a mostani zivataros időkben csak egyesült erő állhat ellen a felébredt, de el nem rendelt képzeleteknek és a forró, de ki nem főtt ábrándozási elméletek árjainak.

Az egyesülés lelke pedig a személyi s vagyoni bátorság; s míg ez tökéletes rendben nincs, vagy hiányos, addig csak alap nélkül állhat egyesület fel — — s ekép megint rogynia kell.

Szabaduljunk meg egykor már a rendbontók járma alul, azon most s később is csak magunk segíthetünk, mert ilyenekben az ellensúly, mint teszem szurony s eféle, ítéletem szerint, veszedelmesb s kinosb gyógyszer, mint a nyavalya maga.

Ne felejtsük soha: hogy korántsem elég és még semmi célt nem értünk, habár fennállnak is színházak s egyéb intézetek, ha bennök nincs az a jó izlési és szép társasági szellem, mely nélkül a mostani időkben a legtökéleteseb színház is végkép üres s a leg-hazaibb intézet is divatnélküli leend.

Minden eddigi írói próbatételeim fő tendenciája (célja) — habár azt világosan kifejtteni nem is valék képes — bizonyosan mindig sikeres egyesülhetésinkre célzott; azok által pedig soha egyebet eszközölni nem kívántam, mint értelmi súlyunk nagyobbitását, magyarságunk kifejtését, tehetségünk felemelését — — — — a minek nagyobb súlya sokra és magyar játékszin felállításra sem volna tán szükségtelen.

Adó és két garas.

(1844.)

Gróf SZÉCHENYI ISTVÁN.

ejedelem és nemzet közti kötések nem sarkalhatnak oly változékony s felette ingatag alapokon, mint sympathia (rokonszenv) vagy szeretet. Szószentség, kölcsönös méltánylat s a közös érdek megismerése az az egyedüli talaj, melyre épülhet, nézetem szerint, kormányval honboldogító viszony.

Igazi közös érdek megismerése, igazi viszonyos méltánylat s ebből eredő férfias hajlam és vágy, egymásnak ültetvényt viszonylag öntözgetni s kölcsönösen törölgetni egymás homlokáról a közös munka közt kifakadt veritéket; nem nem, a házi élet kötelékének ily jelenetét vajmi gyéren s egyedül kivételkép fogod fellelni a magyar nemzet és ausztriai kormánya viszonyai között csak kevéssel ezelőtt. Hol pedig nem köt egybe szorosan egymással élő, egymással elválhatatlanul élni kénytelen részeket semmi más, mint betanult szó, meg pergamentre írott házassági levél, ott nem terem a mező virágot, ott nem mosolyg a természet, ott soha nem üti fel lakhelyét az igazi szerencse.

Ki fog sülni, ki a szájhazafi és ki a tény hazafi s elvégre fel fog világosulni az illetők előtt, hogy néha

a legszebben hangzó phrasisok (szóvirágok) s a legalkotványosabban elszónokolt szabadelműségek alatt nemcsak nem rejlik semmi, de ezeket csak úgy használják a néppel s felerlelt sokasággal kacérkodó, de csak önhasznukat kereső, vagy egyedül dicsszomjokat enyhíteni akaró csábitók, valamint mázat, festéket s tudja mit használ nem egy ugynevezett »szép«, csakhogy láncára füzze a könnyen hívót.

A tulbizakodó majd semmi, de a magában éppen nem bizó még kevesebb, mert ilyen a fagyponat alatt áll.

Megvan a jóakarata, a lelkesedésnek, a bátor elszántságnak is a maga érdeme, nem tagadja azt senki, sőt ily tulajdonok nélkül — tisztelet, becsület mit — sem ér a legrészletesebben kidolgozott s a legmesszebbreható terv is. Ámde valamint a legjobb föld sem termi meg a buzát kellő mütétel nélkül, s valamint a legjobb akarat, a legszebb lelkesedés s a legbátrabb elszántság sem elégséges valamely complicáltabb (szövevényes) gépek kellő mozgásbahozatalára s abbantartására: szintugy tán óhajtani felette sokat lehet, de vérünk s honunk javára, diszére életbeléptetni bizony semmit, vagy csak felette parányit fog az, ki jó akaraton, lelkesedésen s bátorságon kívül, semmi más minőséggel nem képes ellőállani.

Nemzeti ujjaalakulásunk tekintetében nem ismerek gyökeresb s ekkép mélyebb gyógyszert, mint a nemeségnek közterhekbeni, így vagy amugy, de valamiképi részvétét.

Magyarországon nincsen nagyobb »vis motrix« (mozgató erő), mint a hiuság.

A szégyen érzése kihül, ezt nem szabad felejteti, úgy, hogy az, ki ma szégyenbül még minden jóra volna

hajlandó, már holnap, mikor szégyenével ugyyszólván megbarátkozott, mert hiszen azt sokan osztják s így hiedelme szerint a szégyennek csak kis töredéke jut rá, semmi legkisebbre sem vihető többé.

Egyedül kellő pillanat megválasztása vezethet sikerhez. Némelyekben, hol csak lépten-lépve kellene haladnunk, elragadtatunk, némelyekben viszont, mikben lehetetlen elég sebesen indulni, vészteg állunk, sőt hátramegyünk.

Isten tudja így kezeljük mi a politikát most. Egyben-másban megbocsáthatatlanul szaporán, egyben-másban viszont megbocsáthatatlanul lassan.

Az alkalmas pillanat megragadása tehát magában még nem elég, de a mellette küzdők közti őszinteség is elmulthatatlanul szükséges.

Mi a magyárnak élete, kiben csak egy kissé is nagyobb a lélek, mint volna a nehéz agyag? Bizony talán aligha több, mint »kétes remény« s tán ennyi sem.

Éppen nem a magyar vér és természet nyughatatlan-ságában rejlik ennélfogva a »szalmatüzi« kvalitás (minőség), de szapora fellobanása s éppen oly szapora kihülése, eddigi vezetőinek, kikre hallgatott szive, kik vagy érzelő felszínűségöknél s könnyen pityergő vénasszonyosságoknál fogva, vagy tudván, bogy öncélaikra könnyebben használhatják a nagy tömegeket, ha érzéseihez folyamodnak, mintha ítélő tehetségét fárasztanák, jobbadán fényes képeket, tündöklő légvárakat, s efféle ámitási szereket raktak elébe, valami nem oly izletes, de annál táplálóbb s nedvbe vérbe erősebben menő eledel helyett.

Lökje magától a magyar a handabandát s mindenek előtt a handabandázókat, kik annyit szólnak és mégis

oly keveset mondanak, s kiknek már annyiszor vala szánakozásra méltó áldozatja, lökje ezeket magátul és »számítson« (valamint a felhozott telekdíji eszmémet jó számításból pártoló földesur): és meglássa, rövid idő múlva jó számítással, de mód nélkül előbbre haladand, mint fog érzelmi komediák eljátszása s lázító beszédek elszónoklása által nagy előrelépéseket tenni.

Nincs ország a világon, hol aránylag annyi tervező és indítványozó, s annyira szétágzó és tarka-barka tervező és indítványozó volna, mint hazánkban, mihez még az is járul, hogy szinte sehol nem szól oly nagy szám, és oly készületlen tudatlan szám minden tervhez, minden indítványhoz, mint éppen drága honunkban.

Szinte mosolyra, de valóban kimondhatlan keserű mosolyra vonul az ember ajka, ha képzeletében feltűnik az a torzkép, mely ily alkalomnál kifejlteni szokott és előtte ezer variatiookban (változatokban) mutatkozik, mint némulnak el és száguldnak vissza, ha tette kerül a dolog, egymás után mindazok a szájhősök, kiknek a világ nem látszott eléggé tágnak lenni, míg fecsegéssel és handabandával lehetett azokért bajnokokként vitézkedni, kik a tábor podgyásza mögött tartózkodva, bajuszt pödörve nagy hangu »ilyen amolyannal« mindent legyőznének, ámde surranjon el csak egy-két golyó, és tüstént legnagyobb szelidségre olvadnak — — — ezek egyedül csatán kívül félelmesek.

A rest és tudatlan rendszerint mindég valami másban keresi üdvét, mint saját értelmes munkájában.

Honunk szükségei roppantak, s valóban elannyira, hogy az, ki ámitás nélkül át bírja tekinteni azoknak aggasztó sorát, lehetetlen, mikép el ne csüggedjen, s

mint a példabeszéd tartja, mindent szegre függeszteni ne legyen hajlandó. S ha van valami mi az így látókban némi bátorságot és önbizalmat szülhet — mely tulajdonokat közbevetőleg legyen mondva, nem szabad azzal a merész szesszel egybekeverni, melytől sok csak azért pezseg, mert orra hosszánál nem bír tekinteni tovább, — az valóban nem egyéb, mint az a mindenünnen borongós körülményiek közti reménynyilás, melyen keresztül az mutatkozik, hogy tenger bajaink dacára mégis diadalosan üdvpártra köthet ki annyi viharokkal küzdött és elsüllyedéshez már oly közel volt nemzeti bárkánk, ha fel-felcsoszszanó honszerелеmtől ittas ide s oda kapkodások helyett, éber előre látás és szilárd következetesség ad annak irányt.

A nemzetnek előmeneteli küzdelmiben úgy mutatkozik dagály és apály, mint a habos tengernek mozgalmi között. Most dagály pontján van vérünk. Tán csakhamar ismét apály felé forduland. Ki tudja? Használjuk ennél fogva a mostani pezsgőséget, míg lehet s ha már tenni akarunk, tegyünk inkább derekast, miveljünk inkább gyökérbe vágót, mintsem hogy örökké, jobbadán csak ámitásokkal és legfeljebb félszegiekkal, sőt némi apostolok szerint, egyenesen még most meg nem érettekkel, vagy ellenkező esetben mindent lobba, lázba hajtókkal vesződnénk és a drága időt hasztalanul, vagy aránylag csekély nyereséggel kimeritenők.

Bizony mondom, a jobb lelkületű, ki mélyebben tekint a tények forrásaiba, émélygő.

Gróf Széchenyi István gondolataiból.

Én felfogásom, izlésem, politikai vallásom s emellett saját előbb-utóbb bekövetkezhető anyagi hasznomnál fogva, valóban s minden fitogtatás vagy megsemmisítésére célzó tulhajtási ravaszság nélkül akarok az adóhoz járulni és fizetni, ha másképp nem lehet, legkisebb felelősség nélkül is, habár nem is tudom, mire s mennyit, nem bánom a holnapi naptól kezdve; feltéve mindazáltal, ha ezen minden adóhoz feltétel nélküli járás nem vétetik célba és teljesedésbe tatár modor szerint, melyhez képest csak a kisebb számu lelkesebbeknek kellene minden, vagy tulságos terheket viselni, hanem ha azt Magyarország minden lakosa, bárki legyen is az, ki e haza levegőjét szíja, egyet sem véve ki, minden különbség s kiváltság nélkül egyiránt, vagy határozottan mondván: tehetségéhez aránylag köteleztessék hordani vállain.

Legyen csak bizonyos ok — s mily ok lehetne nagyobb, mint az érdek, — mely minket közelítésre kényszerít; s tüstént meg lesz vetve bizonyos közszellemnek legelső talpköve, melynek most, ha igen érzékenyen csalni nem akarjuk magunkat, teljes és mondhatni, szánakozásra méltó hijával vagyunk, mely nélkül egy nép sem emelkedhetik nemzetté s ekképp nélküle a magyar is, mint eddig, szintugy ezentul csak tengeni s disztelen kora halálra érni fog s melynek életbehozását ehhez képest, én legalább azt hiszem, nem lehet semmi esetben is igen drágán megvásárlani; úgy hogy én inkább ma, mint holnap akarnék közérővel a honnak minden terhei alá állni s feltétlenül mindenhez fizetni, csakhogy

mielőbb meglegyen rakva egy nagy és közös érdeknek szellemi sarkalata, mely nélkül semmi sem s melylyel minden lehet a magyar.

Igen, az adónak közös viselése azon nagy »Egyesítő«, mely minden erőket, anélkül, hogy ezek mivoltát, fényét s tán elkülönzött hatáskörét megtörné, egybevon s melynek minden nép, egyet sem véve ki, köszöni nemzetté átalakultát; midőn, de egyetlen egy nincs, mely ezen »Egyesítő« nélkül felbirta volna küzdeni magát a művelt szabad nemzetek diszsorába.

Valamint egyesek, úgy népek is, saját maguknak legnagyobb ellenségei s rendszerint csak akkor ébrednek, csak akkor józanodnak saját legérdekeseb hasznukra, mikor körmükre ég az inség s midőn nem ritkán már késő.

Mennyire én fogom fel vérünk jobb részét, — ez jöllehet tán nincs ország a világon, hol aránylag annyi honszeretet, annyi nemes áldozat szinte minden haszon nélkül párolgott volna levegőbe, mint nálunk, — még ki nem fáradt azon szent érzetből, mely az embert hazájához köti s forduljon csak egy kissé valóság felé mindazon gyönyörű álm, mely minket nemzetünk jövődjére iránt oly bájteli reményekkel ringatott s nincs nehézség, melyet még most is a »romlásnak indult hajdan erős magyar« legyőzni ne tudna. Mert valamint egykor dönté le maga előtt mindent, noha számban felette csekély; úgy él ma is benne, habár lappangva és soknemű elpuhultságok maszlagától békózva, elfojtva, azon nemes lelkiület, azon isteni szikra, mely valamint csatáit biztosítá egykor, úgy fogja ma polgári létének, nemzeti nagyságának is megvetni alapját, ha célja nem

undok közepszerűségek közti, sok számítási fetrengés, mely annyi magyarnak, fájdalom mondani, ugyyszólván életfeladása, ha célja nem hiu dicsvágy, nem egyedül kéjálmodás, nem élvkóros sybaritismus, de mindenek felett áll előtte a haza; és ennek érdeke, ennek fénye azon lelki szomj, melyet mindenek előtt kielégíteni sóvárog.

*

Mert valamint csatában a kisebb számú derék után iramlik a nagy tömeg, úgy politikai kifejlődésünkben is nem a »sokaság«, hanem »minőség« adhat egyedül célszerű irányt, — sem párt, sem szinezet, sem lépcsőzet, sem bizonyos rend, bármily nagyra nőne is az, nem fogja ujjaalkotni (regenerálni) Magyarországot; de e dicső műtétel kirekesztőleg azon lelki rokonok által eszközölhető csak, — bárkik és hol legyenek is azok — kik nem fél, de egész emberileg kedvelik ugyan maguk számára is a hasznót, de hazafiui hűségtől eltelve vesznek inkább el, hogysem vérük és a közérdek, habár csak hajszálnyi kárán is gyarapodni kívánnának.

Főcélom ennélfogva: a közhaza érdeke; mellékes célom pedig: saját magam és enyéim haszna; úgy azonban, — mint ezt már számtalanszor érintém, — miképp e két ellentétbe soha ne jöjjön, sőt ha jó, saját hasznom mindig alá legyen rendelve a közhaszonnak, de emellett a közhaszonból rám és enyéimre is szivárogon okkal-móddal becsületes munkám bére . . .

Nemzeti felvirágzás ügyében, vérünket tekintve, én biztos és növekedő siker után sóvárgok. A rövid, a napi diadal nem oltja szomjamat, mert rövid, mert napi

mert szomjam határtalan. Erőltetést ez okból bármily árnyéklatban is, mennyire gyarló természetemnél fogva egybehangzásba bírom hozni nézeteimet tényeimmel, kirekeszteni iparkodom politikámból; mert erőltetés nemcsak szappanbuboréku diadalt szül, de az erőltetőre visszapattan.

Szerencsejátékot nem játszik a bölcs, mert a szerencse szaporábban távozik, mint jön és ekképp nem érdemel virrasztást, de még gyertyát sem. Ha azonban van szerencsejáték e világon, mely kivételt, sőt tán némi tapsot érdemel, az egyedül az, mely a hazafit készíti, bár siker, bár nem, tehetségének részét a haza javára kockára tenni, ha t. i. nem létezik oly mező, melybe biztos haszonnal lehetne fektetni pénzt.

Ki még elvben sem akar semmi közteherhez járulni, bármily csekély tehetségű volna is egyébiránt, mert hiszen csak a botor vágyik többet tenni, mint amennyit bir, valamint a császár is elveszti ott, — mint a német mondja — jogát, hol nincs: az egyensúly nem egyéb, mint gyáva here.

Ha magunkbaszállás és körülményeink fontolóra vétele után hidegek maradunk és nem ébredsz bennünk valami nemesebb vágy, melytől epedünk, de az eddigi minden közszellem és valódi nemzeti nagyság s csak ehhez kötött nemzeti becsület nélkül is elbirjuk viselni az életet, sőt azt vélvén, »ej, beh erősen irigyel minket a világ«, még kérkedünk is azzal: ám akkor »öljük az időt s üljük ünnepeinket körülbelül, mint eddig«.

Az okos gazda, mindennek előtt tehetségét veszi számba, melyről rendelkezhetik. S csak akkor, ha ez tisztában van, veszi fontolóra, mire pontosíthatja azt

össze legnagyobb gyümölcsözéssel. Ha nem cselekszik így, csőd a vége. Lásd a magyar cifra gazdák sorát.

Tehén, bármily jó faju és jó alkatu volna is egyéb-
iránt, csak fölötte kicsi tejet ad, ha szűk legelőtől sinylós;
és e szerint valamint nem volna ildomos, erővel több
tejet fejni akarniilyentől, mint amennyivel bír, mert
tej helyett vért sajtolnál ki ebből s csakhamar végét
vetnéd s ekképp egy huzamig jól kellene tartani azt,
mihezképest előbb »fejős« legyen: szintugy vajmi fel-
szines és könnyelmű pénzember (financier) volna az,
ki, mielőtt némileg adózási képességre emelkednék a
nemzet, nagyobb adót vetne arra, mintsem amennyit
tőkéjének csorbitása nélkül elbír; mert ahelyett, hogy
tán némi pillanatnyi fel-felcsillámlás helyett tartós
fényre emelné azt, egyenesen vérét és csontvelejét tá-
madván meg elpusztulását csak koritná, vagy ha ilyesnek
még nem indult, egyenesen annak magvát vetné el.

*

Tulcsigázott, kockára bocsátott áldozatokra, melyek
az ország csontvelején ütnek csorbát, ez okból tehát
életbevágó szükségünk nincs: hanem csak olyanokra,
melyeket a honi test egészséggel elbír.

Óra, bármely mesterileg legyen is egyébként rész-
leteire nézve készítve, nem járhat jól, ha részei egybe-
hangzásban nincsenek, sőt éppen nem is járhat, ha
valami akármily kicsi, de alkotó résznek hijával van.
Gazdaság vajmi kétes állapotban lebeg, ha kellékei között
nem létezik bizonyos láncolat és néha egy kutatásra
rosszul választott hely elég, a legköltségesb beruházá-
sokon csorbát ütni.

A főfeladat mennyire lehet »tollvonással« segíteni e

bajon, azaz mindenekelőtt jó törvényekkel járulni a haza felvirágzásához.

A középszerű, az aljas nem fogja kielégíteni keblünk vágyát, pillanatink pedig felette drágák és ekképp bizony, ha nem aharjuk mi, magyar kiváltságosak Isten és ember előtt megérdemleni a here és trücsök címét, mely két bogárnak egyike semmi közterhet nem visel, másika ellenben nem bir elég belátással valamicskét előlegezni akkor addig is, míg sokat vihetünk honunk investitiójára (beruházására), vigyünk legalább annyit, amennyit csontvelőnk csorbitása nélkül elbirunk.

Sok szép szónak, meg nem egy mulatságos előadásnak néha a legkisebb haszna nincs; midőn olykor a legszárazabb elemzés is, mely nem aratott tapsot elvégre mégis mindenkinek tetsző következményeket von maga után.

Ha megrohanást valami erősség egyszer visszaver, azt pusztá megrohanással többé nem kerithetni kézre, sőt mennél többször zaklatják megtámadásokkal, annál dacosabb állásba jó, mint jöve egykor a töröknek átellenében fügét mutató szüzével Komárom. Ily esetben, nehogy kudarc tetőzze kudarcot, egyedül rendszeres, minden részleteiben egybehangzó ostromlás vezethet célhoz.

A magyar embert fizetésre betűszerint csábítani kell. Ámde mi által lehet őt ilyenre csábítani? Részint annak megmutatásával, hogy semmiből semmi nem lesz és ekképp valamint esztelen tett pénzt fecsérteni: szintoly kevéssé eszes tett viszont, nagyobb nyereség fejében semmit előlegezni nem akarni, tehát haszon kimutatás által; részint némi előítéletek legyőzésével, mihezképest

egész fényében kitűnjék, hogy a jobb ember, a nemzeti becsület, bizonyos nemzeti nagyság nélkül nem lehet boldog, miket azonban ingyen el nem érhetni és ennél-fogva szellemi győzokok által. E két varázsszer okvetlen diadalt szerez a legmakacsabbnál is; mert anyagi vagy szellemi, vagy e kettő összevéve, rendszerint csak hat az emberekre.

Az életnek ezer viszonyai közt azonban gyakorlatilag másképp mutatkoznak a dolgok, mint azokat felette kényelmesen nem egy népboldogító oldja meg iróasztalánál vajmi könnyen.

Kardra most nincs szükség, mert magunkon kívül valóban nincs ellenségünk; saját magunk ellen pedig kardot rántani csak nem fogunk. Szavak ellenben, habár jóra, rosszra csudaerejük is, rendszerint pusztá szavak, mondom, akármit magas lovakról harsogtatnának is azok, bizony bajunkból kisegíteni nem fognak.

Felfogásom szerint soha nem szeretek keresni segítséget magamon kívül; mert nem egyedül saját tapasztalásom mutatja, de mutatja a világi tapasztalás is, hogy senki nem mozditja saját céljainkat annyira elő, mint mimagunk; miképp nem is messzire megy az, ki más segítségére támaszkodik.

Derék belfogyasztás, ez a nemzeti egészség és erőnek valódi hévmérője. De nem ám egyedül kenyérnek, burgonyának, tengerinek s eféle pusztá életfentartó szereknek fogyasztása; mert hiszen ilyenek csak agyag-részünk legsürgetőbb szükségeit pótolják, »mik nélkül nem«, hanem fogyasztása mindannak s pedig fokozatos arányban.

*

Miután mindinkább vágyik a positiv (valóságos) szerencsére meghívott ember, ki nem pangásra s állati tengésre van elítélve, de üdvét egyedül hatáskörében leli azon soha nem lankadó szorgalomnak, melyet Isten plántált keblébe s mely midőn legszebb erényének kimerithetlen kutfeje, egyszersmind ugyszólván jutalmazólag napról-napra több és különfélebb életjavakban is részesíti őt.

Terheljük meg a pálinkát, mely aggasztólag rágódik az éjszaki népeknél hevesebb magyar vérünkön, terheljük meg ezt az elnyomásig, ha lehet; nekem semmi nem volna kedvesebb, csakhogly oly jövedelmet ne várjunk innen, mint a mennyiről honunk valódi felvirágzására elvgre rendelkezünk kellene.

Hol van határa részint azon képzeti felhevülésnek, melylyel minden jobb ember el van telve, ha »létéért küzd« s ekképp minden hü magyarnak is el kell telve lennie, ha hona kétes állását maga előtt készakarva eltitkolni nem akarja; részint hol van határa mindannak a »nem fizetési ürügynek«, melynek következtében — fájdalom mondani — annyi magyar sokszor tudta nélkül is, szüntelenül valami »kisurranásra« alkalmas hátulsó ajtócskák után kacsingat.

Én Magyarország férfias felvirulása után sóvárgok. Minden, bármi hasznos legyen is egyébként, mi e végezethez nem vezet, nem közelit, nem elégit ki lelkem szomját. »Féligmeddigi«, »akarom is nem is«-féle, tehát nekem nem kell. Midőn azonban így érzem magamat lelkesítve, se a vak véletlent nem veszem számba, se idegen kézből nem várom, nem követelem vérem üdvét s legkevesebbé számítok sült galambokra; de mindenek

helyett mennyire bírom, magam kívánok saját vállaimmal állni egykori nemzeti nagyságunk építvénye alá.

S valóban itt van ideje, hogy elvégre lehetőleg kimutatva s megismerve legyen minden magyar lényege, úgy, hogy a ki tehetetlen s nem bírja szolgálni a hont, kimélve, azokkal ne zavartassék igazságtalanul egybe, kik bírnák ugyan szolgálni azt, de nem akarják; miképp a kötelességében honfiak megmenekedve az ilyféle selejteések nyílt, valamint kétszínű (hypokrata) gátlásaiktól, átalakulási szent ügyünket illetőleg kezét fogva s válltvetve, akadály nélkül gyakorolhassák erejüket.

Álljon elé s tanítson jobbra, csakhogy vége szakadjon egyszer annak a pangásnak, mely közt sinylődünk s azért sinylődünk, mert akármilyen felségest tervezünk is, mindenütt megakadunk tehetség hija miatt, mely ugyan nem egyéb, mint »célirányos munka«, ámde ennek megindítására pénz, nemzeti látszattal pedig sok pénz kívánatik; s ilyest hátulsó ajtócskák útján nem igen, mások erszényéből pedig bűnhődés nélkül alig szerezhetni.

*

Ha hátramaradásunk aggasztó létét s ezer szükségünknek ehhezképesti irtóztató sorát lágyvelejjüleg magunk előtt eltitkolni akarjuk, sem elfecsérelhető időnk, sem elprédálható pénzünk, de legkisebb sincs; nemzetiiségünk pedig, ha szemeinket behunyva szintén ezáltal nem akarjuk nyomorult félénkekként eltávolítani tőlünk a veszélyt, valljuk meg, bizony felette bágyadt lábakon áll, mi azon magunk kívüli kapkodás symptomája (jelensége) után leginkább bebizonyul, mely szerint nem egy magyar, mint vízbefuladó, mindig másban keresi

menekülését, a helyett, hogy mindenkit békében hagyván, egyedül saját erejére támaszkodva, és ezt szűrül megtaltalmazva, iparkodnék elérni üdvpártját.

Lehetetlennek látszik, hogy mi magyarok, miután annyi előttünk a régibb példa, mely szerint okulni lehetne, s ekkép okulni kellene, sokáig s eldöntő számban foghatnánk mindazon phantasiánk (képzetelek) és cifra elmefuttatások áldozatai lenni, melyek által ma nem egy honosunk szédítették el oly sajnosan.

Habár lesznek is mindig ügyügykedő képzeletdusak, kik szép szavakkal s eleven festvényekkel theoriák (elméletek) tömkelegébe fogják csábitgatni a fogékonnyabbat, vagy inkább: a »spongyásabbat«, azért az okosabb, az ovakodóbb, s ekkép a magyarnak jobb része tudom, ha egyszer feleszmél, inkább tapasztalás utján fog lépni elé, mintsem, hogy azok utmutatását kövesse végetlen, kik . . . egyik experimentumból (próbálgatás) esnének a másikba.

Ha csakugyan minden haszon nélkül fecsérelnék el a száz milliót: *) akkor nyugalomra léphetünk, s pedig legalább nemzetileg szólva örök nyugalomra; mert ez eset által tökéletesen kiviláglanék, mikép rajtunk semmi egyéb nem segíthet, mint idegen kéz, mely alá otromba nép okvetlen kerül, s mely kéz, ne féljünk, majd két garasnál jóval többet is ró egy holdra, csak hogy alkalmasint nem hazába fektetőleg, de sorompón tul vándorlólag. Mert ha nálunk nem egy idealista (felhők közt járó) és éretlen velő, és nem egy álpróféta és pajkos huszárszónok el is szédíti ugyan némi alka-

*) Széchenyi által tervelt föld- és egyéb adó.

lommal a bárgyu sokaságot, sőt néha diadalának ünnepét is üli, mi egyébiránt tán nem egyéb, mint természetes következménye előbbi pangásunknak, — azért még mindig szabad semmittennünk, hogy elvégre, mikor mindinkább közelitendünk az egészség állapotjához, az eszmék is kiébredve, mint érintém, a régibb tapasztalás utjából egy könnyen, s kivált nevezeteseb kérdéseket tekintve, kilépni nem fognak.

*

Vérünk mély haláli álomban merengett. Most lázban van. Az előtt, néhány keveset kivéve, mit is gondolt a nagyobb rész honával. Most viszont annyi az ujitó szakács meg a kukta, hogy se vége, se hossza. Az előtt vak volt a többség, ez időszakban viszont oly tágra feltárá szeimeit, miképp ezek mindentől kápráznak, vagy mindent mintegy nagyító üvegen néznek keresztül s csak kevés van, ki a dolgokat valódi mibenlétükben látná.

Korántsem az lelkem vágya, hogy tervem tapsot nyerjen vagy személyem, mint valami talpraesettnek s hazánk felvirágzását maga után vonónak feltalálójául pümködsi királyként figuráljon s »éljenek«
fáklyamunkák muló (ephemer) s vajmi ingó demonstratiójával (tüntetés) ünnepeltessem; nem, célom nem ez, de lelkem szomja az, hogy honunk a szórszálhasogatások nyomoruságiból, az életlen teoriák (elméletek) tömkelegéből s egyáltalán az elszigetelt provincialis (vidéki) nézetek szűk köréből kibontakozva felfüggesztvén aztán »akarom is, nem is«
sas követelési, de kappan-repülési viszketeget, mely most annyi symptomákban (jelekben) mutatkozik, elvégre egy kissé nagyobb s praktikusabb (gyakorlati) vonásokban

rendelkezzék jövődjé felett. Miről azonban pénz és sok pénz és szapora pénz nélkül csak álmodni sem lehet.

*

Vérem és hazám iránt nagyobb ellenséget nem ismerek, mint a hazafiság képe alatt lappangó heves hiút vagy hideg önzőt.

Ha e mirigyek, e fekélyek a testben dülnek, a nélkül, hogy kiütnének a felszínre, soha nem fejlődhetik ki tökéletes egészség, sőt néha okvetlen bekövetkezik az időelőtti halál. Midőn, ha feltűnnek s a test felszínén mutatkoznak, tán csak fájdalom van, de nincs baj többé s rögtön beáll az egészség.

A magyar nemzet most sem párdúc, mely megboszulhatná ingerlőjét, sem fejős tehén, mely a bőség szaruját képviselné. Egyet vagy mást, vagy mindkettőt illő arányban, annyi hiában lepergett századok alatt csak lehetett volna belőle képezni, mert szellemi zománca vajmi nemes, anyagi kifejthetése pedig roppant.

Ámde hasztalan pergett le az idő s alig marad egyéb kincsünk, ha ilyest kincsnek nevezhetni, mint kölcsönös bűneink öntudata, melyhez képest a kormány soha nem birta felfogni lényegét a magyarnak s mily gyönyörű kifejtésre volna képes s csak most nemrégiben ébredezett saját jobb hasznára; a magyar ellenben meg nem szünő agyarkodási közt egy időben sem tudott nagyobb méltánylást parancsoló egyezsége lépni s most, midőn új reggel akarna virradni hona fölött s a higadtabb egy végképi közös kibékülésnek tekint reményteljesen elébe most, mint hagymázos álomtól korbá-

csolva, nem bírja, nem akarja látni ujjaalakításának igényeit, de gyermeki dachban s kislelkü ujjhuzásokban öli idejét, öli erejét.

*

Egy romlott nép között, sajna ki akarná józan észszel a spártai szokásokat utánozni, hogy önmagát elgyötörve, az emberek előtt komédiát játszszerék.

Az államférfinak, a fejedelemnek, mintegy őrszellemnek kellene a tudatlan és vak nép felett virrasztani. Megcsalnia ezt szabad lesz, ha boldoggá teheti. Mindenekelőtt az a nevelés, melyet serdülő korunkban nyertünk, veti meg alapját az öreg napjainkban reánk váró boldogságnak és meglegedésnek. A ki semmi szemrehányást nem tehet magának, a kinek benső összhangja tiszta lelkiismereten és testi egészségen alapszik, az bármily mostoha sors alatt is, soha nem érezheti magát boldogtalannak . . .

Az én honfitársaim az egyedüliek a világon, a kik minden legkisebb ellentállás nélkül, minden boldogságuktól, a szabadságtól meg hagyták magokat fosztani. Nem láttak ők közelökben leigázott népeket s nem ismerik a szabadság isteni voltát. A szabadságot többnyire csak akkor becsüljük, mikor már nem vagyunk szabadok, vagy ha a szabadságot végtelen nagy áldozatokkal kellett megvásárolnunk. Ha a szabadsággal együtt növünk fel s fáradság nélkül jutunk hozzá, nem is becsüljük azt eléggé. Csak a nevelés olthatja be igazán lelkünkbe és szivünkbe a szabadság iránti érzéket.

Hogy egy nemzet önvédelmi harcában nagygyá és halhatatlanná válhassék, ahhoz egyedül a nevelés ad

neki olyan alapot, mely nélkül bármely hódító nép a dicsőség és diadal szomjának minden előnyeivel fog ellene harcolni, anélkül, hogy arra az ellentállásra találna, melyre csak józan és átgondolt hazafiság, a becsület szilárd elvei s a személyes bátorság megszokása képesíthet s a mely végzetessé, megsemmisíthetővé válhatik a támadóra nézve.

A ki újabb időkben látta egy hadsereg diadalmámorát, melynek, úgy látszott, hogy semmi erő és hatalom ellen nem szegülhetett — Istenemre, az be fogja látni, hogy egy nemzetnél, ha lételét és szabadságát szereti, az ifjuság nevelésére kell fősulyt fektetni, mely minden egyest a közhaza iránti tartozásaira megtanít.

A nevelés ez ága újabb időkben egy országban sem ismeretes még nevérl sem. Hihetné az ember?

Az én ifjaimat úgy kell nevelni, hogy gyermekkorban megszokják minden szenvedélyüket a haza dicsőségének vagy érdekének áldozatul hozni. De hogy történhetnék az egy olyan országban, melynek nem szabad a satira vagy a sarcasmus érzetével a világra születnünk, nehogy a mit a kormány kezd, komikusnak, nevetségesnek találjunk! Biz' igaz, némely államban jobb az ifjakat éppen nem nevelni, se külföldre nem eresztetni: mert mihelyt egy vonallal feljebb emelkednek a középszerűségnél, be fogják látni, hogy a tunyaság és az ostobaság áll itt a dicsőség legmagasabb polcán s hogy egy becsületes embernek nagy habozásban kell önmagában lennie, vajjon lázító, zendülő nagymester legyen-e, vagy pedig csendesén krumplit és zöldséget termeszen? E szomorú állapotnak egyedül a jövőendő nemzedék célszerűbb nevelése vethet véget.

Igaz, hogy rossz könyvek megzavarhatják az embert, kivált, ha születésekor egy baltacsapás jutott neki osztályrészül. Ez általános hibája az én jó régi földieimnek, de szörnyen megharagusznak, ha azt megmondják nekik, mert nem tudják, mily szeretetreméltó dolog az, ha valaki egy kissé fellengős és hóbortos. Az a bizonyos csira, mely agyunkban e szeretetreméltó hibát teremti, isteni eredetű s azonos azzal, a mi az embereket a közönséges kerékvágásból kiemeli s őket vagy hőökké, államférfiakká, finansziszterekké, poétákká és művészekké, vagy pedig istentelenekké, lázítókká, csábítókká és zsványokká teszi. Ez az anyag, melyet ifju korunkban rendesen nagyon is szétfecsérlünk, melynek pedig vén korunkban oly nagy hiányát érezzük, nem hagyja nyugton az embert s dacára létrehozott szülöttének, mindig elég ereje marad arra, hogy előre, vagy hátra hajtson. S ezt a hátraesést a jó nevelésnek kell megakadályozni.

Jó nemzeti iskola az, mire egy hátramaradt népnek mindenekfelett szüksége van.

A test a bátorság horgonya s azért azt erősíteniünk a lélek miatt szükséges. Ezt már a gyermekeknél kell megkezdenünk, mert ha nem merünk ezeknél valamit kockáztatni, bizonyára őket magukat kockáztatjuk.

Üdvlelde.

róf SZÉCHENYI ISTVÁN az *Üdvlelde* című művében a *nemzeti temető* megalapítását tárgyalja. Magasztos gondolkodására vall, hogy a haza elhunyt nagyjait, jeleseit egy közös és tisztelendő helyre akarta temettetni, ott szobrokkal, emléktáblákkal örökíteni nevöket, hogy példáik lelkesítsék és nemesítsék az utókort. A megtiszteltetés által leljenek üdvöt a halottak, a példa által leljenek üdvöt az élők. Közlünk e munkából néhány gondolatot, ugyszintén az »*Eszmetöredékek különösen a Tiszavölgy rendezését illetőleg*«-ból.

Bármilyen legyen hitünk, vallásunk, ha szórakodás által egészen el nem szédül fejünk, tökéletes állatiaságba nem merülünk, bizonyosan fel-felnyilvánul néha életünk komolyabb pillanataiban saját belsők.

Évekig élünk, hatalmunk, bölcsességünk s erényeink édes önámításai vagy egyéb ábrándaink között.

Bus és komoly az emberiség sorsa s még a legerősbnek a lelke is megborzad, ha pillanatilag felgördülnek annak kárpitjai. Ember - sorsával lehetőleg kibé-

külni s elszánással élni emberileg, a földi legfőbb bölcsességeknek öszvege.

Scytha Anarchasis, midőn bejárván a világ legkitünőbb részeit s bámulván más nemzetek nagyságát, meg nem romlott gyermeki kedélyvel s örömittasan tért ismét pásztornépéhez vissza, s mint hü rokon, hü barát s hü embertárs leheli ki végleheletét; jutalmul pedig a hűség azt a díját nyeré, mely a lelkesnek — ki azonban, míg ember, emberileg s nem földfölötti légkörben él — legédenibb: közmeztiszteltetést és sirhantjára a honfi hálakoszorút.

Nem volna-e nemzeti kifejlésünk lépcsőfokozatai között a teendők során tán az is, hogy a budai hegyekben, honunk közepén és ekép némileg szívében állitnánk temetőt, egy szabad ég alatti Üdvleldét. Hadd lenne vérünk jobb része ott jutalmul, vagy ha buknunk kell, kinek ehez kedve van, végvigasztalásul legalább halálban egyesülve, ha nem tudott életben egyesülni, és nem birta értelme által az elsülyedéstől megmenteni magát; s hadd lelné e helyen a hátramaradtak megemlékezés-hálavirágát a derék, vagy azoknak legalább szánakozását a magyarnak végomladéka.

Nálunk némelyek kivétel nélkül oly tulcsapongólag keverének akármibe is költészetit s szellemit, hogy sok valóban a megemészthetetlen ábrándok árjától ugyszólván csömört kapva, a positivitás (való) oly rideg mezejére sülyede, honnét a legkisebb felemelkedés is szánakozó léghajózásnak mutatkozik.

A nevetséges a magasztosnak tőszomszédja, mikép az, mi másutt s más körülmények közt magasztos, nálunk s a mi bonyodalmaink között felette aljas lehet:

midőn viszont az, mi különösségénél és kised kezdénél fogva ma közönyös, józan alkalmazás által a legdicsőbbre emelkedhetik.

Tegyük fel, ha idővel tenger veszélyek és bajok után, miből megtörhetlen türelemmel és bajnoki elszánt-sággal némileg kibontakozánk, végkép üdülni kezdene vérünk s a helyett, hogy most háládatlan teoriákban (elmélet), felszines kísérletekben és irigy agyarkodások és hiu »mindegyik akarja vinni a kolompot« feltékeny-ségek közt pazaroljuk el legjobb erőnket, egy lelkes nemzetté forrna össze mindinkább a magyar, mely nemcsak elágazó lelkesedéssel, de az állodalom minden tagját átható közszellemmel bir, s ha akkor a szerencsésb ivadék elhunyt jobbjainak néhányait, kik a kísértet óráiban el nem csüggedének, de örök elbukástól megmentik s mind magasbra emelik a magyart, miről nemzetem szigoruan ítelt, a mindennapi élet elszóró körén tulemlve honunk központi hegyeiben, már nyugodva lenné: s valjon azt hisszük, nem fogna az akkor éppen oly szent érzelmeket gerjeszteni minden nemesb kebelben, mint azt most, az Istennek nem elég tiszta, az ármánynak ellenben nem elég erős voltunknál fogva, némi kevés kivétellel ma általánosán véve, alkalmasint nevetségesnek vagy legalább a felette közönyösnek színében jelenik meg?

Ha kifejezhetési erőnkben s szebb jövődönkben nem bizunk, akkor inkább düljünk sirba.

Minden azonban az eszmének alkalmazásától függ, mi ha rövidlátólag, a dolog csak egy oldalát tekintve, rögtönözve s általában szük- vagy igen is tágkeblüleg történik, lehetetlen, miszerint már a kezdetben elhibá-

zott, csak szaporán ismét tönkre ne düljön, vagy legalább virágtalan állapotjából valaha is kivergődhessék, s okvetlen mindenkorra el lesz hibázva az egész.

Eleinte nagy sympathiára (rokonszenv) tehát nem igen számolhatunk és azért annál óvakodóbbnak kell lennünk elhunyt honfiaink kiválasztásában, mert csak így adhatunk a tárgynak némi méltóságot.

Ha azonban semmi nem illik is a nemzethez kevésbé, mint a saját dicséret, mint magamagának felhőkbe emelése, mert ám tegyék, vagy tehessék az idegenek: azért másrésről igazságtalanoknak sem kell lennünk magunk iránt; miszerint, ha jól emlékezem, Virág Benedekkel bátran el is mondhatjuk: hogy ha nem vala is ércemlékre érdemes honfiainknak száma eddigelé felette nagy, egyszerű hálaemlékre mégis egynél már sokkal több érdemesíti magát.

Gondoljunk csak oly helyet közel fővárosunkhoz, hol könnyen megfordulhat minden magyar, hol azoknak hamvai egyesítve s méltányolva volnának, kik emlék nélkül annyiaktól felejtve, sőt rokon hiveiktől is csak ritkán említve — mert hiszen ilyen a gyarló ember — most elszórva fekszenek a hon minden részében, hazánknak most azok a derékei, kik nemzeti életszitránk elalvását gátolák s azt magasabbra fejték, kiket minden magyar ismer és tisztel, de én ez alkalommal nem kívánok megnevezni s ugyan kérdem, nem volna-e az éldélet, távol az élet zajától magunkba vonulva, a helyszínén rebegni hálát hazánk elhunyt hősei felett.

Miután egyeseknél soha nem időkünti, sőt néha, mikor a veszély közelit, a teendők legsürgetőbbje, végakaratilag rendelkezni s ítéletem szerint gyáva az, ki,

ha csak egy hü cseléd számára rendelkezhetnék is, ezt elmulasztja; úgy tartom, hogy szint ekkép népnek is; ha meg tudja magát becsülni, kell rendelkezni jövője felől, habár ez egyedül jobbainak megtiszteltetéseig terjedne is s annál sürgetőbben, minél inkább áradozik körülte veszély.

Csak bajjal hiszem, hogy oly népből valaha sok lehessen, melynek legkitünőbb tagjai is oly szórakodottságban élnek és oly kevéssé magukba térvék és ennél fogva oly kevéssé szilárd elvek emberei, miként napot nap után láthassanak kelni s alkonyodni anélkül, hogy hátramaradó vérük s hiveikről rendelkeznének.

Ki nem hü rokon, bizony nem is lehet hü hazafi, ki nem hü embertárs, nem lehet hü barát; és ehhez képest, ki hátrahagyandó vére és hivéről nem gondolkodik, annak hazához és fejedelemhez vonzó hűsége is, ha nem színlett, legalább kétséges; mert hiszen ő egyedül ingatag szenvedelemből s mert kedve úgy csosszan, vagy haszna végett hü és annak a polgári erénynek parancsa után, mely nélkül soha nemzetté nem virul nép, sőt az egykor legerősb nemzet is, ha annak szavára többé nem hallgat, végkép szolgaságba süllyed, vagy vad csordává fajul.

Nem, nem a középszerűség ideje nálunk — hála az ég — már leperreg, mert legyen megpendítve a szépek, a dicsőnek bájteli hangja csak egyszer s találjon fogékony kebelre bárhol: s az anyagi élvezetek akár egy tengerében uszunk is, mind nagyobb vágytul hevülend lelkünk, igazi hazánk, a lelki örömök hazája felé.

A polgári erények egyikét se hagyjuk ennél fogva parlagon és ekkép vérünk és hiveinkről végrendeletileg

is gondoskodjunk, mert csak akkor érhetjük el a lelki örömnök hazáját, vagy más szavakkal: csak akkor emelkedhetik vérünk nemzetté, nagy, virágzó, dicső nemzetté, ha mindenki, vagy legalább a nagyobb szám él polgárerényileg.

Utálatraméltónak tartom az istentagadót, ki azonban veszélyben szepeg és kereszthez borul; és előttem csak az látszik talpraesettnak, ki főképp csend és béke között naponta felemeli lelkét a legdicsőbbhez, veszély közt azonban tán rövid fohászon kívül, semmi hosszas és panaszló litániát soha végpercig nem intonál.

Asszonyi elgyengülésekre és panaszokra ne fakadjunk, erőnket ezáltal ne fogyasszuk a megvívás óráiban, de elszántan vagy verjük vissza a ránk idézett veszélyeket diadalilag vagy bukjunk a mindenség feneketlenségibe panasztalan.

A halandó egyedül mulékony emléket állíthat, kedveseiért egyedül pillantás alatt kiszáradó könnyüket sirhat; nem szabad ennek okáért bitorolnia felsőbb hatalmak tisztét, kik előtt egyedül nyilvánulnak fel a vesék titkai és ekkép egyedül arról lehet ítélnie, mi érzékeire hat s azt jutalmazni meg, mit ember embertársai javára mivelt. Jóllehet hervadó az a koszoru azonban, melyet ember fon ember halántéki körül s szellő hordja el a csontjaira ezrektől vitt halmot, sőt az örökkévalósághoz mérve, még Egyptom pyramisai is alig élnek egy pillanatnak szűk körén túl; azért mégsem megy soha is veszendőbe, mit isteni szikrátul felhevítve, ember embertársának felemelésére vagy az egyetem feldicsőítésére tett, csakhogy az üdvnek jutalmát nem osztogatják halandók, de egyedül Istenek.

Minden egyoldalúságot s minden rögtönzést egyiránt és felette féltékenyen kellene kerülni, nehogy pártszint nyerjen a dolog, s pillanat - okozta felhevülésben tán olyan is emeltessék a megjutalmazásra szánt helyre, ki arra érdemetlen, s ekkép nem oda való. Már ha ez kellő és elégséges figyelembe nem vétetik, igen könnyen megtörténhetnék, hogy egy vagy más párt, mely éppen, habár csak pillanatilag is, egy kissé több erővel bír, kedvenceit, bálványait rendre mind behozná, és ez által vagy mindenkorra elaljasítaná, az egyedül a valódi érdemnek, s nem a hatalom s népittasságtól felemeltnek megjutalmaztatására szánt helyet, vagy abba a felette kellemetlen helyzetbe szorítaná a jövőket: azt Augias istállóiként néha kiseperni kénytelenítenni; mik által egyiránt ketté volna törve a dolognak szellemi bája s varázsa örökre.

Nemzeti részrehajlatlanság s nemzeti méltóság fényében kellene állni a megjutalmazásnak, melyet ha nem visel a legérdemesebb, a legdicsőbb is, emeljenek emlékére márvány sőt ércszobrot, mindig, vagy legalább felette könnyen a pártkedvencek sorába süllyed.

Habár akárhelyen — és ekkép bennem is — minden törekedése dacára szolgálni a hont, mégis több salak, mint kitisztult érc találtatnék, és az sülné elhunytá után ki, hogy a magyart tekintve, több károsnak, mint hasznosnak lett volna szerzője — miről nem ő, de egyedül más ítélhet — akkor soha porhüvely a sikeresb honi bajnokok nyughelyét semmi áron ne szeplősitse.

Ha mások, s nagy becsben levők, cim, tiszt, hatalom, kincs és effélék megnyerése után izzadoznak és ez mindennapisága miatt igen nagyon maga rendén van,

vagy legalább szemet nem szur, miért kellene nekem azon pirulnom, hogy én viszont kirekesztőleg egyedül vérem egy kis méltánylata után sovárgok.

Vagy tán az irodalmi pályán is azért éjjelezzem és fáradozzon a közönség jobb része, hogy a közönség fáradni és munkálni és keresni nem szerető részének asztalára, minden a restséget és tudatlanságot előmozdító anyagi engedmények mellett, mikkel némely népbárátok, vagy inkább álbarátok mások rovására őt megajándékozni ma oly különösen nagylelkűek, könyveket is ingyen rakjon?

Ha ki veszély közt nyugodtabb kebellet s férfiasabb elszánással óhajt élete megmentése körül vívhatni, az gyermekként ne hunyja be szemét, s félénkként ne mámorítsa el esztét, de megbarátkozva a halállal, készüljön a legrosszabbra, vagy más szavakkal: az ki minden emberrel született földi gyengeségén lehetőleg tul kíván emelkedni a veszély óráiban, az számoljon magával, s tegyen rendet.

Én legalább a magyarnak felvirulhatásáról, nem, de még csak fenntarthatásáról is habár kétségbe nem is esem, sokat nem remélek; mi okból tehát, ha csakugyan aggódásom nem alaptalan, mi nem sokára kiviláglandik, nem egészen időnküti, a magyarnak is, míg a tizenkilencedik századhoz illő törvények által megírhatja végakarátját, előlegesen gondoskodni legalább sirjáról.

Nem sovárogtam és soha nem is fogok sovárogni más földi jutalom után, mint hazámfiainak, vérrokonaimnak egy kis méltánylataért.

Ha azonban mégis számosb tévedéseim egykor pillanatilag felejtve lennének, és az a kevés mag, mit

véletlenül elhinték, mások által ápolva hasznos gyümölcsökké virulna, és ez tán nékem tulajdoníthatnék, és így hamvaim is érdemeseknek tartatnának azok tetemei közt békében nyughatni, kikben több volt a hon, mint az önszeretet, s kikben több vala a lélek, mint a pára akkor...

— — — — —

ámde kezeimből esik a toll, mert illőbbnek hiszem e kérésemet végakaratomba folytatni.

_____ •

Eszmetöredékek különösen a Tiszavölgy rendezését illetőleg.

Politikai pályámra visszatekintve, nyugodt kebellet mondhatom: soha más nem vezérlett, mint nemzetünk üdve, hazánk java. Népszerűséget, melylyel soha nem kacérkodtam és felső kegyelmet, melyért soha nem bókoltam és melyért soha egy hizelgő szó nem hangzott ajkaimról, mindig csak eszköz- és módnak tekintém, az érintett egyedüli főszemponthoz közelitésre.

Mi magyarok még fiatal nemzet vagyunk s ez a hitem mindinkább szilárdul, noha életkorom képei nem lehetnek mai nap oly vitorok és reményteliek, mint valának akkor, midőn számos évvel ezelőtt azzal hasítottam a még jobbadán alvó nemzetnek keserű visszaemlékezésekben busongó álmait ketté, hogy a magyar még lesz. Igen, mi még fiatal nép vagyunk! Ámde azért és éppen azért kell üdülésünkre vigyáznunk, nehogy férfiui korba léptünk törpeségre vezessen és időelőtti aggkor legyen vérünk jövődjéje.

Nem a népszerűséget eszköz gyanánt nemzeti célra használó az ármányos, de az, ki népszerűséggel saját bálványzása vagy mellékes céljai miatt kacérkodik.

Üssük fel a leélt nemzetek évrাজzait, nézzünk körül a jelenben: s nem fogjuk tagadhatni, ha csak egy pillanatra emelkedünk is mindennapi állatóságunk zsibbasztó körein túl, mikép vajmi csekély kivétellel mind az,

mi az emberiség tetteiben elragadtatással tölti el kebleinket, s nyilván sejteti velünk, hogy származásunk magasb, nemzeti hűség forrásából buzgott fel.

Akármily kis mértékben járuljon is e szerint köztünk valaki nemzetiségünk szilárdítására, felemelésére s valóban többet tett jövődönk megalapítására, mint maga is gondolná, vagy mintha tudja Isten mi egyéb fényesebbekbe vágta volna fejszójét; mert »egészségteli« nemzetiséggel mindent elérhetünk, nélküle semmit.

A magyar vér mikép szaporodjék, ha nagyobb és eredetibb része sátorát éppen oly lapályokban üti fel, melyek napról-napra a helyett, hogy kies kertekké varázsoltatnának, mire annyira ajánlkoznak, mindinkább a korlátlan vizek martalékává válnak, s melyekben süppedékes és egészségtelen létük miatt, valamint a népesedés, úgy minden munka is valódi kárhozat.

Ne ámitsuk magunkat és legyünk meggyőződve, hogy a nagy természet törvényeit nem fogjuk fenhéjázó szónoklataink által megváltoztatni.

Folt foltra végkép sem egyéb, mint koldus-öltöny, melyet, ha egyes visel nem nagy szerencse; ha pedig nemzet, szégyen.

A Tisza völgyét és ennek orvoslását, mint én tartom, nem vidéki, vagy éppen rokonszenvű, egy-egy hátnak kedvező körülmények között kell felfogni, de országos és az egész roppant vizszerkezetnek lehető legegyszerűbben kedvező szempontból.

Igazi és állandó siker egyedül ott szokott beállni rendesen és tartólag, hol egy nehézség sem titkoltatik el, hol egy akadály előtt sem hunyják be a szemeket, hol egy bajt sem kerülnek önámítólag el, hanem hol

inkább ellenkezőleg minden előfordulható nehézségeket még a kelleténél is nehezebbre számítván, egyuttal mindazon erőket is kifejtteni buzgólkodnak, s pedig inkább túlzólag mint fel nem érőleg, melyek az utban levő akadályok legyőzésére valósággal, vagy ha csak véletlenül is, szükségeseknek fognának mutatkozhatnak.

Sokkal erősebben szomjazom a magyar vér kifejlését, csinosbulását s magábani növekedését, mintsem hogy, kivált nagyobb számú, bármily derék bevándorlók iránt különös vonzódással viseltetném.

Vannak népek, melyeket nem könnyen ijeszthetni el a munkától, azért az ember általján véve, kivált ha célszerű nevelés nem adott természetének jobb irányt bizony mennyire csak bírja: a dolgot erősen kerülő lény.

S im ez a magyar hanyagság kulcsa, kivált a Tiszavölgyén. Kenyere, bora, sodara van; gatyá nyáron, bunda télen, egy pár csizma és egy kalap, ólmos a kézben, s néha egy szivrepesztő szomoru nóta, meg andalgó álm, mennyi kell . . . minek e fölibe munka.

Az anyagi, lelket a dolgoknak nem adhat, valamint más részről csupa szellemivel sem lakik senki jól.

Nincs a köznemzeti gazdaságnak biztosabb s kivált tartósb alapja, mint a köznemzeti értelmiség.

Hazánk felvirágzása s erősbitése végett tehát szükséges, kivált a magyar népbe — mert tán ebben van a legfőbb cynismus (nembánomság) — minden módon belecsepegtetni, hogy nem az az okos, ki nem szerez, hanem az, ki szerzeményével mérséklettel s nemesen tud sáfárkodni.

A magyar törpeségekhez szokott s könnyen elbizakodó szemeknek tán sok, megengedem, de a szerint a

mérték szerint melylyel én mérem nemzetek nagyságát, és szeretném hovahamarább mérni nemzetünk kifejlését is, valóban semmi, mivel csak egy kissé is szabad volna dicsekedni.

Lehetetlen elvesztett idők bajai helyreállításához elég szerénységgel fogni.

S valóban, ha nem tudnám, hogy olykor az égi lakosok kicsinyek által szeretnek nagyokat alkotni, és ha nem sejténé lelkem, hogy szeplőtlen hazafiság, melynek édes érzetét szabad élveznem, néha még ott is sima utakra talál, hol a legnagyobb tudomány is élet-erő, melynek azonban ily alapja nincs, előbb-utóbb bizonyosan megakad: soha magam ily óriási munka élén csak azért nem hagyom, mert azt, mint én gondolom, aztán immel-ámmal vinni nem szabad.

Munkálni szerfelett soknak kell, s nemcsak immel-ámmal, ma nem, holnap tán; mert hiszen ha valahonnan, bizony a Tiszavölgy saraibul s mocsáribul ki nem reppen a sült galamb.

Sokkal bölcsebb a régi nemzetek tapasztalásait az aratásnál fognunk fel, mint a szántásnál.

Mi a lehető legnagyobb igazság cimerét nem viseli, legyen nagy, legyen kicsi, igazi és tartós kifejlésre nem virul soha.

Most sokan pamutba szeretnék takarni a paraszt embert, csakhogy Istenért a szegénykét valami baj ne érje. Nagy kérdés, ki nagyobb ellensége, az-e, ki henyélésre szoktatja, vagy ki izzadságát használja.

Mindig csak az az arany terjeszt áldást s tartós megelégedést a népekre, mely a munkának, mely a szorgalomnak gyümölcse.

Ne várjunk rövid idő alatt nagy előmeneteleket, s csak Istenért ne higgyünk azoknak, kik rövid idő s csekély fáradság után óriásiakat ígérnek. Mert hiszen csak az alacsony saláta meg a törpe retek s efféle növény nő szaporán, midőn a fejedelmi cser meg a felséges bükk csak hosszú évsor után terjeszti ki viruló lombjait a későbbi maradék fölött; s ki ekkép szaporát nagygyal, könnyűt tartóssal egybeházasítva jósol: ki legyen is egyébiránt bár, nem több, mint álprófeta, milytül őrizzen az ég.

Ha több volna bennem a dicsvágy — mert hiszen az is van gyarló ember létemre — mint honi hűség és ha úgy tartanám mint sok más: »éltem után vizözön«, egészen máskép szerepelnék. Nem volna hiuság, melynek nem tömjéneznék, nem léteznék sokaktul felkarolt csaleszme, melynek virágokat ne hintenék; nem lenne közdivat, melynek ne vetném alá magamat: és tudom, hogy nem volnék izolálva (egyedül). Ámde, hogy földi pályám ekkép Magyarország hasznára peregne-e le, az már más kérdés.

Ha látom, jó irányzattal az Istennek mennyi szolgalelkű, szinte burgonyaképű népei kiemelkedhetnek a középszerűség zsibbasztó állásából: ugyan hogy tudnék kétkedni én, hogy jó irányzattal a lelkes, déli természetű, vitézképű magyar ne érhetné el az emberi kifejlés legmagasb fokát is.

És azért a haza boldogságáért csak »jó irányzat«. A többi megvan és élni és virágozni fog a nekem annyira drága »keleti raj«.

Balatoni gőzhajózás.

Nehéz volna annak itt jóslatát kimerítőleg elősorolni, mi mindent fogna egy balatoni gőzösnek életbe-
léptetése maga után vonni; mert ilyféle nevezetesebb
előlépés, mint a külföldi tapasztalás mutatja, csoda-
szerűleg tágitja az emberi társaság nem egyedül hasz-
nos és kellem-, de különösen diszkörét is.

S ugyan miért nem volt nagyobb becsü, és csak
most nem régiben kezdett azzá lenni Magyarorszáiban
a köszén? Bizony csak azért, mert eddigelé mindig
vagy ellenséggel csatáztunk, vagy ilyen nem létében —
ha az igazat meg akarjuk vallani — meg nem szünő-
leg magunk között veszekedtünk keserü emlékezések
mellett busongván és pipázván.

Nincs más választásunk, mint a leggyorsabb s leg-
általánosb haladás, vagy a legbizonyosb enyészet, mire
szintoly biztossággal vezet a régít mindenben makacsul
fentartani vágyás, mint minden ujnak eléggé meg nem
emésztett rögtöni bekapása.

Most közöttünk a legnagyobb rész, mint érintém,
még csak azt sem tudja, mily rétegen áll. Már ennek
ismerete is nagy nyereség volna, valamint a nemzetre-
nézve nem lenne kis előny, a mostani szójárás mellé
»széles e hazában« lassanként azt a szójárást is csa-
tolhatni: »mély e hazában«, s végre ennek következté-
ben aztán »magas e hazában«!!

A Balatonon mostanság egyetlenegy meglehetősen hajó, de csak egy türhető csónak sincs. Bámuljon-e az ember ezen vagy nevéssen, én nem tudom. Lebegjen csak egyszer rajta gőzös: s míg bányászatot fog előidézni a hegyekben és a gőz használatára sürgetendi a gondolkozót, új életszikrát lövel az egészre és a most ugyan kies, de nagy álomban szendergő vidéket vider elevenséggel ruházza fel, mikép egy szebb jövődönék tavaszkorát fogják a legédesb sejtelmek közt élvezni a Balaton körüli lakosok.

Nincs arról tudomásom, a Balatont egészen le lehetne-e csapolni, de annyit hiszek, ha lehetne is, bűn volna ilyen cselekedni.

Az ősiség módosításával — mindazok, kik például Budapest bőséges poraiból menekülve, nem birnak uradalmokkal, de azért mégis szeretnek és akarnak is részesülni, pedig saját telkeiken és saját falaik közt, a mezei élet kellemeiben. S erre mennyire lenne alkalmas a mocsáriból kitisztult Budapesttel szorosabb és könnyebb összeköttetésbe tett Balaton.

Többnyire, ha azt véljük, hogy mostani állapotában nem fogják ki a Balatonból hovahamarább a fogast, most, miután a halászat mestersége is annyira tökéletesedik és napról-napra jobban értenek hozzá, igen-igen csalatkoznak, midőn czélszerűen felállított és a Balatonnal szoros összeköttetésben levő halas tavak által, melyek, mint gondolom, főkép a somogyi parton felette könnyen volnának létesíthetők, örökre és annyira meg lenne mentve a fogas sajátságos és gyönyörű neme, mikép a balatoni gőzösök ellen, ha azok ilyen kifejlést szülnének — és ily kifejtést nem szülniök bűn volna

— még az áhitatos böjtölők és az ezeknél még számos bfinomizlók hosszú sorainak sem lehetne igazságos kifogásuk.

Ha van miért örvidendenünk embersorsunknak, vagy avval legalább kibékülnünk némileg, az mindenek fölött az, — mert félre nem ismerhető tanujele a bennünk lakó isteni szikrának — hogy a természetén javítani képesek vagyunk.

A Balaton lecsapolása tehát, ha czélszerűen vitetik végbe — s ám ne eszközöltessék otrombául! — melyet sokan egy lesujtó gyámoknak tartanak az e tavon állítandó gőzhajózás ellen, nemcsak nincsen e vállalatnak utjában, de éppen ellenkezőleg igen hathatóan előmozditja azt, midőn egyszersmind annyi hasznos és kellemes kifejlésnek közvetlen szülője, miszerint azt szükség nélkül csak egy nappal is hátrább lökni kár volna.

TARTALOM.

	Lap
Ajánlás	
Széchenyi Istvánról.	1
Széchenyi emlékezete	8
Gróf Széchenyi István emlékezete	16
Berzeviczy Albert gróf Széchenyi Istvánról.	51
A Széchenyi-lakomákon tartott emlékbeszédekből:	
A Széchenyi-lakomák eredete.	63
Majláth György beszéde	64
Apponyi Albert gróf beszéde	67
Zichy Géza gróf beszéde.	73
Szemere Miklós beszéde	80
Ifj. Zichy János gróf beszéde.	83
Majláth József gróf beszéde	88
Stadium	97
Hitel.	111
Lovakrul.	129
Magyar Játékszinről	143
Adó és két garas	153
Üdvlelde	173
Eszmetöredékek különösen a Tiszavölgy rendezését illetőleg	182
Balatoni gőzhajózás	187

10 / 9 / 26

28525

47

